

KOLOZSVÁRI TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR

1.

BÓNIS GYÖRGY

MAGYAR JOG — SZÉKELY JOG

GEORG v. BÓNIS:
UNGARISCHES RECHT—SZÉKLER RECHT.
(INHALTSAUSZUG.)

KIADJA
A RENTHENERE-ALAP JOVEDELMÉBŐL
A M. KIR. FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM

KOLOZSVAR
1942

KOLOZSVÁRI TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR

I.

BÓNIS GYÖRGY

MAGYAR JOG — SZÉKELY JOG

GEORG v. BÓNIS:
UNGARISCHES RECHT—SZÉKLER RECHT.
(INHALTSAUSZUG.)

KIADJA
A ROTHERMERE-ALAP JOVEDELMÉBŐL
A M. KIR. FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM

KOLOZSVAR
1942

Nagy Jenő és Fia könyvnyomdája Kolozsvár, Egyetem-u. 8. — F. v.: Nagy Jenő

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A székely jog tanulmányozását kedves kötelességemnek éreztem attól a naptól kezdve, hogy a hazatért kolozsvári egyetem jogtörténész-tanáráként tanító és kutató munkámat megkezdtem. De közelebb hozta e kötelesség teljesítésének időpontját az az általános érdeklődés, amely rögtön a hazatérés első ünnepnapjain a székelyek régi jogrendszere, mint nemzetünk sajátosságainak hű tükre felé irányult. Az a megtisztelő feladat hárult rám, hogy a jogi kar professzorai, bírák, ügyvédek és közjegyzők előtt a kolozsvári kir. ítélőtábla disztermében e jogrendszer jellemvonásait ismertessem. Így nem hivatlan alkalmi szónokként, hanem kötelességet teljesítve szóltam hozzá olyan kérdéshez, amely eddig közvetlen kutatásom körén kívül esett. Az előadást a tárgy még alaposabb tanulmányozása követte, míg most már talán számot vehetek a kutatás eddigi állapotával és a legsürgősebb teendőkkal.

Nagynevű, vasszorgalmú munkások művelték a székely jog irodalmát az elmúlt évtizedekben. Elsősorban Szabó Károly nevét kell itt nagy tisztelettel említeni. A székely eredetkérdés vitájában ő állapított meg néhány olyan alapvető jogtörténeti tényt, amelyre felfogásunkat ma is bizvást építhetjük. A részletek elmélyítése Connert János érdeme, akinek székelyjogi munkái nélkül el sem lehet indulni ebben a tárgyban. Rendkívül világos képet nyújtott utóbb Hóman Bálint, ugyancsak az eredetkérdéssel kapcsolatban, a székely intézmények kezdeteiről; utána azonban nem jelent meg olyan nagyobb lélegzetű tanulmány, amelynek következtetéseit bizton elfogadhatnánk. Meg kell állapítanunk, hogy a székely jogrendszer megismerésében még mindig ott tartunk, ahol az említett szerzők abbahagyták a munkát. Különösen a sokat emlegetett székely magánjogi intézmények kaptak igen gyér feldolgozást.

Ezért a tárggyal való foglalkozás közben erős meggyőződésemmé vált, hogy újabb összefoglalásnak, nagyobb feldolgozásnak csak akkor lesz helye, ha a részlettanulmányok és forráskiadványok kellőképpen előkészítették a talajt. Ennek az

elgondolásnak a szolgálatában történt „A székely bírói szervezet“ és „A székely törvénykezési jog“ című pályatételek eddig eredményesnek bizonyult kitűzése a jogi kar tételei között. S ugyancsak ezt célozza a jogtörténeti forráskiadás megindítása az Erdélyi Tudományos Intézet keretei között; az első kötet a közeljövőben hagyja el a sajtót.

Mindezeket nem azért említem meg, mintha különös érdemet jelentenének, hanem inkább mentségül, hogy a részletkutatás mai helyzetében mégis átfogó feldolgozással lépek a nyilvánosság elé. Rendkívül károsnak tartom ugyanis az olyan alkalmi megnyilatkozásokat, amelyek az ismert adatokra szorítkozva a kérdést csak bonyolítják, irodalmát bővítik, de nem gazdagítják. Magam is csak azért merek a székely joggal általánosan foglalkozni, mert az alaposabb tanulmányozás feltételeinek megteremtéséhez hozzájárultam valamivel. S ezenkívül olyan problémát látok, amelynek felvetése nem teljesen haszontalan.

A magyar jogtörténet irodalmában hagyományos nézet ugyanis a magyar jog egysége. Hisszük és tanítjuk, hogy ezt az egységet a partikuláris jogok sem bontják meg, mert ezeknek hatálya minden esetben a királyi hatalom akaratából vagy elnézéséből veszi eredetét. A székely jog látszólag ellentmond ennek a tanításnak, mert eredete semmiféle királyi privilégiumra nem vezethető vissza. Mint külön ország él a tudományos irodalom Székelyföldje a testvér magyarság államában. Ez a tanulmány szeretné megvizsgálni ennek a földnek sajátos jogforrásait, közjogi és magánjogi intézményeit, hogy megállapítsa: mennyiben térnek el a magyar intézményektől és mennyiben egyeznek meg velük? Vagyis ugyanaz a problémája, amelyet Vargyasi Szolga János „ügyvédülő“ vetett fel szűkebb körre nézve az ő 40. székelyjogi kérdésében: „A' Székely örökség a' Magyar Jósággal a' Hazai régibb és újabb Törvények szerint minden főbb törvényes tekintetekre nézve mitsoda pontokban egyez meg és mitsoda pontokban különbözik ettől?“

Ebben a munkában az összehasonlító módszert kívánjuk alkalmazni egy ország határain belül. Kötelességünk megállapítani, hogy igen sokan felismerték már a hasonlatosságot a székely és kún, jász, szepesi lándzsás és besenyő intézmények között, s legutóbb Mályusz Elemér egységes képet nyújtott az összes magyarországi nemzetiségek jogállásának fejlődéséről.

Természetesen ez az egyedül helyes nézés, s ezt követjük mi is, amikor a magyar és a nemzetiségi analógiák alapján a *székely jog kialakulásának* menetét rekonstruálni igyekszünk. A székely jogot nem mint kész rendszert, statikusan fogjuk tekinteni, hanem amennyire az adatok megengedik, alakulásában, kifejlődésében, tehát dinamikusan fogjuk kutatásunk során megismertetni. Ebben a munkában csak 1562-ig jutunk el, de már itt jelezniük kell, hogy a jelzett időpont utáni fejlődés nem kevesebb problémát és nyitott kérdést rejt magában. Ezeket azonban inkább szeretnők a részletkutatás és forráskiadás néhány éve után, nagyobb anyag birtokában tárgyalni.

Tanulmányaink során iparkodtunk megismerni a székely nemzet külső történetét is. Elszoruló szívvel olvastuk a sorscsapásoknak és nemzeti katasztrófáknak azt a sorozatát, amelylyel e történelem lapjai telve vannak. Lelkesedtünk a székelység dicsőséges tettein, elborultunk sokszor megismétlődő tragédiáján. S most úgy véljük, hogy amikor magunk is hozzájárulunk e történelem mélyebb megértéséhez, a székelység önismeretét csak úgy szolgálhatjuk, ha a kritikai igazságot tárjuk fel és nem ragadtatjuk el magunkat romantikus elképzelésektől. Ennek az elvnek kijelentése talán éppen a székely jog irodalmában nem hiábavaló.

A tanulmányunk során gyakrabban idézett forrásmunkák jegyzékét itt közöljük. Először a munka teljes címe, majd a szövegben használt rövidítés következik.

Balogh István: Az ősi vagyon jogi védelme a régi székelyeknél. (Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Szerk. Csutak Vilmos. Sepsiszentgyörgy, 1929. 40—43. l.) — Balogh.

Barabás Samu: Székely oklevéltár 1219—1776. Budapest, 1934. — Barabás.

Connert János: A székelyek intézményei a legrégebb időktől az 1562-iki átalakulásig. Kolozsvár, 1901. — Connert: Intézmények.

Connert, Hans: Die Rechte der Szekler vom Jahre 1562 bis 1691, mit Ber. ihrer Entwicklung i. d. vorangehenden Jahrhunderten. (Hermannstadt, 1903—1905.) — Connert: Rechte.

Connert, Hans: Die Stuhlsverfassung im Szeklerlande und auf dem Königsboden bis zum Ende des 15. Jahrhunderts. Ein Vergleich. (Klny. Festschrift Albrich.) Hermannstadt, 1906. — Connert: Stuhlsverfg.

Corpus Statutorum Hungariae Municipaliū. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Szerk. Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. I. Budapest, 1885. — C. S.

nagyajtai **Cseréi** Farkas: A magyar és székely asszonyok törvénye. Kolozsvár, 1800. — Cseréi.

Elekes Andor: Szemelvények a székelyek sajátlagos jogtörténetéből. (Emlékkönyv... Sepsiszentgyörgy, 1929. 113—122. l.) — Elekes.

csikszentsimoni Endes Miklós: Erdély három nemzete és négy vallása. autonomiájának története. Budapest, 1935. — Endes.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest: I. 1875. II. 1876. — E. O. E.

Fekete Nagy Antal: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Budapest, 1934. — Fekete Nagy.

Frank Ignác: A közigazgatás törvénye Magyarhonban. I—II. Budapest, 1845—1846. — Frank.

Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Budapest, 1899.

Hóman Bálint: A székelyek eredete. (1921.) Munkái I. Magyar középkor, 37—61. l. — A székely eredetkérdéshez. (1922.) U. o. 61—62. l. — Hóman.

Illés József: A magyar házassági vagyonjog az Árpádok korában. Budapest, 1900. — Illés: Ház.-vagyonjog.

Illés József: A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában. (Ért. a társ. tud. köréből. XIII. 3.) Budapest, 1904. — Illés: Öröklés.

Istványi Géza: A generalis congregatio. (Klny. Levéltári Közlemények: 1939—1941.) Budapest, 1941. — Istványi.

Janits Iván: Az erdélyi vadák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig. (Budapest, 1940.) — Janits.

Karácsonyi János: A székelyek eredete és Erdélybe való települése. (Ért. a tört. tud. köréből XX. 3.) Budapest, 1905.

rugonfalvi Kiss István: A székely nemzet története. (A nemes székely nemzet képe. I. Debrecen, 1939. 41—448. l.) — Kiss.

Kring Miklós: Kún és jász társadalomelemek a középkorban. Euda-pest, 1932. (Klny. Századok 1932.) — Kring.

Lötsey Spielemberg László: A nemes székely nemzetnek jussait vilá- gosító némely darab levelek... (Marosvásárhely), 1837. — Lötsey.

Mályusz Elemér: Az egynyelvű ország. Századok 75, 1941, 113—139. l. — Mályusz: Az egynyelvű ország.

Mályusz Elemér: A középkori magyar nemzetiségi politika. Századok 73, 1939, 257—294, 385—448. l. — Mályusz: Nemz. pol.

Mályusz Elemér: A magyar társadalom a Hunyadiak korában. (A hűbériség és rendiség problémája.) Mátyás király. Emlékkönyv. Budapest, I. 309—433. — Mályusz: Társadalom.

Marczali Henrik: A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Budapest, 1901. — Marczali.

Murarik Antal: Az ősiség alapintézményeinek eredete. Budapest, 1938. (Értekezések Eckhart F. jogt. szem.-ből, 6. sz.) — Murarik.

Németh Gyula: A székelyek eredetének kérdése. Századok 69, 1935, 129—156. — Németh.

Szabó Károly: A régi székelység. Székely történelmi és jogi tanulmányok. Kolozsvár, 1890. — Szabó.

Szamota István—Zolnai Gyula: Magyar oklevél-szótár. Budapest, 1906. — Szamota—Zolnai.

Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest, 1927. — Szádeczky.

kilyéni Székely Mihály: A Nemes Székely Nemzetnek Constitúióji, Privilegiumai, és a Jóság leszállását tárgyazó némelly törvényes ítéletei, több hiteles Leveles-tárokból egybe-szedve. Pest, 1818. — Székely.

Székely Oklevéltár. Szerk. Szabó Károly, majd Szádeczky Lajos. I—VII. kötet. Kolozsvár, 1872—1898. — Sz. O.

vargyasi Szolga János: A székely törvényről ötven kérdései és ezen kérdésekre: hol és micsoda esetekben lehet tett uttyán (via facti) törvényesen bánni, ötven feleletjei — nak. Marosvásárhely, 1838. — Szolga.

Tagányi Károly: Felelet dr. Erdélyi Lászlónak „Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései“-re. Történeti Szemle 1916, 296 sköv., 409 sköv. l. — Tagányi.

I.

„Sunt praeterea Transylvanis in partibus Scythuli, nobiles privilegiati, ab Scythico populo, in primo eorum ingressu in Pannoniam propagati, quos nos corrupto quodam vocabulo Siculos appellamus; *dissimili penitus lege et consuetudine gaudentes*; rerum bellicarum expertissimi, qui per tribus et generationes, atque lineas generationum (antiquorum more) haereditates ac officia inter sese partiuntur et dividunt.“¹⁾

A magyar jog páratlan tekintélyre emelkedett összefoglalása, Werbőczy Hármaskönyve így emlékezett meg a székelyekről, ezekről a hadban igen jártas, szittyá eredetű kiváltságos nemesekről. Szavai, amelyeket Székelyföldön és Erdély törvényszékein is számos alkalommal idéztek, a XVI. század elejének nemzeti köztudatát fejezték ki. Nyilvánvaló tehát, hogy ebben az időben a székelyek a többi magyaroktól „teljesen eltérő törvénynek és szokásnak örvendettek.“ Feltűnő az is, hogy Werbőczy a „lex“ elnevezéssel illeti a székelyek szokásjogát, azzal a kifejezéssel, amelyet kevéssel előbb²⁾ csak a társországek és Erdély jogszabályainak megjelölésére használt, s amelyet elvi jelentőségű Bevezetésében még a hazai törvény fölé is helyezett.³⁾ Valóban nem jellemezhetne volna jobban a magyarság e legharciasabb törzsének sajátos jogi különállását.

A külön székely jognak, sőt „törvénynek“ ez a gondolata nem Werbőczy agyában született. Évszázados alakulás eredménye volt, s a történeti fejlődés erősítette, izmosította. A székelyek multjáról sokszor olyan szűkszavuan beszélő oklevelek is számos nevet találnak a külön székely jogrendszer jelzésére, előbb inkább szokás az (mos, consuetudo), később inkább a székelyek törvénye, joga, sőt végzeménye (lex, ius Siculicale,

¹⁾ Tr. III. 4. Pr. A kiemelés tőlem származik.

²⁾ Tr. III. 2. Pr.

³⁾ Tr. Prol. 6, 7.

generale decretum), s nem utolsósorban szabadsága (libertas). De szóljanak maguk az adatok.

1279-ben V. Istvánhoz egy Lőrinc nevű, bizonyára nemes ember és fia, Lestyán, azzal a kéréssel fordultak, hogy a telegdi (később udvarhelyszéki) székelyek szomszédságában fekvő, Szederjes és Szentkereszt nevű öröklött birtokaikkal együtt a telegdi székelyek „törvénye és statutuma szerint élhessenek“. A király ki is vette őket a vajda hatósága alól és felszólította az említett székelyek közönségét (universitas), hogy a két nemeset fogadja be. IV. László privilégium formájában is átírta ezt a felszólítást és engedélyt, de nincs adatunk arra, hogy a székelyek engedelmeskedtek volna.⁴⁾ Ezzel szemben tudjuk, hogy a községek később is vármegyei hatóság alatt állottak.⁵⁾

Ebből az esetből Tagányi a székelyek autonóm nemzeti életére, önálló jogára következtetett. „A székely föld tehát, legalább is már V. István korában, a királyi és vajdai vármegyéktől s váraktól merőben különböző és különálló jogterület volt, amelyen nem vajdai vagy megyei, hanem önálló székely hatóságok működtek, a királytól kinevezett székely ispán vezetése alatt és ahol minden más törvénynek, jognak hatálya megszűnt, mivel ott csupán a székely törvény és jogszokás uralkodott.“⁶⁾ Valóban ez az első okleveles emlékünkhöz a székely jogrendszer létezéséről, s kifejezéseiben (székelyek törvénye!) annyira a későbbi korra emlékeztet, hogy nehezen hisszük el egyébként kétségtelen hitelességét.⁷⁾ Mindenesetre abból a korból származik, amikor királyaink nemzetiségi politikája az egyes népelemek tömörítésére törekedett; amikor a

⁴⁾ 1270—1272: perfrui et uti secundum legem et statutum omnium Siculorum de Telegd. Sz. O. III. 3. — 1279: ipsos ac possessiones eorum ad legem et universitatem Siculorum de Telegd frui seu permanere permisit... U. o.

⁵⁾ A székelyek ellenszegülésére Kiss 86. A megyéhez tartozásra Sz. O. I. 224.

⁶⁾ Tagányi 314. Kiss (86.) továbbmenve azt állítja, hogy a székely nemzeti szervezete sokkal kizárólagosabb volt, mint a magyar, mert magyar nemzeti szellem sohasem tiltakozott ilyen esetben. Ezzel azonban az 1366-i ítéletet lehetne szembeállítani, amikor Hidvégi Miklós fiait ellentmondás nélkül iktatták be székely jogon birtokjogaikba. L. 9. jz.

⁷⁾ A Szentpétery Imre szerkesztésében megjelenő Regesta II. kötetének előmunkálatai során sem merült fel ellene kétség. Erről Istványi Géza barátom volt szíves tájékoztatni, neki ezuton is hálás köszönetet mondok.

kúnok országos gondot okoztak s a szászokkal és székelyekkel megjelentek az első rendi országgyűléseken.⁸⁾ Csak ebben az időben lehetett kívánatos birtokos nemes számára, hogy egy külön jogállású néphez, a székelységhez tartozzék.

A XIV. században is megtörténik, hogy királyaink a székelyek között adományt tesznek, vagy a „székelyek módjára“ való birtoklásnak szereznek érvényt. 1324-ben I. Károly a későbbi Kászon székben fekvő Lok völgyét adományozta az Apokroknak, de az adománynak a csíki székelyek ősi szokásjogukban bízva sikeresen mondtak ellen. 1366-ban már nagyobb sikerrel rendeli el Nagy Lajos Hidvégi Miklós fiainak beiktatását a székely módra, örökjogon bírt telkeikbe, melyeket a sepsi székelyek elfoglaltak tőlük. Ezek az esetek is a székelyek külön joga mellett tanuskodnak. Az uralkodó nem emelte volna ki, hogy a birtokot „a mi székelyeink szabadságával örökre bírják“, ha ez a székely birtoklás mindenben megegyezett volna a magyarral.⁹⁾

A XV. század elején többször hallunk a székelyek szokásairól, szabadságairól, egyszer még Marosszék „szokásos törvényéről“ is.¹⁰⁾ Ezek az elnevezések voltak gyakorlatban a nemzetiségek jogaira nézve is: az erdélyi szászoknak is „szokását, jogát“, vagy „kiváltságait és szabadságait“, a szepesi szászoknak egyenesen „különös törvényét“ védik királyaink.¹¹⁾ Csak hogy a szászok szabadságainál mindig feltaláljuk az uralko-

⁸⁾ A nemzetiségi politikára bővebben ismertetem Mályusz eredményeit a II. fejezetben. — Az 1298-i országgyűlés decretumát ld. Marczali 192., a székelyek részvételét tisztázta Hóman 45.

⁹⁾ 1324: Sz. O. I. 42., említi Szabó 15. — 1366: sessiones ipsorum, quas in Oltzemen et Malnas more Siculorum iure successorio habere dignoscuntur... restituerimus... eo iure, quo ad ipsos dignoscitur pertinere, sub libertate Siculorum nostrorum perpetuo possidendas... (Később) ad instar Siculorum possidendas... Sz. O. I. 70, 71.

¹⁰⁾ 1408: hereditatibus... more et consuetudine Siculorum ad ipsos iure successorio devolutis... Sz. O. III. 24, 25. — 1427: iuxta morem Siculorum... (majd) mediante lege consuetudinaria ipsius sedis... Barabás 51. — 1451: iuxta consuetudinem siculorum... Barabás 80.

¹¹⁾ 1385: eosdem fideles... in omnibus ipsorum libertatibus et pristinis bonis consuetudinibus, presertim privilegiatis, indemnes et illesos volumus conservare... Sz. O. I. 79. — 1402: more consuetudine et iure septem Sedium Saxonicalium parcium predictarum... Sz. O. I. 94. — A szepesi szászokra: ius proprium et lex specialis... említése V. Istvántól, Mályusz: Nemz. pol. 390, 4. jz.

dőt, akitől származtak. A székelyeknél (az aranyosszéki adományosoktól eltekintve) nem találunk ilyen magas pártfogóra. Valóban elhíhetjük Tagányinak, hogy a rájuk vonatkozó adatok „paleontológiai maradványai egy ősi, primitív, kiveszésre kárhóztatott társadalmi szervezetnek.”¹²⁾

A XV. század közepén jelenik meg a székely írott jog első emléke. 1451-ben Hunyadi János kormányzónak Maros-székbe kiküldött bírái: Vizaknai Miklós erdélyi alkormányzó és Vingárti Geréb János görgényi várnagy a szék tisztjeivel és esküdtjeivel „minden székelyek dícséretes törvénye és régtől megtartott szokása szerint“ örök érvénnyel szabályozták a székely birtokokban való örökösödést.¹³⁾ Talán ez volt a kormányzónak a zabolai gyűlésen felmutatott kiváltságlevele, amely a székely jogokat tartalmazta volna.¹⁴⁾ Ugyancsak nagy lépéssel vitte előre a székely jog írásba foglalását Mátyás király. Hogy a háromszéki közembereknek a felsőbb rendek elnyomása ellen kitört lázadását lecsendesítse, közéjük küldötte Szentgyörgyi és Bazini János grófit, erdélyi vajdát és székely ispánt, aki 1466-ban Zabolán összefoglalta és kiadta a székelyek „régí törvényeit és jogait.”¹⁵⁾

A zabolai oklevél kezdősorai nagyobb figyelmet érdemelnek, mint amit eddig rájuk fordítottunk. Az általános elvi bevezetés (arenga) meglepően hasonlít Szent István törvényének első szavaira. Minden nép a maga jogával él, s ha a hatalmasok megtartják e jogot, a nép gyarapodik, ellenkező esetben az ország elpusztul és rombadől. A király értesült róla, hogy Kézdi, Orbai és Sepsi széki hű székelyeit a hatalmasok súlyosan elnyomják „és a régtől fogva, Nemes Magyarország szent királyaitól kegyesen nekik adományozott és jóváhagyott saját törvényeikből és jogaikból az említett hatalmasok teljesen kivetik és kiforgatják.” Ezért megbízta a vajdát, „hogy a székelyek régi törvényeit és jogait átvizsgálva erősítse meg őket a szabadságnak örökös, régi kiváltságával.” Szentgyörgyi küldetéséhez híven előkelő erdélyi nemeseket és minden székéből való,

¹²⁾ Tagányi 314.

¹³⁾ Székely 14—16, Lőcsey (magyarul) 5—6, Sz. O. I. 162—164, C. S. I. 1—2. Az idézet: iuxta laudabilem legem universorum Siculorum et consuetudinem ab antiquo approbatam... C. S. I. 1.

¹⁴⁾ Szádeczky 89.

[¹⁵⁾ Sz. O. III. 82—87, C. S. I. 2—7.

idősebb székelyeket hívott össze, hogy a régtől fogva fennálló jogszabályokról tájékoztassák. Ezután Hunyadi János oklevelét megújítva, a király nevében örök érvényűnek szánt rendezést hozott létre az előkelők és a közemberek között.¹⁶⁾

Vizsgáljuk meg a székely jog első írott forrásainak jogi természetét tüzetesebben. A gyülekezetet, ahol ezek a rendezések létrejöttek, mindkét alkalommal a bírói felségjog alapján kiküldött bírót hívták össze. Az ilyen összejövetelt a magyar és erdélyi jog „congregatio generalis“, bírói közgyűlés néven ismeri, s ezt a nevet használja az 1451-i oklevél is.¹⁷⁾ A generalis congregatio megtartása általában a nádort illetve a magyar és a vajdát az erdélyi megyékben; de a király mást is megbízhatott a közgyűlés vezetésével. Erdélyben kétfajta congregatiót tartottak: az egyiket a vajda csak a hét erdélyi megye számára hirdette meg, a másikat a király, vagy megbízottja (többnyire a vajda) tűzte ki nemcsak a hét megye számára, hanem a székelyeknek, szászoknak, oláhoknak, és mindenféle rendű és rangú embereknek is. 1291-ben és 1366-ban maga a király tartotta meg ezt az egyetemes erdélyi közgyűlést, máskor a vajda vagy a király más megbízottja. Minthogy a vajda hatósága nem terjedt ki a székelyekre és a szászokra, egyetemes erdélyi közgyűlést csak királyi parancs alapján hirdethetett, s ezeken rendszeresen résztvett a király kiküldöttje is. A nemesi és a három nemzet számára hirdetett congregatiók lassanként összeolvadtak, s feltehetjük, hogy a hét megye rendszeres közgyűlésén „királyi parancsra egyes alkalmakkor megjelentek a székelyek és a szászok is.“¹⁸⁾ A közgyűlések célja mindig az igazságszolgáltatás volt.

¹⁶⁾ Cum unaqueque gens propriis eorum legibus et iuribus gubernetur... Regia siquidem Serenitas considerans fideles suos Siculos... de eorum propriis legibus et iuribus ab antiquo per divos Incliti Regni Hungariae Reges eisdem gratiose collatis et approbatis per pretactos pocios penitus eictos et evulsos (esse)... volensque... ut revisis eorundem Siculorum antiquis legibus et iuribus ipsos perpetua et antiqua solidemus libertatum prerogativa... (Ezért a következő rendekést teszi) eorundem legibus et iuribus quibus ab antiquo usi sunt et gavisí recensitis... (A befejezésben) Et insuper cuncta iura et libertates ipsorum, quibus ex divorum regum annuencia et clemencia usi fuerant et gavisí amittant eo facto. C. S. I. 2—3, 6.

¹⁷⁾ Nobis in congregatione generali nostra universitatis siculorum (sic)... celebrata... in iudicio sedentibus... C. S. I. 1.

¹⁸⁾ Az erdélyi közgyűlésekről legújabbán írt Janits 38—41. (az idézet 41.) és Istványi 48—49; v. ö. Hajnik 67—68, Hóman 44—45.

A XIV. században a tordai közgyűléseken több esetben ítélkeznek székelyek és szászok ügyeiben akkor is, amikor az oklevelek pongyola fogalmazása nem tünteti fel a közgyűlés egyetemes jellegét. Azonban a kiváltságos népek a század közepétől kezdve mindinkább elmaradoztak a vajdai congregatióról. Az esküdtek intézménye, amely a negyvenes években anyaországi hatásra itt is elterjedt, bizonyára elősegítette visszavonulásukat; az esküdtek ugyanis a megyei nemesek közül kerültek ki, s így a döntés is az ő hatalmába került. Az általános és a nemesi congregatio közötti különbség eltűnése is a székelyek és a szászok rovására érvényesült.¹⁹⁾ Azonban a székelyeknek külön közgyűlést tarthatott ispánjuk, akinek ez (későbbi adat szerint) a hatáskörébe tartozott.²⁰⁾ De tarthatta a congregatiót a király kiküldöttje is, mint éppen a vásárhelyi és a zabolai esetek tanúsítják. Ezek azonban már csak szórványosan fordultak elő, mert a XV. század első negyedétől fogva a congregatiók szokása háttérbe szorult.²¹⁾

A közgyűlésen igazságszolgáltató jellegének megfelelően bizonyítás is folyt. Hajnik alapvető megállapításait kiegészítve szépen mutatta ki Istványi, hogy a közgyűlési bizonyításnak két formája volt: inquisitio és requisitio, vagy kutató és kérdő eljárás. A requisitiót az különböztette meg az inquisitiótól, hogy nem egyéni vallatás folyt, ahol a tanuk különböző véleményeket nyilváníthattak volna, hanem a bíró kérdésére a kiválasztott és megeskettett testület (alispán, szolgabírák és esküdtek) tanácskozás után egyhanguan jelentette ki, hogy a bizonyítást kívánó félnek igaza van-e vagy sem. A közgyűlések ritkábbá válása folytán a XV. században a proclamata congregatio jött szokásba, amelyen közgyűlés módjára összehívott tanuk mondtak véleményt a szóbanforgó ügyről. Az ilyen vallomástétel eredményét „kikiáltott közgyűlés módjára történt tudományvételnek“ nevezték.²²⁾

A testületi bizonyítást Hajnik méltán hasonlította a frank és az angol-normann esküdtszéki eljáráshoz.²³⁾ Azonban ennek

¹⁹⁾ Istványi 49—51.

²⁰⁾ Hajnik 125.

²¹⁾ Janits 49—50, Istványi 53—55.

²²⁾ A requisitióról Istványi 29—32, a proclamata congregatióról u. o. 39—42, Hajnik 304—305.

²³⁾ Hajnik 302; v. ö. Istványi 32.

az eljárásnak a célja kezdetben nem egyesek pereinek eldöntése, hanem a királyi jogok tisztázása volt. Erre használta az *inquisitio* kezdeteit Jámbor Lajos a frank birodalomban és Hóditó Vilmos, majd II. Henrik az ujonnan berendezett angol tartományban. Ugyanígy nálunk is királyi jogok kipuhatólására szolgált a kezdetleges tudományvétel.²⁴⁾ Vagyis a jury, az *assisa* vagy *jurata* célja kezdetben nem a per elintézése, hanem a fennálló szokásjog összegyűjtése. Ugyancsak ez a hivatása a német jogterületen tartott falusi jogszabálygyűjtésnek, amelynek a Weistümer lett az eredménye, vagy a francia tömeges vizsgálatnak, az „*enquête par turbe*“-nek.²⁵⁾ Ilyen jogrendezés volt a célja a két kormányzói bíró 1451-i és az erdélyi vajda 1466-i kiküldetésének is.

Tévedés volna az 1451-ben és 1466-ban egybegyűlt székelyekben „nemzetgyűlést“ látni. A fennálló jogot, akár az örökösödés, akár a rendi jogviszonyok tekintetében, csak a közösség képviselőitől nyerhették. A királyi küldött bírónak nem volt sem feladatuk, sem szándékuk a székelyekre új jogot kényszeríteni. Ezért hívta össze Vizaknai Miklós és társa Marossszék huszonnégy esküdtjét és tisztikarát, ezért gyűjtötte össze Szentgyörgyi János a háromszéki ügyek rendezéséhez is az előkelő erdélyi nemeseket (!) és minden szék véneit. A megjelentek pontosan annyi hatáskörrel rendelkeztek, mint minden *congregatio* esküdtjei: a bíró megkérdezésére kinyilvánították meggyőződésüket a fennálló jog tekintetében. Tudjuk, hogy a *requisitio* Erdélyben csak néhány évtizeddel később terjedt el, mint az anyaországban. A székely gyakorlatnál ehhez még néhány évtizedet hozzávehetünk. Ha tehát az anyaországi közgyűlések Zsigmond uralkodásának majdnem a végéig tarthattak *requisitio*t, bizvást ilyennek tekinthetjük Székelyföldön az 1451-ben és 1466-ban végbement eljárást is. Egyébként is tudjuk, hogy Mátyás éppen az 1466. évben iparkodott újabb lendületet adni a nádori *congregatio* megtartásának.²⁶⁾

²⁴⁾ Brunner és Haskins eredményeit összefoglalva Plucknett, T. F. T.: *A concise history of the common law*, 2. ed., London 1936, 104, 106, 107. Nálunk Hajnik 300—301.

²⁵⁾ Schröder, R.: *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, 5. Aufl., Leipzig 1907, 715., Holtzmann, R.: *Französische Verfassungsgeschichte*, München—Berlin 1910, 52., id. Istványi 33.

²⁶⁾ *Congregatio* Erdélyben: Janits 48, *requisitio* ugyanott: Istványi 52, Mátyás törekvései: Istványi 45.

Ha tehát a vásárhelyi és a zabolai határozatok jogi természetét vizsgáljuk, akkor azokban a régi székely szokásjognak a királyi küldött bírák tekintélyével megerősített kijelentését kell látnunk. Tartalmi erejüket az emberemlékezetet meghaladó szokás, formai hatályukat a király (a kormányzó) legfőbb bírói hatósága adta meg. Ezzel a központi hatalom bevonta a székelyeket is gondoskodása körébe, s a régtől fogva fennálló jogokat és kiváltságokat bírói megállapítás, elvi határozat formájában adta nekik. S amit a király adott, azt bármikor el is vehette. A formai változásnak lényeges tartalmi következményei is lettek a következő század folyamán.

Erre a felfogásra mutat Mátyásnak a zabolai határozat után két évvel kiadott oklevele is. A mozgolódó Maros és Aranyos széki székelyeket „királyi jószágából“ megtartani kívánja „minden szabadságaikban, dicséretes és jó szokásaikban, amelyeket mind Magyarország szent királyai, a mi elődeink, mind mi adtunk és engedtünk nekik“, kivéve a királyi kincstár adóját, amelyet országgyűlés határozott el, és kivéve minden ezentúl tartandó országgyűlés végzeményeit.²⁷⁾ Ugyancsak kétes értékű jogbiztosítás volt ez. Nemcsak a székely jogot származtatta királyi kiváltságból, hanem kiemelte az országgyűlésen hozott törvényeknek a Székelyföldre kiterjedő hatályát is. Ha a székelyek 1298-ban résztvettek az országgyűlésen s a későbbi vajdai közgyűléseken is, azoknak határozatai bizonyára eddig is kiterjedtek rájuk; de a tételes jognak a XV. században történt nagyarányú felemelkedése idején ez a szabály fokozottabb nyomást és befolyást jelenthetett. Így a székelyek „szokásos törvénye“ a jogbiztosításban nem csekély csorbát szenvedett.

Egyelőre a változás kárát senki sem érezte. A királyi hatalom ugyanis, amely most már parancsoló módon szólt bele a székelység ügyeibe, a nép széles rétegeinek, a lófóknak és közszékelyeknek érdekét tartotta szem előtt. Mályusz Elemér

²⁷⁾ 1468: tamen nos ex benignitate nostra regia eosdem sículos dictarum sedium in omnibus eorum libertatibus ac laudabilibus et bonis consuetudinibus, tam per divos reges Hungarie nostros scilicet predecessores, quam per nos ipsis datis et concessis, demptis proventibus tributis fisci nostri regalis... ac aliis dispositionibus eorundem prelatorum, baronum et nobilium regni nostri unanimiter inposterum per eosdem faciendis diximus tenendos, immo tenemus et teneri volumus presentium per vigorem. Barabás 119—120.

meggyőzően mutatta ki, hogy Mátyás a köznemességet a túlságosan hatalmas főurak rovására az állami élet minden vonatkozásában pártolta. A székelyek társadalmának, „ennek a mikrokosmosznak“ az alakulása, vagy inkább tudatos alakítása is erről a politikájáról tanuskodik. 1473-ban jószágvesztés terhe alatt eltiltotta a székely előkelőket az alsóbb osztályok zsarolásától és a gyalogosokat és lovasokat összeíratta a vajdával. Ennek a rendezésnek az eredménye a főemberek és a közszékelyek között álló rétegnek, a lovas katonaelemnek „lófő“ neve is.²⁸⁾ Mátyás tudatos intézkedéseibe tökéletesen beleillenek a zabolai gyülekezet meghallgatásával hozott elvi határozatok. Itt is a székelyek nagy tömegeinek, az akkor még el nem választott lovas és gyalog harcosoknak az érdekeit védte meg a király küldöttje az előkelőkkel szemben.²⁹⁾

Talán éppen a jogok biztosításának és a király jóindulatának hatására növekszik meg a székelyek öntudata, lép előtérbe a székelyek „törvényének“ kifejezése is, amelyet a szokásjoggal párhuzamosan említenek az oklevelek.³⁰⁾ A XV. század utolsó éveiben olvasunk először a „székely jogokról“ is, melyeket a nagy uralkodó kiváltságlevelei, íme, megrendíthetetlenül biztosítottak.³¹⁾ De ekkor már, II. Ulászló uralkodása alatt, a királyság politikája megváltozott és a székelyekre nehéz napok virradtak.

A székelyek történetírója megütközik azon, hogy Báthory István vajda és székely ispán, a kenyérmezei hős olyan féktelen zsarnokává lett népének a gyöngé II. Ulászló uralkodása.

²⁸⁾ Sz. O. I. 220—221. Mályusz: Társadalom IV. rész, de különösen 370—372.

²⁹⁾ Szádeczky 90—91, Connert: Intézmények 109. Az utóbbi szavazásról szól, de ezzel félreismeri a gyűlés jellegét.

³⁰⁾ 1470: iuxta legem et consuetudinem Siculorum... Sz. O. III. 90. — 1471: servata lege et consuetudine parcium illarum... III. 95. — 1477: iuxta eorum consuetudinem Siculicam... III. 99. — 1485: lege Siculicali... III. 106. — 1485: Quomodo alias lex et consuetudo ipsorum Siculorum non fuisset, neque esset, quod... III. 108. — 1486: prout leges eorumdem Siculorum per eosdem nobis declarate denotant. I. 260.

³¹⁾ 1492: Oppidum Sepsi Zenthgewrg... Siculis, consequenterque Sedē Sepsi ad instar aliarum villarum iuri Siculicari subiectarum subiecerimus... Sz. O. I. 269, III. 121. — 1498: teneantur iuxta legem et iura Siculicalia respondere... (később) secundum laudabilem consuetudinem et iura Siculicalia... fruatur... III. 135.

alatt. Csak a legújabb kutatások állították a vajda magatartását helyes megvilágításba. Báthoryt hatalmaskodásaira és kegyetlenkedéseire nem egyéni hajlamai indították. Mátyás halála után az oligarchia egy csapással vetett véget a rendiség kialakulását szolgáló nagyvonalu politikájának. Az állam jóvedelmei, a megyei igazgatás, a városi polgárság és a köztisztviselők feletti rendelkezés máról-holnapra a hatalmas főurak kezébe került. És mint Mátyás uralkodása előtt, az önállóság, a szinte hűbéres tartományi állás elérésére az erdélyi vajdának és a horvát-szlavón bánnak volt legtöbb lehetősége. Ezért mondta Báthory, hogy ő király is és vajda is Erdélyben: az erélytelen uralkodó alatt országrészét az egységes magyar államtól elszakítva, önálló tartományként akarta kormányozni.³²⁾

Báthory úgy tekintette a Székelyföldet, mintha saját uradalma volna és szabad lakóitól jobbágyokhoz illő szolgáltatásokat követelt. A székelyek fegyveres felkelése és a királyhoz intézett megrázó erejű emlékirata azonban elérték Báthory felmentését. Mályusz Elemér szerint a régi hadiszolgálatokra való hivatkozás és fegyveres erejüknek fontossága mentette meg őket a sülyedéstől.³³⁾ Mindenesetre éppen ezekben az években vettek részt a törökök és Ulászló ellenfelei elleni hadjáratokban³⁴⁾ s az így szerzett érdemeik jutalmazásául a király 1499-ben kiváltságlevélbe foglalta jogaikat és szabadságaikat.

Ennek a kiváltságlevélnek a motivumát már nem királyi elhatározás, hanem a székelyek megmozdulása szolgáltatta. Még sohasem fordult elő, hogy az egész székelység fordult volna a királyhoz, hogy erősítse meg jogait. Most azonban, talán a megelőző évtized szomorú tapasztalatain okulva, talán Mátyás korának kiváltságleveleire emlékezve, a székelyek mindhárom törzse nevében mutattak be a királynak egyes cikkeket, amelyekben a régi magyar királyok idejében élvezett „szabadság és régi szokásaik foglaltattak.“ A kérelmezők óvatosak voltak: nem mondták, hogy ők a régi uralkodóktól kapták ezeket a szabadságokat, de a kancellária így is felvette az oklevél elvi megalapozását tartalmazó arengába, hogy itt az Ulászlótól és

³²⁾ Mályusz: Társadalom V. rész, de különösen 386.

³³⁾ Báthory üzelmeire nézve ld. a székelyek emlékiratát, Sz. O. I. 272—280, Szádeczky 93—96; felmentésének okaira Mályusz: Társadalom 387.

³⁴⁾ Szádeczky 96.

elődeitől nyert kiváltságok megújításáról van szó. A székelyek csupán az átnyújtott cikkek kiváltságlevélbe foglalását és megerősítését kérték. Az uralkodó ezt meg is tette és a bemutatott cikkeket kiváltságlevelébe foglalván, megerősítette.³⁵⁾

A székely jogoknak eddig legteljesebb összefoglalása kétségtelenül haladást jelentett abban a korszakban, amelyben a tételes jogi szabályozás, a kodifikáció olyan nagy erővel szorította háttérbe a szokásjogot.³⁶⁾ De az ősi szervezet, a székelyek sokáig megőrzött elkülönülése szempontjából hanyatlást jelentett. A cikkek szövegét maga a székelység szolgáltatta, s e szöveg szószerint került a privilégiumba, bizonyos bővítéseket nem tekintve; csakhogy ez megint nem volt székely törvénynek, nemzeti constitutióknak tekinthető.³⁷⁾ A székelyek küldöttei kérvényezők; a király érdemeikre hivatkozik, amelyeket a törökkel és a lázadókkal szemben harcolva szereztek, s, „királyi bőkezűségét megmutatván“ erősíti meg jogait. De biztosítja egyúttal a maga jogait is: beiktatja a cikkek közé, hogy a székelység ellen vétkezőknek a nép megkérdése nélkül maga a király is kegyelmet adhat, „mert nem lenne tisztességes do-

³⁵⁾ Sz. O. III. 138—145, C. S. I. 7—13. — *Magnum et memorabile est et ipsis regibus admodum gloriosum, ut pensatis subditorum suorum fidelibus servitiis, in concessis per eos aut etiam praedecessores ipsorum libertatibus gratiose foveant et conservent, illosque litteris... roborent... Proinde (tudatja,) quod pro parte et in personis fidelium nostrorum agilium virorum universorum trium generum Sicularum partium regni nostri Transylvanarum exhibiti sunt nobis et praesentati certi articuli, in quibus libertates et vetustae consuetudines eorundem Sicularum nostrorum, quibus antiquitus et temporibus praedecessorum nostrorum regum Hungariae usi et gavisi fuissent, contineri dinoscebatur tenoris infrascripti, supplicatumque extitit Maiestati noxae humiliter ut eisdem articulos in formam litterarum et privilegii nostri redigere ac eosdem Siculis nostris universis praesentibus et futuris perpetuo valituros confirmare dignemur. (A végén ugyancsak megerősíti) memoratos omnes articulos, vetustas consuetudines et libertates Sicularum in se continentes et in huius privilegii nostri formam modo praemisso redactos... Sz. O. III. 138—139, 144.*

³⁶⁾ Ld. erről bővebben Törvény és szokásjog harca a Hármaskönyvben c. értekezésemet a kolozsvári egyetem jogi kara 1941. évi Werbőczy-ünneplényének előadásai között.

³⁷⁾ Ezért helytelenül közlik Kolozsvári és Óvári az oklevelet bevezetésétől és befejezésétől megfosztva constitutio gyanánt a C. S. I. 7. és köv. lapjain. S ugyancsak téved Barabás is, amikor azt írja, hogy az 1499-i oklevél nem tekinthető kiváltságlevélnek, hanem a székely autonóm jogalkotás megnyilvánulása. (416.)

Jog a királyi hatóságot ettől elzárni“.³⁸⁾ Az csak természetes volt, hogy a Mátyáskori határozatokban is szereplő jószágvesztés büntetését Ulászló privilégiuma is felvette a székely jogszabályok közé.³⁹⁾ Találónan mondja Endes Miklós, hogy ez a privilégium „az ősi székely jogegyenlőség és szabadságnak szomorú epilógusa, nem pedig arany szabadságlevél.“⁴⁰⁾

Ami azonban a székely jog mai kutatójának hanyatlás, az egykoruak szemében esetleg örvendetes fejleményt jelentett. Az 1562-i eseményeket senki sem láthatta előre, s a századforduló nagy rendi küzdelmei során a székelységnek mind öntudata, mind bátorsága egyre növekedett. A királyi hatalom, mint Mátyás idején, ismét az ő oldalukon állott s megerősítette régtől fogva élvezett jogait. Úgy vélték, most elérkezett az idő a székely jogviszonyok saját elhatározásukból való szabályozására. Erőgyarapodásuk szerves összefüggésben állott a köznemességnek országszerte mutatkozó emelkedésével. Ez az Ulászló első éveiben háttérbe szorított osztály most évről-évre vívta ki beleszólását az ország ügyeinek intézésébe a sűrűn tartott, sokszor viharos lefolyású országgyűléseken. A megyei szervezet megerősítése, a központi bíróságok és a királyi tanács betöltésébe való beleszólás, a hadügyi és pénzügyi igazgatásban való részvétel mind a köznemesi erőt és önbizalmat növelték.⁴¹⁾ Ezzel a köznemességgel mind életmódja, mind közjogi állása szoros egységbe kovácsolta a székelységet, melynek tagjai, mint látni fogjuk, jelentős mértékben részesedtek már ekkor a nemesi birtokokban is. A székelyek tehát, kiküldött bírót nem várva, maguk hívtak össze bírói közgyűlést és két alkalommal, 1505-ben Udvarhelyen és 1506-ban Agyagfalván intézkedtek az igazságszolgáltatás hiányainak, illetve az elharapózott lázadásoknak és pártütéseknek megszüntetéséről.⁴²⁾

Ezeknek a végzéseknél a szövegezése már lényegesen eltér az eddigi kiváltságselevelektől. Teljes joggal csak ezeket

³⁸⁾ ...quia non esset honestum quod auctoritas regia praecluderetur, et quod nemini gratiam facere posset nisi illis prius requisitis. Sz. O. III. 144.

³⁹⁾ Mindkét kérdést bővebben a III. fejezet tárgyalja.

⁴⁰⁾ Endes 66.

⁴¹⁾ Mályusz: Társadalom 397—398.

⁴²⁾ 1505. eredeti szöveg: Barabás 218—221, fordítás: Székely 30—33, Lőcsey 7—11, Sz. O. I. 306—309, C. S. I. 13—16. — 1506. fordítás: Székely 33—38, Lőcsey 11—17, Sz. O. I. 313—317, C. S. I. 16—19.

nevezhetnők „székely nemzeti constitutióknak“, bár az 1505. és 1506-i határozatok nem ezt a nevet viselik. Az udvarhelyi végzések alkotói tudtul adják, „hogy mikoron mü 1505 esztendőben... Udvarhely várossában az mi országunknak régi szokás-sa szerint némü-nemü szükséges dolgai az mü fellyebb megirt országunknak véghezviteliért és némely illetlen szokásoknak megjobbításáért közönséges gyűlést hirdettünk és celebraltattunk volna...“ az elintézendők között legfontosabbnak találták a közgyűlések ritkasága miatt eldöntetlenül maradt fellebezett ügyekről való gondoskodást.⁴³⁾ Új bíróságuk megszerzése után pedig „felemelvén jobb kezünköt erőss hittel megesküvénk“, mondják, hogy a határozatokat örökké megtartják. Az agyagfalvi végzések ugyancsak azt közlik, „hogy mi az ezerötszáz és hat esztendőben... Udvarhelyszéknek Agyagfalva majorjában, az mi országunknak közönségesen való szükséges dolgaiért, kiváltképpenvaló gyűlést hirdettünk és rendeltünk volna, hogy az különb-különbféle egyenetlenségeket és hitvány szokásokat eltörlenénk és hagynánk...“⁴⁴⁾ A pártütés kiirtására hozott végzéseknek és articulusoknak megtartására, mint írják, ugyancsak megesküdtek.

A székelyek zárt világában újság volt ez a jogalkotás. Akárhogyan is áll a régi nemzetgyűlések kérdése, bizonyos, hogy tételes jogot eddig nem alkotott magának a székelység.⁴⁵⁾ Ennek a megmozdulásnak talán országos okai is lehettek, a székely társadalom belső forrongása, alakulása mellett. A törvényhozás, a rendi országgyűlések intézményes működése és a szokásjog tudatos átalakítása csak a XV. század közepétáján vált megszokottá és köztudomásúvá. Mátyás és Ulászló korának kiváltságlevelei is a jogok írásbeli, „örök érvényű“ rögzítését állították a székelység elé. A szokásjog ideje lejárt, a tételes jog mindjobban előtérbe nyomult.⁴⁶⁾ Ennek a változásnak a következményei a keleti határszélre is eljutottak: ezt tanusít-

⁴³⁾ C. S. I. 13. A szövegben a közel egykorú fordítást használtam. Az 1505. évi végzemény eredeti szövegében: ...cum nos... iuxta antiquam regni nostri consuetudinem pro quibusdam certis negotiis regni nostri prefati disponendis ac nonnullis abusionibus emendandis generalem celebrassemus congregationem... Barabás 218.

⁴⁴⁾ C. S. I. 16. A szövegben mai helyesírásba tettem át az idézetet..

⁴⁵⁾ Ld. alább a II. fejezetben, in fine.

⁴⁶⁾ Ld. 36. jz.

ják az udvarhelyi és agyagfalvi végzések, melyek ugyancsak a „hitvány szokások“ kiirtására törekednek.

S a székely jogalkotás megindulásával egyidőben, már köztudattá vált az a gondolat is, hogy a székelyek külön jogát meg kell védeni a külső és belső ellenségekkel szemben. Mátyás király elhunytá után a sárdi mezőn „a székelyek három törzsének egyeteme“ megegyezett az erdélyi előkelőkkel és a szászokkal, hogy ha a székelyeket elnyomnák, ők is felkelnek és a királytól „országuk törvényét“ egy akarattal követelik.⁴⁷⁾ 1499-ben Ulászló elé terjesztett cikkeik már részletesen szabályozzák az újtókkal és a székely jog ellenségeivel szemben követendő eljárást. „Ha valamelyik székely bármilyen segítségben bízva az ország (respublica) vagy a közösség java ellen magánúton vagy valamelyik széken új és rossz törvényeket hozna be, vagy a közösséget jogaiban vagy jószágában uralná vagy elnyomná, vagy a székelyek javát és közállását érintő jogokat, jó szokásokat és igazságos székely törvényeket megzavarni törekednék, ...“ s a szék bírának felszólítására nem hajlana, akkor hívják össze a szék, vagy több szék közönségét, szükség esetén pedig a három törzs egyetemességét, s úgy vitassák meg az ügyet. Ítéletüket az ispán elé kell terjeszteni, addig végre nem hajtható; de ő meggyőződése szerint új eljárás során új ítéletet hozhat. Ha pedig az így elítéltek és száműzöttek a királyhoz vagy a főurakhoz fordulnának, a király az ügy megvizsgálása után kegyelmet adhat nekik; súlyosabb esetben azonban a király se kegyelmezzen meg.⁴⁸⁾

A székely jog védelmét kiegészítette az agyagfalvi közgyűlés határozata. Ez a constitutio a jelek szerint nagyon elharapódzott egyenetlenség és pártütés ellen küzd. Elrendeli, hogy a pártütő főembert, lófőt vagy tisztviselőt, „mint az igaz-

⁴⁷⁾ 1492: *legem Regni nostri pari voluntate a Serenissimo Rege imperare velletis... írják a székelyek a szászoknak. Kérjük a királyt: ut nos in pristinis libertatibus conservare dignetur... Sz. O. III. 122—123.*

⁴⁸⁾ *Item cum aliquis Siculorum suffultus qualicunque auxilio contra rempublicam et bonum statum communitatis privatim vel in aliqua sede novas et malas leges introducere(t), aut communitatem iuribus aut facultate indixerit vel oppresserit, vel iura et bonas consuetudines et iustas leges Siculicales, bonum et communem statum Siculorum tangentia et concerneret turbare attemptaverit, et per iustitiosos sedis legitime ammoniti desistere ab illicitis nollent et in iudicio coram recalcitraverit, extunc... Sz. O. III. 143. Ld. még Szádeczky 97.*

ságtól elszakadtat és közönséges végezésünknek rontóját, ki közünkben méltatlan és nemzetünknek árulója és hamishitű minden tisztességét és emberségét elveszesse, ne is legyen azután soha örökké szabad törvényben venni, semmi tisztet is ne viselhessen és itt Székelyországban soha ne is lakhassék⁴⁹⁾ Ebben a kemény büntető jogszabályban nemcsak az az érdekes, hogy a pártütést, tehát egy meghatározott cselekményt, általában a székely jog megrontásának tekint, hanem az is, hogy a székelység határozatait „közönséges végezésünknek“ nevezi. Ez pedig az eredetiben csak „generale decretum“ lehetett, az országos törvény magyarországi műneve, amint az 1505-i határozatok alkotói is „decretum“ névvel illették művüket.⁵⁰⁾ Székelyországnak egyébként már másutt is előfordult említésével együtt ez az adat a XVI. század-eleji székelység kialakult nemzeti öntudatára mutat. Az említett kifejezést nem is olvassuk azontúl.

Ha tehát eddig a székely „törvény“ számos előfordulásánál arra gondolhattunk, hogy a szó az általános középkori nyelvhasználat szerint csak „ius“, „Recht“ értelmében szerepel, amit a jogi néphagyomány mindmáig megőrzött⁵¹⁾; most már kétségtelen előttünk, hogy a székelyek igenis olyan törvénynek tekintik a maguk statutumait, mint az országos törvény, amint egy ispánság alatt összefoglalt népi területüket is országnak nevezik. S az sem lehet véletlen, hogy Mátyás halála után, a sárdi egyességgel újra előtérbe nyomul a székelyek szabadságának emlegetése, most már talán nemcsak a középkori „kiváltság, mentesség“ értelmében, hanem egy kissé az újkori értelemben is.⁵²⁾ A székely jog védelmének következő okmányában, az 1519-i prázsmári szerződésben a székely előkelők már bizonyosan az elnyomás ellen védekezve ígérik „Székelyország“

⁴⁹⁾ C. S. I. 17.

⁵⁰⁾ ...ordinationes nostras et decreta... (majd) iuxta premissa nostra decreta... Barabás 220.

⁵¹⁾ Törvény a. m. lex, ius, ritus; gesetz, das recht. Szamota—Zolnai 1011. hasáb, számos példával.

⁵²⁾ A szabadság szónak a középkorban kiváltság a jelentése; Tagányi 302. Ilyen értelemben ld. a székelyeknél 1492-ben (47. jz.), 1499-ben (35. jz.), viszont 1507-ben: lege et libertate ipsorum ab antiquo observata. Sz. O. V. 39. — Ebben a kérdésben sokat mond a többesszám átváltása egyes számra: libertates kevesebb, mint libertas!

szabadságának és törvényének“ megvédését.⁵³⁾ Hiszen ebben az évben, mint már annyiszor, a székelyek fegyverrel keltek régi jogaik és szabadságuk védelmére.⁵⁴⁾

Ezenközben a meg-megújuló székely felkeléseknél sokkal fontosabb, országos esemény adott újabb lendületet a külön székely jog gondolatának. Werbőczy István országbírói ítélőmester az 1514-i országgyűlés elé terjesztette a magyar szokásjog régen várt összefoglalását, a Hármaskönyvet. S ha király és nemzet egyetértő helyeslése dacára sem vált ez a nagyhatású jogkönyv törvénykönyvvé, 1517-ben történt kinyomatása megvetette későbbi országos használatának alapjait. Werbőczyt több szál fűzte Erdélyhez. Nagy pártfogója, Szapolyai János 1510 óta erdélyi vajda és székely ispán volt, s 1515-ben maga Werbőczy is az ítélőmesteri tisztelet viselte mellette.⁵⁵⁾ 1514-ből fennmaradt egy ügyvédvalló levél, melyben Babos Lukácsné Sepsi szék előtt többek között Werbőczy István ítélőmesternek is meghatalmazást ad ügyeinek vitelére.⁵⁶⁾ De a birtoklás szálai is többszörösen Erdélyhez kötötték a nagy magyar jogtudóst.

A Hármaskönyv III. részében külön címet is szentelt Werbőczy Erdély „különös szokásainak“, s még egy másikat a székelyeknek.⁵⁷⁾ A két külön cikk tartalma többnyire szakkérdésekkel foglalkozik, mint a vérdíj és hitbér összegével, a perek fellebbvitelének módjával, stb., de a székelyekről szóló titulusban ezen kívül elvi kijelentéseket is találunk. E cím bevezető sorait, melyben a szerző a székelyek „teljesen eltérő“ törvényéről és szokásáról beszél, tanulmányunk élére iktattuk. De különös figyelmet érdemel a 3. §. is, amely a székelyek ellen hozott főbenjáró ítélet megváltási összegét 24 forintra teszi, majd kijelenti, hogy az ilyen ítélettel sújtottnak öröksége nemvész el, hanem örökösire száll; s még fejét sem veszti a székely, csak közbűncelekmények és hűtlenség esetén. A 6. §. pedig megemlíti, hogy az „örökség“ dolgában indított székely

⁵³⁾ ... libertatem et legem Regni istius Siculicalis unanimiter fovebunt et conservabunt atque tuebuntur... Sz. O. I. 337.

⁵⁴⁾ Szádeczky 105.

⁵⁵⁾ Kiss 129, Csiky Kálmán: A Hármaskönyv története (Hk. kiadásának élén, Budapest 1894), XVI.

⁵⁶⁾ Sz. O. III. 184.

⁵⁷⁾ Tr. III. 3. Pr.: ... nobiles... Transsylvaniae pluribus in articulis peculiari consuetudine gaudent et utuntur... A székelyekről ld. Tr. III. 4.

pereket már három forint értéken felül fel szokták küldeni a törvényes úton a királyi kúriába.

Az a tény, hogy az országos tekintélyre emelkedett Hármaskönyv külön címben foglalkozott a székely „törvénnyel“, azt a magyartól teljesen eltérőnek jellemezte és legfontosabb tételeit fel is sorolta, rendkívüli hatással volt a székely jogéletre. Werbőczy abban az időben alkotta meg munkáját, amikor a székely jog — mondhatnánk — virágkorát élte. Az önálló nemzeti jogalkotásnak, a külön székely ország és székely törvény hitének évtizedei voltak ezek. S ha Werbőczy a való helyzettel számolva, a fennálló szokásjogot iktatta is jogkönyvébe, eljárásában a köznemességgel annyi tekintetben rokon székelység iránti együttérzés is megnyilatkozott. Ezek a „kiváltságos nemesek“ társadalmi állásban még jobban elmaradtak a hatalmas főuraktól, mint magyar társaik: a székelyek vérdíja, tehát társadalmi és jogi értéke csak 25 forint volt, míg a magyar nemeseké 200, az erdélyieké 66.⁵⁸⁾ Ez volt a „populus Werbőczyanus“ alsó rétege, amelyet a Hármaskönyv szerzője a legnagyobb főnemessel egy sorba emelni igyekezett.

A székelyeknek Werbőczy eddig az irodalomban nem méltatott hatalmas szolgálatot tett. Nemcsak konzerválta a székely jog egyes tételeit a hamarosan bekövetkező országos csapások áradatában, hanem elterjesztette és megerősítette a jogrendszer különállásának, sajátos voltának gondolatát. Nem rajta mult, hogy ez a különállás már néhány évtizeddel a Hármaskönyv megjelenése után olyan helyre nem hozható csorbát szenvedett.

A Szentgyörgyi Tóthok és a Gyergyai Lázárok között Kisfalud helység birtokáért folyt hosszú és bonyodalmas perben, amelyet János király a maga vajdai oklevelének ellenére a székely jog alapján döntött el, az alperes Lázárok ügyvédje több ízben, szinte szószerint hivatkozott a Hármaskönyvre.⁵⁹⁾ A vajda elnöklete alatt tartott bírói közgyűlésen, 1535 novemberében Werbőczy munkáját már az országos törvény elnevezésével, „generale decretum“ néven idézték. Nem minden jelentőség nélkül áll, hogy ez az eddig ismert talán legkorábbi Hár-

⁵⁸⁾ Tr. I. 2. §. 2, III. 3. §. 1, III. 4. §. 1.

⁵⁹⁾ E per jogi jelentőségét szépen kifejtette Szabó Károly 31—54.

maskönyv-hivatkozás a székelyektől származott.⁶⁰⁾ Jellemző ez arra a buzgóságra, amellyel a keleti végek harcosai a szivük szerint írt könyvet magukévá tették és a bírói szék előtt felhasználták. Természetesen azok a tételek találtak legelőbb alkalmazásra, amelyekben a jogkönyv a régi intézményeket védte: kétszer is felhozta az alperesek prókátora, és a bírák is elfogadták, hogy az elítélt székely fejét csak hűtlenség és nyilvános bűncselekmények esetén vesztí el, jószágait pedig sohasem; a bíróság pedig azon a címen tért ki a kényes ügy eldöntése elől, hogy a három forint értéket meghaladó székely örökségi pert a királyhoz kell fellebbezni.⁶¹⁾ Ezzel egyuttal megindult Werbőczy kiterjesztő magyarázásának a folyamata is, mert ő csak annyit mondott, hogy az ilyen értékű pereket fel „szokták” terjeszteni, a jószágvesztést pedig csak fejvesztési ítéletnél zárta ki.

A székely szabadság elvesztése, 1562 után is hivatkoztak még bíróság előtt a Hármaskönyvre. Ekkor már megjelentek a királyi adományosok is a Székelyföldön. A fejedelmi tábla egyik ilyen adományos, Csáky Mihály kancellár javára bizonyos mezőmadarasi és feketepusztai részjószágok tárgyában Bernáld Ferenc árváira sérelmes ítéletet hozott, melyben többek között a Hármaskönyvre hivatkozott a tisztségek váltakozását illetően. Az ítélet ellen János Zsigmondhoz intézett indokolt fellebbezés szerencsére reánk maradt és most a székely tisztségek váltakozásá-

⁶⁰⁾ A Hármaskönyv bírói hivatkozásait tudtommal még a Werbőczy-magasztalók sem gyűjtötték össze, ezért merem a további adatokat nyilvánosságra hozataláig 1535-öt a legkorábbi **bírószági** hivatkozásnak mondani.

⁶¹⁾ 1535: Siculus demptis casibus note infidelitatis, et causis criminalibus, nec caput, bona vero nunquam solet amittere... — Siculus autem etiam qualitercunque convictus, et sentenciatus, sicut iuxta continenciam pretacti **generalis decreti** premissum est, bona et hereditates nunquam amittit, sed ad heredes fratresque eius derivantur. (Majd a bíróság:) secundum continenciam pretacti **generalis decreti** verum esse apparebat, quod Siculus sentencionatus bona et hereditates non amitteret... (végül) causa ipsa, in facto hereditatis Siculicalis, supra valorem trium florenorum, verti et iuxta continenciam **articuli generalis decreti** in presenciam Maiestatis Vestre deduci posse, et transmitti debere intelligebatur... Sz. O. II. 31, 33, 37, 38. Ezeket a helyeket a Tr. III. 4. §. 3-al összevetve nyilvánvaló lesz Werbőczy idézése. Ugyancsak őrá hivatkoznak generale decretum megjelölésével 1537-ben: iuxta continencias tricesimi tercii articuli prime partis **generalis decreti** superinde conscripti et stabiliti iudicialiter pronunciassemus... Sz. O. III. 262. A külön székely jogról szóló részét idézik 1597-ben: alább 257. jz.

nak egyik nagyértékű forrása.⁶²⁾ Ebben a magyar nyelvű iratban az árvák ügyvédje így ecsetelte a székely szabadrendelkezési jogot:

„És azt mondjuk, hogy az Decretumban, akivel egész Magyarország és Erdély él, abban nyilván meg vagyon a megnevezet helyen, par. 3. tit. 4., hogy ezt a Székelységet az ő régi szabadságokban hattak akkoron, mind törvényeket, módjokat, szokásokat, örökség dolgát, girájokat és díjakat, generaliter semmi változtatást nem töttek dolgokban, ergo szabadságok volt mind szegénynek, gazdagnak mind el adni mig nem deficiált s s mind venni.“⁶³⁾

Ezekből a ránkmaradt hivatkozásokból nyilván kiténik, hogy a székelység a Hármaskönyv megjelenése után különleges jogának fennállását nemcsak ősi szokásával, hanem az országszerte elfogadott jogkönyvvel is bizonyította. Ezzel néhány évtizeden át valóban meg is védték magukat az uralkodó ellenkező irányú törekvéseitől, de jogalap szempontjából veszedelmes lépést tettek. Amint a XV. században királyi kiváltságlevelekre építették érvelésüket, úgy hivatkoztak most országos szokásjogra, a Hármaskönyv tartalmára. Az egyébként is csak egyes kérdéseket szabályozó önálló székely jogalkotás már szinte a múlté lett.

Még egyszer összegyűltek ugyanis a székelyek szokásjoguk összeírása végett, de ezt a gyűlést nem ők kezdeményezték. Ferdinánd király rövid erdélyi uralma elején már biztosokat küldött közéjük adófizetésük kérdésének tisztázására. 1555-ben pedig az országgyűlés mondotta ki, hogy mindegyik nemzet mutassa be kiváltságait és szabadságait az erdélyi püspök és a vajdák előtt, akik át fogják ezeket vizsgálni. Ebben a végzeményben megtaláljuk a külön székely jog gondolatát is. „A székely urak azt állítják, hogy törvényeik a többi országlakók törvényeitől különböznek és követelik, hogy régi szokásuk szerint ne idéztessenek a vajda urak idéző leveleivel bármilyen ügy miatt az ő jelenlétükbe.“ Ezt a vajdák meg is engedték nekik azzal a feltétellel, hogy a szegények ügyeit halogatás nélkül

⁶²⁾ Felhasználta már Szabó (204—205.) és azóta többen. A Hk. idézését említi e perben Connert: Intézmények 9.

⁶³⁾ Sz. O. II. 285. régi helyesírással. Ugyancsak a régi szabadságra hivatkozik Báthory István vajda 1572-ben: a felkelés előtt szabadon költözhetek, priscaque libertatis eorum prerogativa utentes. Sz. O. IV. 22.

elintézik.⁶⁴⁾ A jogszabályok összeírására vonatkozó felszólításnak is nagy eredménye lett. Április 24-én kelt a decretum és 28-án tartották (a hagyomány szerint) a székelyek udvarhelyi gyűlésüket, amelyen ősi törvényeiket összeírták. A százszok is erőteljes cselekvésbe kezdtek, s ennek szálai Bécsig nyultak el.⁶⁵⁾

A három nemzet jogvédelmi törekvéseinek és a vásárhelyi végzeménynek köszönhetjük az udvarhelyi székely nemzetgyűlés rendkívül becses felvilágosításait a közigazgatás, igazságszolgáltatás és a magánjog minden fontosabb kérdéséről. A „Municipalis consuetudo Siculorum ex Judiciis“, mint hagyományos címe hangzik, sajátos összefoglalása a régi jogot tartalmazó kijelentéseknek és a megtartására vonatkozó kéréseknek.⁶⁶⁾ Kijelentő és parancsoló mondatok után mult időbe csap át, mintha már hatálytalan szabályokat tartalmazna: „... a vajda urak ítélete felől a volt a székelység törvénye...“⁶⁷⁾ A visszaélések megszüntetése kérdésében egyenesen könyörögve fordul a vajdákhöz: „Annak okáért most is könyörgünk vajda uraknak ő Nagyságoknak, mint kegyelmes urainknak, hogy a régi szabadságunk szerént éltsenek, és ennek utána azzal ne terheljenek.“⁶⁸⁾ Ez már nem a székely szabadság megalapozása, hanem a jogi különállás utolsó fellobbanása.

Alig jelent meg ugyanis a székely jogrendszer eddigi legteljesebb alakjában, alig nyert befogadást a külön székely jog gondolata az erdélyi törvényhozásban, a fejedelmi hatalom támadása máris megindult ellene. 1556-ban tért vissza Erdélybe Izabella és 1557-ben a gyulafehérvári országgyűlés elhatározta, hogy hűtlenség esetén a székelyek is elveszítsék fejüket és min-

⁶⁴⁾ 1555. évi (12) art. Item cum domini Regnicole Trium Nacionum libertates suas summopere defendere laborant, conclusum est, ut quevis Natio tercio die festi sacri Pentecostes proxime affuturi, suas litteras et privilegia super libertates eorundem quas habent, coram... dominis Waywodis producere teneantur, que **revisióni eorundem dominorum submittantur.** (15) art. Item domini Siculi affirmant leges suas a legibus ceterorum Regnicolarum discrepare, postulanteque ut iuxta veterem eorum consuetudinem, cum literis evocatoris dominorum Waywodarum in presenciam eorundem racione quorumvis negociorum ne evocentur... E. O. E. I. 542—543, v. ö. 470.

⁶⁵⁾ Fraknoi, E. O. E. I. 471.

⁶⁶⁾ Székely 40—51, Lócsey 17—30, Sz. O. II. 119—127, C. S. I. 19—28. (értékes jegyzetekkel). A megerősítést sajnos seholsem találjuk meg. V. ö. Szádeczky 113—114.

⁶⁷⁾ 84. pont. C. S. I. 28.

⁶⁸⁾ 74. pont. C. S. I. 27.

den jószágukat.⁶⁹⁾ Akármilyen volt Izabella és az erdélyi rendek neheztelésének az oka, határozatuk súlyos következményekre vezetett. A székelység alig várta az alkalmat, hogy panaszai orvoslását, ha kell, fegyverrel is kivívja. 1562-ben a székely köznép fellázadt a fejedelem és előkelői ellen. A „székely támadásnak“ mélyreható társadalmi okai voltak. A főnépek sanyargatták a közszekelyeket; az adófizetés, maga is új teher, csak rájuk nehezedett, a hivatalok meg csak a két első rendet illették. A lázadást a fejedelem hamarosan leverte s azután a székely kérdés gyökeres rendezéséhez látott.⁷⁰⁾

Ez a „rendezés“, mely a székely szabadság megnyírbálását jelentette, számos forrongás és vérontás forrásává lett. A székely örökség a Hármaskönyv szabálya és ennek értelmezése alapján addig a székely ember főbenjáró bűncselekménye, hűtlensége esetén sem veszett el; János Zsigmond azonban ebben a kiváltságban látta a gyakori székely felkelések okát s ezért az 1557-i végzeményre hivatkozva végkép megszüntette a székely jószág immunitását. Ezzel az uralkodó adományozási joga is bevonult a Székelyföldre, ahol eddig ismeretlen volt, s a fejedelem ezután rendszeresen adományozott székely birtokokat főembereknek és lófőknek. A harmadik rend, a közszekelység is elvesztette eddigi nemesi szabadságát és a fejedelem rendelkezése alá, az ő „szabad birodalmába“ került. Az eladományozott székely birtokkal az ott lakó közszekelyek is az adományos hatósága alá kerültek, a birtokok pedig elvesztették „székelyörökség“ jellegüket. A három renden kívül álló székelyföldi jobbágyoktól, akiket „földönlakók“ névvel illettek, a szabad költözködés jogát vonták el. Csak Aranyosszéket nem sujtották, mert lakosai nem csatlakoztak a felkeléshez, ezért a fejedelem megerősítette őket régi jogaikban.⁷¹⁾

Ez az évtized, a székelyek elnyomásának, sanyargatásának és megújuló panaszainak ideje mutatja be nekünk a legélesebben a székely jog összeütközését a magyar nemesi joggal. Eddig

⁶⁹⁾ E. O. E. II. 75. Szövegét a III. fejezetben közlöm. Ld. Szádeczky 114.

⁷⁰⁾ Szádeczky 115—118.

⁷¹⁾ E. O. E. II. 202—208. Bő ismertetését ld. Szádeczky 118—120. Teljesen félreérti a „szabad birodalom“ kifejezést Sándorffy, (Székelyörökség. Székely öröklés. Magyar Jogi Szemle 22, 1941, 52—62, 84—99.) aki egyébként sem mentes a tévedésektől (vérgyökér, Aranyosszék, „indulatlan“, átmeneti ius regium kérdéseiben): 53. (1. jz), 54 (4. jz), 58, 59, 85, 93. (1. jz.).

a székelység ősi nemzetségi szervezetét, régi szokásait zavartalanul megtarthatta; a központi hatalom és az országos szokás csak megerősítették, körülírták szabadságát. Most a régi székely jog korszaka lezárult és megindult a nivellálás magyar és székely társadalom között. Ebben a folyamatban csak a székely lehetett vesztes. Az a gondolat, hogy a székelyek joga lényegesen különböző a magyarokétól, a XV. század folyamán nem merült fel a politikai életben. Most már égetően időszerű lett Werbőczy állítása s a székelyek kezdtek feleszmélni rá, hogy nemzeti sajátágaik milyen kívánatos helyzetet biztosítottak volt számukra. Hamarosan megszólaltak az országgyűléseken a székelyek panaszai és folyamodásai, melyekben nem utolsó sorban régi joguk visszaállítását kérték.

1569-ben Medgyesen így panaszkodnak a székely főemberek: „Vagynak kegyelmes urunk az felséged tábláján való törvény tételekben is mi nekünk sulyos törvényink, kikkel ez előtt nem terheltettünk, mert nem egyenlő törvénnyel éltettek az fejedelmek az nemes uraimmal, meg az Decretomba is külön jegyzett törvény találtatik az mi törvényünkről, kikért ez előtt is könyörgöttünk felségednek, de mind ez ideig sem lön válaszung. Ezekből is könyörgünk, hogy felséged tenne kegyelmes választ, és ítéltetne mi nekünk felséged az mi régi törvényünk szerént, mert az ítélő mester és assessor uraimot leltük meg érette, de ők azt mondják, hogy az Decretomra eskütnének meg, és különb törvényt ők nem tehetnek. Értjük pedig hogy ők minket az nemes uraim törvényével akarnak éltetni, de mi felségednek könyörgünk, hogy felséged ne engedje az mi dolgunkat az régi törvényünk kívül ítéltetni, hanem felséged törvényünkbe tartson és tartasson kegyelmesen meg. Vagynak kegyelmes urunk még mi közöttünk való procuratorság viselők is, kik követik az ő hasznokért, hogy némely rendbeli dolgaink az nemes uraink törvények és az Decretom tartása szerint ítéltesenek, de mindezek tetszésséges ismeretek ellen parancsoljon felséged, hogy az mi régi törvényünk módja szerént ítéljenek mi nekünk, arra is az mi régen volt, mostan is lenne ugyan azon kit irva készek leszünk be adni. Könyörgünk hogy felséged ezeket is az articulusba kegyelmesen méltóztassa be iratni.“⁷²⁾

Ha az 1569-i országgyűlés biztosította is a székely öröksé-

⁷²⁾ Sz. O. II. 239. régi helyesírással. Említi Szádeczky 123. is.

gek tulajdonjogát, a székely jogviszonyokban beállott zavarokat nem szüntette meg.⁷³⁾ Mert amivel a székely főemberek ügyvédekét vádolták, hogy érdekeik szerint alkalmazzák a magyar vagy a székely jogot, attól maguk sem állottak távol. Még ugyanabban az évben intette a fejedelem a hat szék tisztviselőit, főembereit és lófőit, hogy a „községgel“ fennálló vitáikat a következő országgyűlés határozatáig el ne döntsék. „Az törvény dolgában is értjük, hogy volnának nagy sokan közöttetek, kik az mi jobbágyunk ellen ha mikor perek volna, és ismernék, hogy a székelység törvényével, rendtartásával nyernék ügyüket, ilyenkor a székelység törvényével élnének, viszontag a nemesség törvényével és szabadságával, mikor az nemesség törvényét ismernék hasznosabbnak lenni magoknak...“⁷⁴⁾ A rendezés azonban nem történt meg János Zsigmond életében.

Nem sokkal később, 1571-ben így folyamodott a székelység az ország rendjeihez: „Végezetre miérthogy Székelység ez országban harmadik nemzet volt ti kegyelmetek között és minden nemzetnek külön rögzött törvénye volt mind székeken, mind az fejedelem tábláján, kiváltképpen minékünk székelységnek sokkal különböző törvényünk volt régi szent királyok és utánuk való tiszt tartók idejektől fogva, kiről az Decretumban is kevés írással emlékezet vagyon, de minket ez egy falka időtől fogva törvényünkben mind köztünk való tiszt tartók és kiváltképpen az fejedelem tábláján való törvény tevők igen megbántottanak vala mind törvényünkben, mind leveleink árában. Ebből is kívánjuk és könyörgünk, hogy régi módunk szerint való törvényünk szolgáltatassék és levelünk árai is régi módunk szerint legyenek.“⁷⁵⁾

A székelyek képviselőinek mindkét nyilatkozatából nyilván

⁷³⁾ 1569: János Zsigmond írja: Mint hogy egy néhány dolgot elő hozunk, volnának némelyek, kiknek jószágot osztottunk ott székely földén, ki az nekik adatott jószág határán az minémü örökségünk volna kívül való lófejeknek, szolgálóknak vagy közösségünknek, azok örökségét is az Donatariusok magoknak akarnák foglalni az mi Donatióink titulussa alatt, és a lófejek közül sokakat szép szóval is hozzájuk hajtánának; némelyek azonképpen volnának, kik még az támadás előtt hatalommal jószágot foglaltak volna el magoknak, avagy zálogul birtak volna jószágot, és az után mi tőlünk Jus Regiumot kértek volna ezekbe, és az Jus Regiummal magoknak akarnák tulajdonítani. Sz. O. II. 250.

⁷⁴⁾ Sz. O. II. 250.

⁷⁵⁾ Sz. O. II. 327. Hivatkozik rá Szádeczky 126. is.

láthatjuk, hogy a székely jogrendszer különleges voltát és Werbőczy Hármaskönyvét (ez a Decretum) elválhatatlanul említik. Nem mintha a „régiszent királyok“ idejében fennállott kiváltságos helyzet és a székely nép ősi szabadsága feledésbe merült volna, de ezt az indokoláshoz nem tartották elégségesnek. Panaszai nemcsak a Hármaskönyv nagy tekintélyét mutatják a XVI. századi Erdélyben. Azt is bizonyítják, hogy a „teljesen eltérő“ jog képzete a Hármaskönyv megjelenése óta, sőt ennek következtében kapott erőre. Mert nemesi és székely jog között régen nem lehetett az érdek szerint válogatni. Ennek a két jogrendszernek számos közös vonása volt, s az eltérő intézményekben is rokon eszmék nyilatkoztak meg.

A székely jog és magyar jog hasonló vonásait nehezebb felsorakoztatni, mint különbözőségeit. Csak azokra a körülményekre kívánok itt röviden rámutatni, amelyek a két rendszer fejlődését szükségképpen hasonló irányba terelték. A székely mult okleveles emlékeit vizsgálva, az elfogulatlan kutató meggyőződik e rendszerek mélyreható rokonságáról. A székely oklevelek világában a magyar jog ismerője otthon érzi magát. Ugyanazok a jellegzetes kifejezések, ugyanazok a fordulatok, ugyanaz a jog érvényesítésének módja. Csak a székely jog tovább őrzi meg a magyar gyakorlatban már kiveszett, kezdetleges vonásokat. De a két rendszer rokonságát nemcsak ilyen, talán egyéni impressziókkal indokolhatjuk.

A székelyekre vonatkozó okleveles adatok megjelenésével egyidőben megjelennek a székely ispánok is. A királyság tehát kezdettől fogva rajta tarthatta kezét a harcos rokonnép nemzetségi szervezetén. Köztudomásu, hogy a székely ispán sohasem volt székely ember. A magyar közigazgatás régi szervezetét ismerve azt is biztosra vehetjük, hogy az egyes székekbe kiküldött alispánjai, a későbbi királybírák is magánhatalmi szervezetéhez tartozó familiárisai voltak. A király tetszése szerint nevezhette ki a székely ispánt, ő tetszése szerint az alispánokat. Ezek pedig, ha valóban a későbbi királybírákkal azonosak,⁷⁶⁾ résztvettek a bírászkodásban és a szék autonóm ügyvitelét ellenőrizték. Hozzátehetjük még, hogy 1322 óta vannak adataink a székely ispánság és erdélyi vajdaság egy kézben egyesítéséről.⁷⁷⁾ A Hunyadiak kora óta mindenesetre ez az állandó gya-

⁷⁷⁾ Connert: Intézmények 117.

⁷⁶⁾ Connert: Intézmények 49. Ld. a II. fejezetben.

korlat.⁷⁸⁾ Az erdélyi vajda ebben a minőségében az erdélyi megyék, ispáni tiszte szerint pedig a székek közgyűléseit vezette. A két tisztségben követett kormányzati gyakorlatnak szükségképpen hasonlania kellett egymáshoz.⁷⁹⁾

Ennek a kormányzati egyesítésnek, amely fölött mindig ott állott a király nagyhatalmu alakja, a XVI. század elején már szimbolikus kifejezést is ad maga a székelység. Helytelen volna csupán taktikai fogásnak minősíteni a király és ország iránti hűségnek azokat a kifejezéseit, amelyeket éppen az önálló székelység jogalkotás emlékei tartalmaznak. Az 1506-i agyagfalvi határozatokban a pártütés és lázadás elfojtásával kapcsolatban szabályozzák a királyi tisztviselőktől szenvedett sérelmek ügyét is. Ebben az esetben „közönséges egyenlő akarattal illendőképpen hűségünket is megtartván, Királyunkat találjuk meg, hogy így közönségesen tanácsot tartván jobb móddal állhassunk ellene, míg az helynek messze volta miatt mi is az kutföhöz, tudni illik az Királynak kegyességéhez és Magyarországnak segítségéhez, *kinek mi is tagjainak hivattatunk, vagyunk is*, illendő orvosságért mehetünk, hogy így az igen-igen régi Scythiából reánk maradt tökéletes hűségnek dicséretét, az mely még eddig minden pártütéstől, árultatástól macula nélkül köztünk megmaradott, ezután is közöttünk győzhetetlenül maradhasson meg.“⁸⁰⁾ Ezzel a szent korona tanába nem sokkal később beolvadt organikus szemlélet jelenik meg a székelység autonóm jogalkotásában.⁸¹⁾

De a közjogi és közigazgatási fejlődésen kívül a székelység nép legbensőbb ügyének, a magánjognak alakulásában is voltak a magyar joghoz közelebb vívő, hasonító tényezők. Nem szólva itt a közös származásról, a két faj rokonságáról, amelynek megnyilvánulásait alább tárgyaljuk, a letelepedéstől kezdve minden arra vezetett, hogy a székelység a magyar jog közösségébe illeszkedjék bele. A székelység történelem első írásos em-

⁷⁸⁾ 1461 óta az erdélyi vajda mindig székelység ispán. Janits 21.

⁷⁹⁾ Ld. a székelység közigazgatási szervezet részletes tárgyalását a II. fejezetben.

⁸⁰⁾ C. S. I. 17. — Szádeczky (103.) láthatóan kételkedik a nyilatkozat átértzett voltában.

⁸¹⁾ Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története (Budapest 1941) a 9. fejezetben szépen kifejti ennek a szemléletnek hazai elterjedését. A székelység nyilatkozatához legközelebb állnak a 182—183. lapokon említett szövegek.

lékei bőségesen szólnak arról, hogy a király különös érdemeket szerzett székelyeknek adományt tesz nem székely, hanem megyei területen. A pereskedéseknek is legtöbbször ilyen birtokok a tárgyai. A legnagyobb efajta adományt az Aranyos mentén letelepedett kézdi székelyek kapták már a XIII. század végén, kiváló hadi érdemeikért.⁸²⁾ De az ilyen kitüntetés bőven jutott magánosoknak is s ezért nem volt ritkaság az a székely, akit a XV. század végén „nemességgel rendelkezőnek“ neveztek az oklevelek.⁸³⁾

Ennélfogva nagyon nagy azoknak az okleveleknek a száma, amelyekben az érdekeltek megyei és székely birtokokról együtt rendelkeznek anélkül, hogy azok jogi sorsának különbözőségére utalnának. Ilyen adataink vannak már a XIV. századból, de különösen a XV. szd. végéről, amikor az oklevelek forrása már bővebben csörgedezik. Székely férfiak és asszonyok tömegesen rendelkeznek birtokaikról, melyeket „székelységnek“ és „lófőségnek“ neveznek, s e birtokokkal együtt megyei jószágaikról is. Sem az elidegenítés módjában, sem a szavatosságban, sem az örökérvényűség formulájában nincs különbségtétel a kétféle jogi természetű ingatlan között.⁸⁴⁾ Ha meggondoljuk, hogy „a székely jogi intézmények csak 1270 után kezdenek jelentkezni, még pedig nem a megállapodás, hanem a fejlődés, változás fokán“,⁸⁵⁾ akkor a magyar jog hatását, mely a XIII. századtól folytonosan érvényesült, igen nagyra kell feltételeznünk.

Mindezek az adatok csak hatóerőket tárnak fel, amelyeknek a két jogrendszer hasonítására kellett vezetniök. Hogy a magyar és székely jog belső tartalmát tekintve miben tért el és miben egyezett meg egymással 1562-ig, a nagy székely jogfosztásig, azt a következő fejezetekben vizsgáljuk meg. De hogy ezeket megérthessük, vissza kell mennünk történetírásunk legvitatottabb kérdéséhez; a székelyek eredetéről és letelepedéséről, majd társadalmi fejlődéséről kell szólnunk.

⁸²⁾ 1289. Sz. O. I. 21.

⁸³⁾ 1499: Item si aliquis Siculorum habens nobilitatem, aliquam notam infidelitatis incurrerit... Sz. O. III. 142. — 1504: agilibus Siculis nostris parcium Transsilvanarum, nobilitates videlicet et iura possessionaria habentibus et possidentibus... III. 159.

⁸⁴⁾ 1325: Sz. O. III. 8, 9. — 1408: III. 23—26. — 1485: III. 106—107. — 1495: Barabás 162, 164, 165—166. — 1496: Sz. O. III. 126—127, Barabás 170. — 1497: Barabás 171—173. — 1498: Barabás 178—181. stb.

⁸⁵⁾ Karácsonyi 28.

II.

A székelyek eredetének kérdését a magyar történeti irodalom bőven tárgyalta. Se szeri, se száma a szebbnél-szebb elméleteknek. Minden lelkes székely és minden szkeptikus nem-székely, aki valaha is a székely kérdésekkel foglalkozott, megakadt ezen a problémán s innen a nagyterjedelmű irodalom, amelynek mégis olyan kevés hasznát vehetjük. Mert az elméleteket nem szépségük és szellemességük alapján fogadjuk el, hanem bizonyítékaik szerint nézzük. S itt a bizonyítékok száma édes-kevés. Hogy röviden végezzek ezzel, Németh Gyula felfogását ismertetem, aki az utolsó komoly szót mondta a székelyek eredetéről. Szerinte a székely társadalmi és politikai szervezet ősi időkből való örökség. A rovásírás, amelybe már a Feketetenger partján magyar jegyek is vegyültek, e szervezettel együtt arra utal, hogy a székely-magyar együttélés gyökerei a pogánykorba nyulnak vissza. Biztosan tudjuk azt is, hogy a székelység újabban csatlakozott törzse a magyarságnak, mert a királyság első századaiban elől harcol s a határszélen telepszik le. Jól ismerjük a lovas-nomád népeknek, mint a magyar is volt, azt a szokását, hogy harcban a legutoljára csatlakozott, s így legalacsonyabb rangú népet, törzset küldik előre, s a telepedésnél ennek juttatják a leginkább veszélyeztetett területet. Pusztulását nem nagyon sajnálják. Ha új törzs csatlakozik a törzsszövetséghez, akkor ez kerül ismét a társadalmi létra alsó fokára s a többiek emelkednek. A székelyek csatlakozása tehát még a honfoglalás előtt vagy akörül történt.⁸⁶⁾

Faji szempontból most már mind a székely nép neve, mind ősi településük helye, a Csiglamező, török népnek tünteti fel őket. Székely a. m. szikil: a herceg népe, szokott törökös népnév. Csigla pedig a. m. kerítés, gáthely. Török eredetre utal a székely nemzetségi szervezet (6 nemben 4 ág, mint az oguzoknál),

⁸⁶⁾ Németh 130—132.

a méltóságok öröklése ezen belül, harcos-nyilas jellegük, önálló csatlakozásuk. A hunhagyomány tehát annyiban áll, mint a magyarság hunhagyománya: „a magyar is, a székely is abból a nagy török népcsoportból került ki, amelynek legkiválóbb uralkodója Attila, leghatalmasabb népe a hun volt.“⁸⁷⁾ Ennek az összetartozásnak az emléke még élt a középkori magyarságnál, s még tovább a székelységnél. Hogy most már *melyik* török néppel azonosíthatjuk a székelyeket, azt biztosan eldönteni nem lehet; de legvalószínűbb, hogy kabarok voltak. Ez a nép a kazár birodalom „lázdóiból“ került ki s a honfoglalás előtt, Dél-Oroszország területén csatlakozott a magyarsághoz. Tudunk emellett olyan kabarokról is, akik a honfoglaló magyarokhoz az új haza területén csatlakoztak, s addig Biharban éltek. Így a székelység igénye az őslakó elnevezésre jogosultnak tűnik fel előttünk. Kevésbé indokolt a kabar-elméletnél a székelyeknek az avaroktól, vagy egyenesen a magyarságtól való származtatása.⁸⁸⁾

Mindenesetre bizonyosnak tekinthetjük, hogy a székelyek csatlakozása mélyreható átalakulást és a rokonnéphez való hasonulást idézett elő. A székely népnév még megtartotta török jellegét, de a nemek és ágak nevei mind magyar eredetűek.⁸⁹⁾ A székelylakta területek helyneveiben sem maradt fenn a székely eredet nyoma: ezek is mind magyar szavak.⁹⁰⁾ Ezzel függ össze a székelyek letelepedésének kérdése is. A magyarság a X. század közepétől kezdve a folyóvölgyeken nyomult előre Erdély megszállására. A székelyek is ezzel a folyamattal együtt kerültek egyre keletebbre és védték az ország határait. A XII. században a Marostól délre, a Küküllők és az Olt között laktak, s e terület nyugati részének eladományozása folytán foglalták el a XIII. században a csíki és háromszéki medencét is. Erre a fokozatos előnyomulásra mutat az, hogy a gyeplínia emléke nemcsak a Mezőség nyugati szélén, hanem Maros- és Udvarhelyszékben is fennmaradt. A székelység tehát a gyeplínia kitolásában mindig az uttörő szerepét vitte s így mai hazájában

⁸⁷⁾ U. o. 134—135, 146. Az idézet 136.

⁸⁸⁾ U. o. 137—138. — V. ö. Mályusz újabb elméletével: Nemz. pol. 291—294.

⁸⁹⁾ Németh 155.

⁹⁰⁾ Kniezsa István: Magyarország népei Szent István korában. (Szent István-Emlékkönyv, Budapest 1938, II.) 393, 2. jz.

is az egyetlen ősfoglaló nép.⁹¹⁾ Letelepődése csak az 1330-as években ért véget, amikor Orbai széket is megszállotta.⁹²⁾

A székelységnek másutt is voltak telepei, mint a Vág és a Dráva völgyében. Ezek a csoportok is magukkal vitték nemzeti szervezetüket és szokásjogukat. De míg a vágvölgyi és drávamenti székelyek határőr szolgálatot teljesítettek, az erdélyi székelyek csak annyira voltak határőrök, amennyire a természetes kapukat megszálló honfoglaló magyar törzsek népe.⁹³⁾

Ezeket a kérdéseket tisztázva most már megkísérrelhetjük rekonstruálni a székely közigazgatási és igazságszolgáltatási szervezet kialakulását. Ez a feladat nem könnyű. A székelyekre vonatkozó oklevelek, mint az ország központjától távolieső más területek írásbeli emlékei is, meglehetősen későn jelennek meg.⁹⁴⁾ De a XIII. és XIV. század oklevelés gyakorlatában is csak elvétve van olyan emlékün, amelyből részletesen megismernénk a székelyek alkotmányfejlődését. A középkori székely adatok nagyrésze a *XV. századból* származik. Ezért szokták a székely joggal foglalkozó szerzők úgy beállítani tárgyukat, mintha az egy ősidőktől fogva 1562-ig fennálló, kész rendszer volna. Pedig mint minden történeti jelenségnek, a székely szervezetnek is alapvető tulajdonsága a *változás*.⁹⁵⁾ Fejlődése során ősi, a törzsszervezet korából fennmaradt intézmények találkoznak és egyesülnek a királyság céltudatos rendelkezései folytán létesült elemekkel.

Ezt a fejlődést csak az egész magyar jogterület egységes szemlélete alapján érthetjük meg. Csak Mályusz Elemér legújabb kutatásai világították meg a középkori magyar királyok határozott és tudatos nemzetiségi politikáját. Ez a politika külön faji jellegüknél és jogállásuknál fogva a székelyekre is kiterjedt, akárcsak a magyarságnak ma integráns részeit tevő jászokra, kúnokra és besenyőkre. Mályusz megállapításai szerint a királyság első századaiban uralkodóink a betelepült idegenek szétszórására és így a magyarságba való beolvasztására törekedtek, a lovasnomád birodalmak néprendezői gyakorlatához ra-

⁹¹⁾ Hóman 48, Kniezsa id. h. (Asztalos Miklós nyomán). Ld. a letelepődésre vonatkozó eddigi eredményeket Szádeczky 22—23.

⁹²⁾ Barabás 413. (Magyarázó szöveg.)

⁹³⁾ Tagányi 314, Hóman 48.

⁹⁴⁾ Fekete Nagy 55—56.

⁹⁵⁾ Karácsonyi 25.

gaszzkodva. A XIII. századtól azonban a várbirtokok nagymérvű csökkenése szükségessé tette, hogy a királyság nagyobb néptömegeket mentsen meg a nagybirtok étvágyától a királyi gazdálkodás és a királyi haderő számára. Ezóta (vagyis a Mályusz elnevezése szerinti hűbéri korszakban) a nemzetiségekkel szemben követett eljárást az *Andreanum* alapelve, az „*unus sit populus*“ fejezi ki. Mindez nem jelent önkormányzatot, csak külön szervezetet határozott királyi irányítás mellett. Az autonómiát rokonfajú és idegen eredetű nemzetiségeink egyaránt csak a XV. század második felében, Mátyás és utódai alatt érték el, mikor a magyar állam átalakulása, a rendi elemek s elsősorban a köznemesség érvényesülése az arra alkalmasak számára e fejlődési fok elérését is lehetővé tették.⁹⁶⁾

A székelyek ősi szervezete kétségtelenül a nemzetségi szervezet volt. Más értelmezésekkel szemben úgy véljük, hogy a „*tria genera Siculorum*“ elnevezés is a székely nép három ősi nemzetségére, nemére utal.⁹⁷⁾ De Tagányi szerint is a székelységet „a hiteles kútfők egész sora, még a XVI. század első felében is s ekkor már egész Európában egyedül mint a legzárkózottabb s ősi szokásaihoz szivósan ragaszkodó nemzetségi társadalmat tünteti fel.“⁹⁸⁾ A Hármaskönyvnek tanulmányunk élén idézett helye szerint is törzsek, nemzetségek és ágak szerint a régiek módjára osztják fel egymás közt az örökségeket és tisztségeket. A Hármaskönyv korában a letelepedés következtében megváltozott már a régi szervezet, de az ősidőkben bizonyára a vérségi kapcsolat szabta meg a hivatalviselés rendjét is.⁹⁹⁾

A Székelyföldön az egész magyar nyelvterületnél tovább fennmaradt nemek és ágak kérdése egyébként számos tudósunkat foglalkoztatta. Kétségtelen, hogy a XV.—XVI. században minden székben voltak nemek és ágak, bár nem bizonyos, hogy mindenütt ugyanazok a nemek és ágak alakultak ki, s hogy számuk a marosszéki minta szerint hat nemen belül négy-négy ág

⁹⁶⁾ Mályusz: *Nemz. pol. és Az egy nyelvű ország. Felfogásával szemben Székü Gyula sajnós, nem szaklapban és nem annyira az adatokra támaszkodva nyilatkozott. (Még egyszer középkori kisebbségeinkről, Magyar Szemle 39, 1940, 169—177. Népek egymás közt a középkorban. U. o. 41, 1941, 225—233.)*

⁹⁷⁾ Hóman 45, Szádeczky 53.

⁹⁸⁾ Tagányi 319.

⁹⁹⁾ Connert: *Intézmények* 5, 40.

lett volna.¹⁰⁰⁾ A hagyományos felfogás szerint ez a beosztás az ősi szervezet maradványa; ezzel szemben Mályusz Elemér úgy véli, hogy a „herceg törzse“ a honfoglaláskori népvegyítés eredménye, R. Kiss István IV. Béla tudatos katonai szervezésének tulajdonítja, Sándor Imre pedig a XV. század első évtizedei produktumának tartja e beosztást.¹⁰¹⁾ Magunk nem tartjuk valószínűnek, hogy ilyen vérségi szervezet a királyság átgondolt műve volna. A magyar nemzetségek analógiájára, amelyek nem azonosíthatók a honfoglaló magyarok 108 nemével, úgy véljük, hogy a székely nemek és ágak is mélyreható változásokon mehettek át a koraközépkor folyamán.¹⁰²⁾ Ezeket a változásokat akár a vándorlás során létrejött természetes csatlakozás, akár a központi hatalom (pl. a székely ispán utján történt) beavatkozása is eredményezhette.¹⁰³⁾ Kétségtelen azonban, hogy a központi irányítás emlékét sem írott kútfő, sem a hagyomány nem őrizte meg, s a székelyeknek a régebbi királyi váraktól eltekintve összefüggő települési területe is amellett szól, hogy nemzetségi szervezetüket sértetlenül mentették át a pogánykorból a XIII. századba.

A székelyek XI—XII. századi szervezetét a lovasnomád népek analógiájára kell elképzelnünk. E népek életmódját és politikai berendezését a magyar honfoglalás újabb irodalmából alaposan megismertük. Harcos, lótenyésztő, félig még nomád életmódot folytató nép lehetett a székelység is, amelynek a honfoglalás után századokon keresztül nem lehetett állandó hazája. Mint e félnomád, törökfajú népek általában, mint maga a magyarság is, a pogánykorban erős központi hatalom vezetése alatt állott, amelynek birtokosát bizonyára a természetfölötti származás titokzatos erejével ruházta fel (karizma). A központi hatalom képviselője a királyság idejében a székely ispán lett, de ez a változás nem szüntette meg az egyes csoportok (nemzetségek, ágak) autokratikus belső szervezetét. A törökfajú nomádnépek szervezetét ismerve lehetetlennek tartjuk, hogy a nem-

¹⁰⁰⁾ U. o. 5, 7. A kételyt Németh fejezte ki (146—147.)

¹⁰¹⁾ Mályusz: Nemz. pol. 290—292, Kiss 145—147, Sándor Imre: Nemek és ágak a Székelyföldön. (Genealogiai füzetek, I. évf. 1903.) Vele szemben Németh 153—154.

¹⁰²⁾ Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. (Budapest 1900), IV.

¹⁰³⁾ A Besenyő ágnev mindenesetre az utóbbi, vagyis Mályusz Elemér felfogása mellett bizonyít (292—293.)

zetgyűlés a székelyeknél ősi intézmény lett volna. A karizmatikus, önkényes keleti uralom természetéhez ilyen germán típusú gyülekezet nem illett; létezése egyébként sem a magyaroknál, sem a székelyeknél nincs bizonyítva.¹⁰⁴⁾

Ha ennek az első századokban láthatóan sértetlenül fenn tartott nemzetségi szervezetnek az analógiáit keressük, azokat nem annyira a magyarságnál, mint a később betelepült törökfajú népeknél találjuk meg. A magyarság törzsi szervezete áldozatul esett Szent István reformjának, a nemzetségi szervezet pedig csak magánjogi tekintetben maradt fenn még századokon keresztül.¹⁰⁵⁾ A szepesi lándzsások, ezek a kabar eredetű határőrök, kiváltságlevelük értelmében választott bírójukban talán a régi nemzetségbírák utódát tisztelték; innen eredhet más bírákat kizáró, elsőfokú hatásköre.¹⁰⁶⁾ Az árpási (györmegyei) besenyők 1222-i kiváltságlevele szerint a nádort helyettesítő ispán mellett egyik előkelő besenyő vett részt az évenként többször tartott vándorbíróságon, „hogy megmutassa neki jogait“, vagyis a nép jogszokásait érvényesítse. Ez a tisztség bizonyára a régi nemzetségbírák utódait illette meg.¹⁰⁷⁾ A kúnoknak is megmaradtak nemzetségi bíráik, akik a legtöbb vizsályt eldönthették; a nádor csak a súlyosabb ügyekben ítél, ekkor is a nemzetség bírójával együtt. Talán közöttük is váltakozott a bírói tisztt, amint a nemzetségi kapitány elnevezése is fennmaradt.¹⁰⁸⁾

¹⁰⁴⁾ A lovasnomád szervezetre ld. Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása (Budapest 1930), Alföldi András: A kettős királyság a nomádoknál (Károlyi Árpád-Emlékkönyv, Budapest 1933, 28—39.), A tarchan méltóságnév eredete (Magyar Nyelv 28, 1932, 205—220), Deér József: Heidnisches und Christliches in der altungarischen Monarchie (Szeged, 1934), Pogány magyarság, keresztény magyarság (Budapest 1938). — Tagányi (421) szerint a határszélekre azért kellett nomád népeket (székelyek, besenyők) telepíteni, mert ezeket földjük elpusztítása sem tudta tönkretenni. A nemzetgyűlésre nézve ld. Eckhart Ferenc: Jog- és alkotmánytörténet (A magyar történetírás új útjai, Budapest 1931) 307. V. ö. lent 174. jz.

¹⁰⁵⁾ A nemzetségi birtoklásra ld. Karácsonyi: A magyar nemzetségek, Bev. és Murarik 21—36.

¹⁰⁶⁾ Fekete Nagy 273.

¹⁰⁷⁾ Mályusz: Nemz. pol. 288—290. szerint felváltva látták el a tisztséget. Az idézett oklevél (Fejér III/1. 362.) szerintem erre a következtetésre nem nyújt elég alapot.

¹⁰⁸⁾ Mályusz: Nemz. pol. 415—416, Kring 18—19.

Adataink szerint tehát a székelyek nemzetségi szervezete nem állt egyedül a magyar jog területén. Az ősi állapotokat azonban egyik nép sem őrizte meg olyan tartósan, mint a székely. A lándzsások szerény hasonlatosságáról nem is szólva, a besenyők a XIV. századra a magyarságba olvadtak, a kúnoknál pedig a kapitány szó már e század végére új értelmet nyert.¹⁰⁹⁾ A székely szervezetnek ilyen szívósságát csak az magyarázza, hogy a székely tartotta meg legtovább ősi harcos szellemét s ezzel együtt járó szabadságát.

A külön szervezettel és jogállással rendelkező magyarországi nemzetiségek közül leghamarabb a szászok váltak meg a hadiszolgálattól. A szepesi szászokat 50 lándzsás kiállítására kötelezte 1271. évi kiváltságlevelük, ettől azonban már 1317-ben felmentették őket és inkább négyszeresére emelték földbérüket. Az erdélyi szászoknak az Andreanum 50, 100 ill. 500 fegyveres állítását rendelte, de a szászság természetének inkább megfelelt a békés iparúzés és kereskedés; így 1318-ban Medgyes és Selyk mentességet kaptak a hadiszolgálat alól.¹¹⁰⁾ A magyarság északi határhoz, a kabar eredetű lándzsásnemesek eleinte személyesen, a tatárjárás után már csak tíz lándzsás vitéz kiállításával rótták le katonai köteleességüket, 1324 óta pedig hadmentességi adóval is megválthatták.¹¹¹⁾ A törökfajú kúnység kezdetben mint zárt katonai egység szerepel a király seregében, s ezért nevezi mindnyáját nemesnek az 1279-i kún privilégium. A 600 fegyveres kún részvétele helyett azonban náluk is megjelenik a XV. század közepén a hadmentességi illeték, akárcsak a rokon jászoknál. Mégis a két nép harcos természetén az elszegényedés okozta megváltás nem ejt csorbát.¹¹²⁾

De a székelyek mind a kiváltságos népelemeknél, mind a magyar nemesség tömegeinél tovább teljesítettek katonai szolgálatot. Tudjuk, hogy Moldva ellen az egész harcosnép, Havasalföld ellen a fele, s más égtáj irányába folytatott hadjáratban, vagy a király távolléte esetén még kevesebb székely volt köteles hadbavonulni. De az otthonmaradottakat sem a béke

¹⁰⁹⁾ Mályusz: Nemz. pol. 285, 418, 2. jz., Kring 19.

¹¹⁰⁾ Mályusz: Nemz. pol. 387, 419—420, Fekete Nagy 266, 334, 341, Endes 86. — A székely katona, a szász polgár: Connert: Stuhlsverfg. 20.

¹¹¹⁾ Fekete Nagy 265.

¹¹²⁾ Kring 9, 33, Fekete Nagy 270, Mályusz: Nemz. pol. 415, 422—423.

nyugalma, hanem a keleti végek védelmezésének kemény feladata várta.¹¹³⁾ S ezt a kötelességet nem kényszerből, hanem lelkesedéssel és világraszóló dicsőséggel teljesítették. A székely nép harci erényeit és haditetteit számos magyar király elismerése, a történelem magasztalása, a Hármaskönyv dicsérete örökítették meg. Meggyőződésünk, hogy a székely intézményeket is csak katonai hivatásukból lehet teljességgel megérteni.

Ez tartotta fenn a nemzetségi beosztást akkor, amikor más népeké már régen szétbomlott és területi szervezetnek adott helyt. A hadiszolgálat, Mályusz megállapítása szerint, a köz számára legfontosabb munkateljesítmény volt a XIII—XV. században. A királyság kész volt a haderő biztosításáért a legnagyobb áldozatokra, aki pedig harcolt, az a társadalom ranglétráján magas fokra emelkedett. Idegen fajú nemzetiségeink közül is a hadviselés, a harci erények révén jutottak be a legjelesebbek a magyar nemzet soraiba és nyerték el a nemesség koszorúját. A kúnásznál pedig a nemzetségi szervezet megőrzését tette lehetővé az, hogy katonai szolgálatuk megegyezett a magyar nemességével. Csak belső változások folytán alakult át ez a nemzetségi szervezet területivé.¹¹⁴⁾

Annak a nemzetségi szervezetnek a sorsa, amely a fentiek szerint legközelebb állt a székelyekéhez, nem lehet közömbös előttünk. Kring Miklós nagy összehasonlító történeti tudással fejtette ki e nép társadalmi átalakulását. A XIV. század első felében a kúnok még homogén, vérségi kötelékeken nyugvó nomád társadalomban éltek. A harmincas, negyvenes években azonban a letelepedés folytán a nemzetségbírák, eddigi előljáróik helyébe mindinkább az egyes „szállások“ urai, a szálláskapitányok kerültek. Nem minden nemzetségbíró mentette át a maga és családja társadalmi állását és vagyonát az új korszakra. Egyesek a „mezei“ kúnok közé süllyedtek, mások királyi adománnyal a szálláskapitányok közé emelkedtek. Ezeket a magyar birtokossal, a „homo possessionatus“-szal állíthatjuk egy sorba; velük szemben a kúnóság nagy része jobbágyi viszonyba került. A szálláskapitányok a *jöldbirtok címén* gyakoroltak az egyes szállások fölött bírói hatóságot. Éppen ezért

¹¹³⁾ Az 1499-i privilégium szerint. Szádeczky 63—72, Connert: Intézmények 86—94.

¹¹⁴⁾ Mályusz: Nemz. pol. 402—403, 414—415.

az oklevelek néha *officiumnak*, hivatalnak nevezik e kapitányok állását.¹¹⁵⁾ Mályusz szerint Nagy Lajos idejében a királyi hatalom szívt bele döntő módon a kapitányságok rendezésébe s rekesztette ki a hivatal viseléséből azokat, akik a honvédelem terheit nem bírták el.¹¹⁶⁾

A kún szálláskapitányok kiemelkedése éppen úgy a magyar uri hatóságnak már előbb megtörtént kialakulására emlékeztet minket, mint a szász gerébek földesúrhoz hasonló bírásokodása és haszonvételei a telepes falvakban vagy az oláh kenézeknek falubírákból birtokosokká való előlépése.¹¹⁷⁾ Mindezek a letelepedést követő jelenségek, melyekre a magyarságnál és a székelységnél inkább csak következtethetünk, az okleveles anyag csekélyisége miatt. Ebben a munkában a kúnok társadalmi átalakulása értékes segítséget nyújt nekünk. Vizsgáljuk tehát, milyen hatással lehetett a székelyek letelepedése jogi szervezetükre.

A letelepedés természetesen felvetette a birtoklás kérdését. Addig a székelyeknél, mint a foglaló magyaroknál is, az ingó jelentette a vagyont. Ennek használatában, úgy véljük, a nemzeti közösség érvényesült.¹¹⁸⁾ Az állandó telepek, nemzeti szállások megülésekor azonban fel kellett ismerniök a földbirtok jelentőségét. A nemzeti közösség helyébe így a faluközösség lépett, amelyre már adataink is vannak.¹¹⁹⁾ A falu nyílászással mindenkinek juttatott a közös szántóföldből és rét-ből; e közös földeket nyílföldeknek nevezték. Amikor a lakosság megszorodott, a nyílföldet ismét felosztották. Ezen kívül magánbirtokot is lehetett szerezni: kezdetben elég föld volt és később is szabadon irthatott mindenki magának az erdőből. Az idő multával a nyílföld terjedelme változatlan maradt, a magánbirtok megnövekedett, s így a társadalmi átalakulásnak is be kellett következnie.¹²⁰⁾

¹¹⁵⁾ Kring 19, 23, 25, 29, 38, 47, 48.

¹¹⁶⁾ Mályusz: Nemz. pol. 417.

¹¹⁷⁾ U. o. 404, 412—413.

¹¹⁸⁾ Ld. fent 105. jz.

¹¹⁹⁾ A nemzeti közösség a letelepedett nép faluközösségének felel meg. Mályusz: Nemz. pol. 290.

¹²⁰⁾ Connert: Intézmények 9—13. A Székelyföld társadalmi tagozódásáról legújabbán Berlász Jenő írt: Az erdélyi úrbérrendezés problémái, Századok 1941, 238—240.

Amióta adataink vannak, a székelyek mindegyike szabad; ebben a tekintetben a székelység sokáig ragaszkodott régi állapotához.¹²¹⁾ A székely jog írói mind hivatkoznak Sényői Pál esetére, aki 1346-ban igazolta székelységét a magyar területen. ezért Nagy Lajos megengedte neki, hogy szabadságlevél felmutatása nélkül is mindenhol szabadon lakhassék. A székely ember tehát mindenüvé magával vitte személyi jogát és szűkebb hazáján kívül a magyar nemes kiváltságaival élt.¹²²⁾ De benn Székelyországban csakhamar megjelentek a társadalmi különbségek.

Connert felteszi, hogy a nemzetségfők már kezdetben több földet kaptak.¹²³⁾ Valószínű ezenkívül, hogy a kún fejlődéshez hasonlóan kicserélődtek az előkelő osztály tagjai: nem minden nemzetségfőből lett főember s nem minden későbbi primor volt nemzetségbíró. Mindenesetre már 1407-ben olvasunk előkelőbb székelyekről, ezek a „seniores, potiores“ teszik a kún szálláskapitányokhoz hasonló vezetőréteget.¹²⁴⁾ Hogy a székely főemberek is a földesuri joghatóság megszerzésére törekedtek, s a közszékelyeket egyszerűen jobbágyaikká akarták tenni, azt a közemberekkel való első összeütközésük is mutatja. 1466-ban, mint már említettük, a háromszéki közszékelyek panaszolják a királynak, hogy a köztük levő hatalmasok kiforgatják őket régi jogaikból. Erre Szentgyörgyi János erdélyi vajda és székely ispán Mátyás megbízásából megvizsgálja és vallomásuk alapján cikkekbe foglalja a székelység régi szabadságait. Az ekkor kiadott oklevél kimondja, hogy a közember ne legyen alávetve az előkelők 'szolgaságának, se munkát ne végezzen nekik, hacsak nem maga jószántából teszi. Annak a védelme alá helyezkedik, akit akar. Ezek a rendelkezések éppen olyan ékeesen szólnak, mint a századforduló elrettentő szankciói a régi székely jog megrontóival szemben.

A birtoklás terén létrejött különbségek a tisztségek viselését is mélyreható változásoknak vetették alá. Említettük, hogy ezeket kezdetben a vérségi kapcsolatok szerint osztották fel a

¹²¹⁾ Szabó 172—173.

¹²²⁾ Sz. O. I. 52, Szádeczky 53.

¹²³⁾ Connert: Intézmények 13.

¹²⁴⁾ Szádeczky 54, Connert: Intézmények 71—72.

¹²⁵⁾ Szádeczky 55.

nemek és ágak között, s erre mutat a székely tisztviselők ősrégi „nemen ked“ elnevezése is.¹²⁶⁾ Amikor a vérségi szervezet helyébe a területi lépett, már nem tekintették hivatal viselésére alkalmasnak azt, akinek nem volt megfelelő vagyona. Így a kún szálláskapitányokhoz hasonlóan a székely társadalom felszínén maradt elemei is a földbirtok címén gyakoroltak hadnagyi, ill. bírói hatóságot. A nemzetségi sorrend megmaradt, de tartalma megváltozott: a hivatal is a birtokhoz fűződött, amelyet „lófőségnek“ neveztek. Így elvben a hat nem négy- négy ága felváltva viselte a tisztségeket, de gyakorlatban az töltötte be, akié a megfelelő birtok volt. Ezen a módon lehettek egyszerre többen hadnagyok, így juthatott a tisztségek élvezetébe jövevény, nem székely ember. Erről a változásról az 1538. évi marosszéki lajstrom világosan tudósít bennünket.¹²⁷⁾

A székely tisztségviselésnek ezt a módját Connert alapos fejtegetései már régen tisztázták. Nem világos azonban a „lófőség“ összefüggése a lófők rendjével, mert nyilván több lófő volt, mint huszonnégy, ahány ágra a tisztségek szállhattak;¹²⁸⁾ s ugyancsak tisztázatlan a székek kialakulása. A rokonnépek fejlődésének ismeretében ezekhez a kérdésekhez szeretnénk most hozzászólni.

Túlságosan megszoktuk a hadnagyot és a bírót a szék tisztviselőinek mondani s így hivataluk megjelenését is a székek kialakulásához kötni. Nézetünk szerint a *hadnagy* és a *bíró tiszte ősi*, legalább is a székek kialakulásánál régebbi. Bizonyítja ezt a hadnagyra nézve a székelyek katonai hivatása: hadnagya feltétlenül előbb van a lovasnomád népnek, mint állandó lakóhelye. A „maior exercitus“ és „primipilus“ nevek egyébként magyar területen már a XIII. században előfordulnak.¹²⁹⁾ A bíróra nézve pedig már a neve is sokat mond: ez a név a középkorban „iudex terrestris“ és csak az újkorban lesz „iudex sedis“. A bíró tiszttét tehát még abban a korban ismerik, amikor a székelyek településének helyét nagy általánosságban földnek (terra) és nem határozottan széknek (sedes) nevezik az

¹²⁶⁾ Sz. O. I. 286, II. 155. alapján Kiss 115.

¹²⁷⁾ Connert: Intézmények 36—40.

¹²⁸⁾ U. o. 41.

¹²⁹⁾ Karácsonyi 27. A hadnagyra Connert: Intézmények 33, Szádeczky 40.

oklevelek.¹³⁰⁾ De a két tisztség ősi mivoltát tanúsítja az a tény is, hogy ezekben maradt meg a betöltés régi, vérségi módja, ha tartalmában át is alakult.

A tisztségek viselésére jogosító birtok neve a XV. század okleveleiben „siculatus“, „primipilatus“. Ezt csak úgy érthetjük meg, ha a hadnagy régi „primipilus“ nevére gondolunk. Ez a név a legrégebb okleveles említésekben is szerepel, egyenlő értékű a „maior exercitus“ és a „capitaneus“ névvel.¹³¹⁾ A „primipilus“ birtoka, amelynél fogva hadnagyi, vagy bírói tisztséget viselhet, a „primipilatus“. Ez tehát a kunkapitánysághoz hasonlóan „officium“, hivattal járó birtok, melyet örökölni, megosztani, eladni és megvenni lehet.¹³²⁾ A „lófőség“, e kifejezések magyar megfelelője, annyi mint kapitányság, kapitánysággal járó birtok. Lófőség azok kezén van, akik őseiknek a nemzetségi szervezetben birt vezetőszerepét megőrizték, akik szerencsés hadivállalkozások révén vezetőrétegbe emelkedtek, vagy akik ilyen hivattal járó birtokot vásároltak. Az ilyen eredeti „lófők“ száma nem lehet több egy székben huszonnégynél.

Ezen az állapoton csak Mátyás király változtatott. 1473-ban a táborában jelenlevő székely lovas és gyalog katonák panaszára megparancsolta az erdélyi vajdának és székely ispánnak, hogy tiltsa meg a székely előkelőknek a közemberek zsarolását és irassa össze külön jegyzékekbe a lovasokat és gyalogokat. E lovasokat „az állandó megkülönböztetés végett primipilusoknak fogják hívni.“ Ezóta a lófőség régi értelme mellé az új lépett, s a két székely rendből három alakult.¹³³⁾ Az elnevezésre bizonyára okott adott az is, hogy a lovas székelyek közül sokan szereztek már előbb „lófőséget“ s így részt nyertek a hivatalok

¹³⁰⁾ Terra: 1224: Sz. O. I. 5. (értelmezésére Hóman Bálint munkái I. 442.); 1291: Sz. O. I. 26; más népelemekkel kapcsolatban még gyakrabban. A székelyeket az első okleveles emlékek többnyire így említik: Siculi de Udvorhel, Kezdy stb. Connert: Intézmények 16. A bírót helyesen nevezi földbírónak Kiss 112; v. ö. Connert: Intézmények 42, Szádeczky 43.

¹³¹⁾ 1409: maior exercitus seu primipilus, Sz. O. III. 26. — 1466: primipilus sive capitaneus, Sz. O. III. 83. Ld. Connert: Intézmények 33—34.

¹³²⁾ A kunkapitányság fogalmára Kring 39, 3. jz, Mályusz: Nemz. pol. 416. A primipilatus adását-vételét és az officium elnevezést ld. alább a 308—315. jegyzetekben, és Connert: Intézmények 38—40. A primipilatus bíróságot is jelent: Kiss 138.

¹³³⁾ Sz. O. I. 220—221, Szádeczky 55—56.

viselésében. Ezentúl csak a gyalogosok rendje, a „község“ volt teljen kirekesztve belőle.¹³⁴⁾ Ezek még egy század viharos rendi küzdelmei után, az 1562-i jogfosztás következtében nagyobb részben jobbagysorba is sülyedtek. Így a magyar uri hatóság kialakulásához hasonlóan a Székelyföldön is a főemberek és lófők uralma lépett az ősi szabadság helyébe.

A rendi állásért folytatott harcok korában, a XV. században a székelyek már székekben éltek. A székek kialakulását sem érthetjük meg más nemzetiségek szervezetének ismerete nélkül. Általában úgy tartják, hogy a székek már a XIII. századtól kezdve megvannak, csak más néven. (terra, diocesis, districtus, comitatus) említik őket az oklevelek. Bizonyos, hogy már a XIII. században ugyanazok az egyes székek nevei, mint a XV-ben, s 1322-ben már együtt szerepel a „székelyek hét megyéje“. Mégis azt véljük, hogy a terminológia ingadozása egyuttal a szervezet kialakulatlan voltát is mutatja, s hogy korai volna még a XIII. században, a letelepedés idején autonóm székely székről beszélni. A „sedes“ névnek ugyanis, mint alább bizonyítjuk, fontos mondanivalója van számunkra.¹³⁵⁾

Tévedés volna azonban e szervezet mintáit pusztán a név utmutatása nyomán keresni. Connert, a szászok lelkiismeretes tudósa, már régen kimutatta, hogy a székely és a szász székek egymástól teljesen függetlenül fejlődtek ki; az elnevezés előbb jelenik meg a szászságnál, mint a székelységénél, ez azonban még nem bizonyít semmit.¹³⁶⁾ Közelebb áll a székelyekhez a

¹³⁴⁾ Connert: Intézmények 41.

¹³⁵⁾ Hóman 42, 46—47. a székekre nézve. Ld. fent 130. jz. Nyomós érv a székszervezet folytonosságára a következő: „Noha a 'szék' (sedes) név későn... tűnik fel, maga a szervezet sokkal korábbi. A terminusok ingadozása közismert jelenség a középkorban és nem hiszem, hogy valakinek eszébe jutna pl. a forrásokban civitas, compages civitatis, parochia néven említett vármegyét a comitatus-tól megkülönböztetni.“ Hóman 62. Valóban olyan a sedes viszonya a régebbi terrához, mint a nemesi vármegyéé az első századok kialakulatlan civitasához, parochiájához!

¹³⁶⁾ Hómannal (47.) szemben helyesen Kiss III. Connert a szász és a székely székekről: „Die Ähnlichkeit der Stuhlsorganisation auf beiden Gebieten legt uns den Gedanken einer innern Beziehung ihrer Entstehung nahe, ist aber nicht auf eine gegenseitige Beeinflussung zurückzuführen, sondern als das Ergebnis einer parallelen Entwicklung zu betrachten, was vor allem durch die Unterschiede im einzelnen erwiesen wird.“ Stuhlsverfg. 50. — Még kevésbé állítható, hogy a székely székek oláh eredetűek. Lupaş elméletét G. E. Müller nyomán Mályusz utasította vissza (Nemz. pol. 433, 440.).

rokonnépek közigazgatási berendezése. A szepesi lándzsásoknak a tatárjárás előtt két, azután csak egy székük volt, s ennek első említését már 1280-ban megtaláljuk.¹³⁷⁾ Ugyancsak egy székben éltek a jászok, s több székben a kunok; e szervezetünk a XV. században alakult ki és e század második felében vált autonóm hatósággá.¹³⁸⁾ A fejlődés megismerése ismét értékes lesz a székely alkotmánytörténet számára.

A királyföldi szászok előjárója az Andreanum szerint a szebeni comes volt, aki rendszerint más, országos méltósága mellett viselte ezt a hivatalt is. A comes helyett tisztjei, officialisia látták el az igazságszolgáltatás és közigazgatás feladatait. Amikor az Andreanum kiemelte a szászokat a vármegyei keretek közül, a szász comes bizonyára oda küldte officialisait, ahol eddig várispán, vagy ispán helyettese székelt. 1325—29-ben I. Károly megszüntette a szebeni ispánságot és személyesen nevezte ki a székek vezetőit. Azóta az officialisokat királybíráknak nevezték, biráskodásuk székhelye pedig az eleinte három, később „hét“ (helyesen nyolc) szék nevét adta meg. A szepesi szászoknál csak azért nem fejlődött ki a székszervezet, mert területük nem volt olyan nagy kiterjedésű; de a szepesi comes itt is sokszor helyettesét küldte a szászok közé az ítélkezés és a birságok beszédésének feladataival.¹³⁹⁾

Országos méltóság, a nádor volt a kunok és jászok ispánja is. Az ő helyetteseivel, officialisaival függ össze a kun és jász szék kifejlődése is. 1393-ban, adó szedésével kapcsolatban olvassunk először e tisztekről, 1428-ban már nekik is iudices, vicecomites a nevük.¹⁴⁰⁾ Ezekből lesznek a székbírák, vagy kun néven székkapitányok, kiknek választását a XV. század végére a két nép kivívja magának. Tisztségük teljesen a szász királybírák hivatalának felelt meg.¹⁴¹⁾ Megbízásuk egy bizonyos területre szől, amelyet a források „sedesnek“ neveznek. A szék nem kezdetről fogva önkormányzati, de mindenesetre biráskodási egység. „Valószínűnek tarthatjuk, hogy a *szék* megjelölése éppen az *ítélőszékből* ered, hogy székek eleinte csak azt az oppidumot, falut nevezték, amelyben az ítélőszéket tartották, s hogy a szék

¹³⁷⁾ Fekete Nagy 258, 259, 273, 274.

¹³⁸⁾ Kring 35—37.

¹³⁹⁾ Mályusz: Nemz. pol. 387—388, 390—391.

¹⁴⁰⁾ Kring 34—36.

¹⁴¹⁾ Mályusz: Nemz. pol. 425, 431.

elnevezést csak azután terjesztették ki arra az egész területre, amelynek ügyei egy (az illető széki) bíróság elé tartoztak¹⁴²⁾

Hol vannak a székelyeknél ezek az officialisok? Az ispán helyetteseinek személyében találhatjuk meg őket. Ilyen megbizotról, officialisról már 1319-ben olvasunk.¹⁴³⁾ Az officialist a székely ispán éppen úgy a maga emberei, familiarisai közül nevezi ki, mint a megyésispán a magyar jogterületen az alispánt.¹⁴⁴⁾ A XV. században szórványosan fordul elő a „vicecomes“ és a „iudex regius“ név, a székely alispánok sorát pedig csak 1492-ig kísérhetjük nyomon, addig legfeljebb két alispánt említenek az oklevelek. De már 1469-ben írják Aranyosszék alispánját és 1500-ban Marosszék királybíráját.¹⁴⁵⁾ A század végére, úgy látszik, minden székben működik egy alispán, kinek hivatalos neve „iudex regius“ lesz.¹⁴⁶⁾ Az 1499-i privilégium részletesen szabályozza az ispán helyetteseinek jogállását: minden székben annak főhelyén lagnak, részesülnek a bírságokban és ezek mennyiségének kiderítésére kiszállhatnak a vidékre is. Legfontosabb számunkra a privilégiumnak ez a kifejezése: „vicecomites, qui appellantur iudices regii.“¹⁴⁷⁾ Az ispán megbizottainak, helyetteseinek elnevezése tehát a XV. század végére a királybíró szóban állapodott meg.

A székely jog kutatói már bőségesen bebizonyították, hogy a királybírák feladata a középkorban a széki bíráskodás ellenőrzése, a bírságok (hozzátehetjük: az ispánt megillető bírságok) behajtása volt. Akárcsak a kun kerületben, a Székelyföldön is szolgáltatások beszedésére jelennek meg, s itt is bizonyára meghatározott területre kaptak megbízást. Csakhogy a székelyföldi királybírák sohasem az ítélkezés érdemi részében, hanem csak a bírságok behajtásában és az ellenőrzésben vesznek részt. Ezért feltehetjük, hogy nem azt a területet nevezték el a fejlődés

¹⁴²⁾ Kring 41.

¹⁴³⁾ ... comes Siculorum per Renoldum Comitem, Officialem suum de Siculis de iuxta Aranyas, protestatus est coram nobis... Sz. O. I. 37. Említi Connert: Intézmények 119. is.

¹⁴⁴⁾ U. o. 120. A magyar vonatkozásra ld. Holub József: A főispán és alispán viszonyának jogi természete. (Fejérvataky-Emlékkönyv, Budapest 1917.)

¹⁴⁵⁾ Connert: Intézmények 48, Stuhlsverfg. 17; gr. Lázár Miklós: Székely ispánok és alispánok a mohácsi vészig (Budapest 1881), 22—41.

¹⁴⁶⁾ Helyesen Kiss 130.

¹⁴⁷⁾ Sz. O. III. 142, említi Connert: Intézmények 48—49.

során székeknek, ahová az ispán helyetteseit kiküldte, hanem a szászokhoz hasonlóan oda küldte az ispán alispánját, ahol a természetes tömörülés során a székely biráskodás gócpontjai kialakultak. A székek tehát a megtelepült székelység *bírói székei*, amelyekről azután a környező területet el is nevezték. Amikor a régi nemzetségek szétszakadtak, a földrajzi tényezők: az elválasztó hegyláncok, összekötő folyóvölgyek kialakították a természetes települési egységeket. Így jöttek létre Sepsi, Kézdi, Orbai, Maros, Udvarhely, Csík-Gyergyó és Aranyos székek, de ekkor még legfeljebb „földnek“ vagy „kerületnek“ nevezték őket.¹⁴⁸⁾ Székről csak akkor lesz szó, amikor a XIV. században a hadnagy és a bíró az ispán kiküldöttjével együtt a települési egységek központjában állandó jellegű törvényszéket kezdenek tartani.¹⁴⁹⁾

Hogy a székely székeknek, mint a szász, a kun és jász székeknek is a biráskodás adta a nevét, arra tanuságul hívhatjuk a fiuszékek kialakulásáról szóló okleveleket. A XIV. század végén Stibor vajda megengedte a miklósvári székelyeknek, „hogy az említett Miklósvára faluban azon részek más székeinek mintájára bírói széket (sedem iudiciarium) tartsanak és üljenek, s ügyeket, pereket és bármilyen jogi kérdéseket itélettel meghatározhassanak és eldönthessenek a kellő és alkalmas törvénykezési időkbén“.¹⁵⁰⁾ 1459-ben vingárti Geréb János főkapitány meg-

¹⁴⁸⁾ A székek létrejöttének földrajzi okairól u. o. 14—20, Szádeczky 29—30. Terra: fent 130. jz., districtus: 1349. Sz. O. I. 56. 1280-ban még az egyházi beosztás szerint jelölik meg a székelyek hovátartozását: Siculi... in dyocesi Thelegd constituti. Sz. O. I. 20. — A székek bírói eredetét világosan felismerte már Connert a következő módon: „Ein ursächlicher Zusammenhang zwischen der Stuhlsbildung auf beiden Gebieten (t. i. Szász- és Székelyföldön) ist unerweisbar, denn aus der gleichen Bezeichnung der Stühle als „sedes“ allein kann dieser nicht gefolgert werden, denn der Ausdruck „sedis“ bedeutet so viel als „sedes iudiciaria“, Gerichtsstuhl, worin der Hauptcharakter der Stühle seinen Ausdruck findet. Die Stühle waren eben in erster Reiche „Gerichtsbezirke“.“ Stuhlsverfg. 12.

¹⁴⁹⁾ 1366: a Siculis nostris Sedis Sebus. Sz. O. I. 70. Kiss szerint a Sz. O. IV. 8. lapján található oklevél, amely ugyancsak székről szól, 1322 és 1327 között kelt. (112.) Ugyanitt kifejtett felfogása, hogy a szék az üléssel és a székely néplélekkel volna összefüggésben, téves.

¹⁵⁰⁾ 1404: quod ipsi in dicta villa Miklosőara ad instar ceterarum sedium parcium illarum sedem iudiciarium habere ac celebrare, ac causas, lites et questiones quascunque iudiciarias sentenciarum more definire et decidere iuridicis temporibus... debitis et opportunis valerent atque possint... Sz. O. III. 20—21.

parancsolja egyes falvaknak, hogy a miklósvári „ítélőszéknek“ engedelmeskedjenek; ugyanebben az évben a székely ispán előtt a sepsi székelyek azt állítják, hogy a miklósváriak „ítélkezésüknek“ mindig alá voltak vetve. Szabályos per fejlődik ki a két szék között: milyen távol esik mindez a mai fogalmaktól!¹⁵¹⁾ Mikor 1531-ben János király átírja Lábatlani János székely ispánnak a most említett pert eldöntő ítéletét, akkor is az ítékezés megtartását mondja Miklósvár jogának, s egy év múlva ennek zavarásától tiltja el a nyugtalankodó Sepsi székbelieket.¹⁵²⁾ De ez nem is lehetett másként, mert Miklósvárnak még saját bírái sem voltak, tehát egyedül a *törvénykezési önállás* avatta külön székké.

Ugyancsak a biráskodás teszi Kászon szék különállásának lényeges részét, bár ennek a törvényhatóságnak már bírót és hadnagyot választani is joga van. 1462-ben ítélet engedi meg nekik a tisztviselők választását és az ítélezést.¹⁵³⁾ Egy XVI. századi emlékirat azt írja, hogy amikor Mátyás privilégiumot adott Kászonnak a különállásról, akkor „ő magok tettek bírót, hadnagyot, s úgy ültek széket, és úgy ítélték tulajdon székeken azon szokott törvénnyel és törvénynek minden erejével, mint egyéb szabad székben szoktak itélni.“¹⁵⁴⁾ De a székely városok különállását is a biráskodás kiváltsága alapozta meg és a vitás esetekben ezt biztosították nekik a vajdák és a fejedelmek.¹⁵⁵⁾

¹⁵¹⁾ 1459: quemadmodum prius a divis regibus sit (talán kimaradt: ordinatum), et modo (amodo?) ad sedem vestram iudiciariam Mikloswara spectari ac iudicio eorum obedire et obtemperare... debeatis... Barabás 92. — 1459: Differenciam seu causam... reservato iuris ordine inter partes... concludere... (kívánja Lábatlani János székely ispán. A sepsi székelyek szerint Miklósvára) iudicatiui ipsius Sedis Sepsij semper subiecta fuisset... Sz. O. I. 181—184.

¹⁵²⁾ 1531: Et quod in sede eciam illa Zenthmijkloswara constituti iudices, sedis Sepsij semper sint iudices, et instar sedis principalis, iudicia facere teneantur. Sz. O. II. 25—26. — 1532: (Tilalom, hogy ne zavarják) iudicia in sede eorum prescripta... Sz. O. II. 26.

¹⁵³⁾ 1462: belliductorem et iudicem per se eligere sedemque habere possint et valeant. Sz. O. I. 194—195. Ugyanígy rendelkezik az 1571-i megerősítés is. Sz. O. IV. 16—18.

¹⁵⁴⁾ Sz. O. I. 300.

¹⁵⁵⁾ 1485: Quomodo licet antiqua lege et consuetudine ipsorum requirente universas et quaslibet causas ac lites inter eos motas et exortas ipsimet iudicandi habuerint facultatem, et in presencia ipsorum prosequi debuerint, tamen... Sz. O. I. 254. — 1492: in premissis eorum iuris-

Connert ellentmondást lát abban, hogy a székelyek mindig tiltakoztak a területükre vonatkozó királyi adomány ellen, de nem vonták kétségbe a királynak azt a jogát, hogy székeket válasszon el egymástól. Ugy véli, hogy a magánjogi immunitás a közjog terén nem érvényesült.¹⁵⁶⁾ A többi autonómiák ismeretében ezt nem tartjuk olyan feltűnőnek. A magánjog minden nép legbensőbb ügye volt, amelyben az ősi szokások sokáig fennmaradtak. A közigazgatási beosztás, vagy inkább a bírói hatalom gyakorlása viszont közügy, s így a közhatalom beleszólása is természetes. A fíuszékek kialakulása nemcsak arra tesz figyelmeztetést, hogy a székely közigazgatási szervezet már a XIV. század végén sem változhatott meg a király és a székely ispán helyeslése nélkül, hanem arra is, hogy e szervezet kialakulásánál a széki biráskodásnak, s nem az officiálisoknak volt szerepük. Zsigmond és Mátyás nem önálló királybíró kiküldését ígéri, hanem törvényszék tartását engedik meg.

A bírói eredet kapcsolja össze a székely törvényhatóságokat a magyar megyével. A nemesi vármegye első dokumentuma bírói ítélet. 1232-ben Kehidán összegyűlnek a Zala folyón innen és túl lakó királyi serviensek, a királytól kapott engedély alapján hatalmas urak ügyében ítéletet hoznak és azt végre is hajtják. A törvényhatóság neve is annyit jelent, mint joghatóság, vagyis bírói hatalom gyakorlása. S ezzel a funkcióval Magyarországon is kapcsolatban van a „szék“ elnevezés. Amikor Zalamegyében a terület nagysága miatt több ítélőszéket kezdenek tartani különböző helyeken, a megye nemesi és tisztviselői is a számukra illetékes megyei szék (sedes) után nevezik magukat. E törvényszékek hatásköri területéből alakul ki a járás. Magyarországon csak azért nem vált ez a név általánossá a törvényhatóságokra nézve, mert a nemesi önkormányzat már meglévő területi egységekhez: a királyi megyékhez (comitatus) kapcsolódott.¹⁵⁷⁾

diccionibus hactenus observari solitis, iustis utputa et legitimis (megtartandók.) Sz. O. I. 269—270, III. 121—122. Az első idézet Marosvásárhely, a második Sepsiszentgyörgy ügyében rendelkezik. V. ö. 1560-ban János Zsigmond hasonló intézkedését, Sz. O. II. 156—158.

¹⁵⁶⁾ Connert: Intézmények 20.

¹⁵⁷⁾ A magyar sedesre Holub József: Zala megye története a közép-korban. I. (Pécs 1929), 214—215. A magyar megye és székely szék különbségét helyesen állapítja meg Szádeczky: „A különbség névben és lé-

Az igazságszolgáltatásnak a közéletre gyakorolt rendkívüli hatását már sokan felismerték. Közismert tény, hogy nemzeti-segeink azért törekedtek mindig saját bíró választására, mert ez szokásjogukat ismerte és fenntartotta. Így állítottak a szepesi comes mellé egy „német ispánt“ a szepesi szászok, így választot-tak a szebeni comes helyettesei mellé egy-egy bírót az erdélyiek. A szepesi törvényszék két elnöke azonban nem volt egyenlő rangú: a birságokból kétharmad illette meg a szepesi ispánt és csak egyharmad a szász comest.¹⁵⁸⁾ A birságok szerepét újabban Mályusz Elemér világította meg kellőképpen. A közép-kor büntetőjoga szívesen alkalmazta a megváltást, a jószágvesztést, ebből pedig jelentős rész a bírónak jutott. Az idegen bíró a kezére került házat, földet tetszése szerint használhatta fel. A birság a közösséget gyöngítette, idegen elemek beszürem-lését könnyítette.¹⁵⁹⁾ Ezért nem lehet a szászokat a XV. század-nál, az önálló biráskodás korszakánál előbb autonóm egységnek nevezni.

A birságoknak kivetéséből és felhasználásából megvilágít-hatjuk a székely autonómia homályos kérdését is. Kétségtelen, hogy az egyes székekbe kiküldött királybírák birságok behaj-tására voltak jogosítva. De részesedésüket csak 1559-ben emel-ték fel annyira, hogy az a szék összes tisztviselőinek részével egyenlővé vált.¹⁶⁰⁾ Arról sem olvasunk, hogy a székely ispán a ráeső bírói részekből adományokat tett volna valakinek.¹⁶¹⁾ Ebből arra következtethetünk, hogy a királybírónak a szék-bíróság működésében csak az anyagi szempontú ellenőrzés sze-repe jutott s csak a XVI. században lett irányító tényező benne. A székely székeket tehát az autonómia már kialakulá-suktól fogva megillette. Ősi intézményeik (a hadnagyság és bíróság) erejével a központi hatalom nem mérkőzött, hiszen

nyegben abban állott, hogy míg a magyar nemesség a királyi (XI. sz.) vármegyei rendszerbe lassanként s végleg a XIII. sz. folyamán be-illeszkedve (önkormányzati jogának érvényt szerezve) ősi törzsszervezetét végleg feladta: addig a székelység a szék-rendszerben is megtartotta ősi szokásjogát.“ (30.)

¹⁵⁸⁾ Fekete Nagy 256, 274, Mályusz: Nemz. pol. 385—388, 390.

¹⁵⁹⁾ Mályusz: Az egynyelvű ország 127.

¹⁶⁰⁾ Sz. O. II. 152. Eml. Szádeczky 44, Connert: Intézmények 54.

¹⁶¹⁾ Az ispán bírói részére helyesen Kiss 123—124. Az adomány-kérdését a III. fejezet tárgyalja.

katonai szolgálatuk folytán különös megbecsülésére tarthattak számot.

Az önkormányzatot az esküdtek megjelenése tette teljessé. Ez volt a királlyal szorosabb kapcsolatban állott kún önkormányzat útja is. Mátyás megértő intézkedése megadta a kún-ságnak a bíróválasztás jogát a széken is: két kapitány ítélkezett tizenkét esküdttel, s ezek közül csak egyetlen kapitányt választhattak az előkelő kúnok, az ú. n. szálláskapitányok. Halasnak ez az 1456-ban kelt privilégiuma hamarosan a többi székben is utánzásra talált, úgy hogy igen rövid idő múlva, 1467-ben már megtiltotta a király a nádornak és helyetteseinek a kolbásszéki kúnok feletti bíraskodást.¹⁶²⁾ A székelyeknél is 1466-ban látjuk az esküdtek intézményének kiterjesztését Kézdi székről Sepsi és Orbai székre, s itt is ezek kétharmad részét választja a község, egyharmadát az előkelők.¹⁶³⁾ A lófőrend elkülönítése azonban úgy látszik, a község politikai jogaira károsan hatott, mert a XVI. század elején már csak a két első rendből választották az esküdteket.¹⁶⁴⁾

A székely autonómia kiteljesedését jelenti az önálló székely jogalkotás, amelyet a fentiekben megismertünk. A székelység közös felsőfokú fóruma a székely ispán vezetése alatt tartott bírói közgyűlés. Ilyen gyűlés első emléke 1344-ből maradt ránk: a székely ispán „presentibus universitate Sicularum“ peregyesség folytán megszüntet egy vétlen emberölés miatti eljárást.¹⁶⁵⁾ Ilyenféle gyűlést tartott 1466-ban Szentgyörgyi János a közszékelyek jogainak rendezésére.¹⁶⁶⁾ 1492-ben Báthory István vajda székely közgyűlésen ítéli vissza Sepsiszentgyörgyöt Sepsi szék hatósága alá.¹⁶⁷⁾ Ez a bírói közgyűlés éppen olyan alkalom a székelység fontosabb peres ügyeinek elintézésére, mint

¹⁶²⁾ Kring 37, 4. jz., 38, Mályusz: Nemz. pol. 431—432.

¹⁶³⁾ Item compositum est ut quem admodum duodecim iurati in sede Kyzdi sunt constituti ita et in aliis prescriptis duabus sedibus duodecim iurati eligantur, qu(orum tertiali?)tas de senioribus, dualitas vero ex communitate ipsa constituantur ad discernendas et diffiniendas in medio eorum omnium causancium causas... C. S. I. 3—4. Connert szerint felefele arányban választották: Intézmények 45.

¹⁶⁴⁾ Connert: Intézmények 46, Szádeczky 48.

¹⁶⁵⁾ Sz. O. I. 51.

¹⁶⁶⁾ Sz. O. III. 82. Ld. 16. jegyzet.

¹⁶⁷⁾ ... in convencione nostra generali universitati Sicularum ... in Udwarhel celebrata ... Sz. O. I. 118.

a nádori közgyűlés a magyarországi, a vajdai congregatio az erdélyi megyék jogvitái számára.¹⁶⁸⁾ Számos alkalommal tartott a székely ispán bírói közgyűlést az egyes székek számára, mint azt 1555-ben régi szokásként említik a székelyek.¹⁶⁹⁾ A közgyűlések helye Udvarhely volt, mint a székelyek anyaszéke.¹⁷⁰⁾

Mátyás halála után a székelyeknél is mutatkoznak egy országos folyamat tünetei. A vármegyék bírászkodásukból kifejlesztették a szabályrendelet alkotásának jogát; az erdélyi megyék közgyűlései peres ügyek helyett országos kérdéseket tárgyaltak; a szászok a Szebenbe való fellebbezés révén jogegységet és nemzeti önkormányzatot értek el. Így a székely anyaszék, Udvarhely körül csoportosult nemzet is kezdett politikai ügyekkel foglalkozni. 1492-ben a sárdi mezőn kötött egyességre emlékeztetik a szászokat, amelynél fogva egymás jogait meg kell védelmeznök.¹⁷¹⁾ 1499-ben a székely jog megrontóival szemben rendeli a királyi privilégium, hogy Udvarhelyszék kapitánya hívja össze a székelyek három rendjének összességét, s ez ítéljen a cselekmény fölött.¹⁷²⁾ Végre 1505-ben maguk a székelyek hirdetnek „generalis congregatiót“ és ennek ritkaságára hivatkozva „országuk hatalmából“ közös felsőbíróságot szerveznek. Az 1506-i közgyűlés is „az egész székelység“ hatáskörébe utalja a pártütőknek való megkegyelmezést, ez a név pedig csak az agyagfalvihoz hasonló gyűléseket illetheti.¹⁷³⁾ Ezóta már joggal beszélhetünk székely nemzetgyűlésről, ha ez a név nem is fordul elő az oklevelekben.¹⁷⁴⁾

¹⁶⁸⁾ Hajnik 66, 122.

¹⁶⁹⁾ 84, 85. cikk. Hajnik 125.

¹⁷⁰⁾ Connert: Intézmények 110.

¹⁷¹⁾ Sz. O. III. 122.

¹⁷²⁾ Ubi autem esset necessarium, Capitalis sedis Udwarhel ex mandato seniorum convocet universitatem trium generum Siculorum... Sz. O. III. 143, idézi Connert: Intézmények 109.

¹⁷³⁾ Barabás 218, C. S. I. 18, Connert: Intézmények 114, Hajnik 126.

¹⁷⁴⁾ A nemzetgyűlés irodalma: Szabó 160—170, Connert: Intézmények 106—115, Szádeczky 99. stb. többnyire az 1505—1506. évek eseményeiből és nyilatkozataiból általánosít és következtet régebbi időkre is. Kiss helyesebben nevezi csak az 1499-i privilégium alapján a székely jog védelmére összehívott „diétákat“ nemzetgyűléseknek. (124.) Ma már tudjuk, hogy a nemzetgyűlés gondolata nem illik egy lovasnomád népalkotmányába, de a XV—XVI. század köznemesi mozgalmában nagyon is helyénvaló.

Végigkísértük a székelyek alkotmányát és közigazgatási berendezkedését az első adatoktól a XVI. századig. Ha most már felvetjük az eredeti kérdést: teljesen eltérő-e a székely szervezet a magyartól, bizonyára nemmel kell válaszolnunk. Számos hasonlóságot találtunk a magyarországi nemzetiségek, különösen a rokon, törökfajú népek intézményeivel, de még magával a magyar meggyerendszerrel is. Mégis voltak vonások, amelyeket semmiképpen sem érthettünk volna meg, ha nem számolunk a székelyek ősi, pogánykori szervezetével és főképpen mindvégig megőrzött katonai hivatásával. Ez a hivatás magyarázza meg a székelységnek alkotmányos különállását, ősi jogelveinek sértetlenül való megőrzését. Ha rá is nehezedett a székely népre, mint egész Magyarország minden lakosára, a királyi hatalom fegyvelmező és igazságosztó keze, a hatalom is a nemzet ősi intézményeit építette és fejlesztette tovább.¹⁷⁵⁾

¹⁷⁵⁾ „A fejlődés kezdete mindegyik népelemnél azonos: szásznál, besenyőnél, székelynél, kúnnál egyaránt. A király az egyes nemzetségeket és a nekik megfelelő faluközösségeket nem akadályozza szokásaik megtartásában..., az igazságszolgáltatás, közigazgatás terén azonban hatalmát, befolyását határozottan, érvényesíti. Az érdekeltek, akik érzik kemény kezének súlyát, szeretnének több önállósághoz jutni s vágyaik — bár nem valamennyiüknek — teljesülnek is.“ Mályusz: Az egy nyelvű ország 129.

III.

Mennyiben volt eltérő a székelyek törvénye a magyarokétól a magánjog terén? Erre a kérdésre elsősorban a vagyoni jog intézményeinek megvizsgálásával keresünk választ; a székelyek személyi állásának problémái is bizonyára még sok érdekességet rejthetnek, de a székely örökség és a fiuleányság közismert intézményei nagyobb megvilágítást nyertek az irodalomban és jobban élnek a köztudatban is.

A székely jog irodalmának eddig egyöntetűen hangoztatott megállapítását mindenestre nyugodtan elfogadhatjuk. A Székelyföld megőrizte (1562-ig) a szállásbirtok jogi természetét. A székely jogban nem érvényesült az ősi magyar jogot átalakító adományrendszer. A Székelyföldön nem háramlott a birtok megszakadás és hűtlenség esetén a királyra, tehát e területen nem volt *ius regium*.¹⁷⁶⁾ Mégis úgy látszik, hogy ezeknek az elveknek érvényesülése a középkor végén sem lehetett zavartalan. Minthogy a régi magyar magánjog az adományrendszer révén szoros kapcsolatban állt a büntetőjoggal, először a székely jószágvesztés eseteit kell vizsgálnunk.

Ha összeállítjuk azokat az eseteket, amelyekben 1562 előtt a székely ember fejének és jószágainak elvesztéséről van szó, a király, a székely ispán és a székelység gyakorlatában egységes, állandóan érvényesülő jogelvet nem találunk. Csak arról lehet szó, hogy a XV. század közepe óta, amióta adataink megjelennek, két jogfelfogás küzd egymással: a király felfogása, mellyel a hűtlenség egyre bővülő kategóriáját s a vele járó jószágvesztést a Székelyföldre is kiterjeszteni törekszik, és a székely népé, amely minden királyi beavatkozás ellen hevesen tiltakozik. Bármilyen is lehetett a régi állapot, az első adatok a királyi felfogás érvényesülése mellett szólnak.

Nem lehetnek döntőek tárgyunkra nézve az első erdélyi

¹⁷⁶⁾ Szabó 180—187, Elekes 118—119.

uniókban mindhárom nemzetre kiszabott szankciók, bár a székelyekre is vonatkoztak. 1437-ben a megállapodás megszegőjét „fejvesztéssel és nem javaiban“ kivánták büntetni, de ezt szabták ki az árdrágítókra és a beszállásolás idején kártevő katonákra is.¹⁷⁷⁾ A megállapodás haditörvény jellege magyarázza meg a jóvátételi rendszerrel ellentétes, elrettentő büntetést.¹⁷⁸⁾ Ugyancsak a nagyobb nyomaték kedvéért tartalmaz az 1459-i unió éppen ellentétes rendelkezést: megszegője fejét és birtokait veszti, de még utódai is kitagadottak és száműzöttek lesznek.¹⁷⁹⁾ Már több következtetést vonhatunk le a Mátyás halála után kötött sárdi egyességből: 1492-ben figyelmeztetik a székelyek a szászokat, hogy fej- és jószágvesztés terhe mellett keljenek fel a székely szabadságok védelmére, a maguk késedelmes honfitársainak azonban csak a jószágait szállják meg büntetésképpen.¹⁸⁰⁾

A Hunyadiak korában találunk nyomokat arra, hogy a hűtlenség büntetése székelyekre is alkalmazást nyer. 1448-ban Hunyadi János kormányzó a hidvégi nemesek és a székelyek közti birtokperben a nemeseknek ad igazat s a székelyeknek örökös hallgatást parancsol, örök hűtlenség terhe mellett.¹⁸¹⁾ 1462-ben Mátyás Hidvégi Mihály székelynek és társainak, kik Killyéni Antal székelyt megölték, személyükben és javaikban kegyelmet ad. Azt gondolhatnók, hogy a megyei területhez tartozó Hidvég adta az alkalmat mindkét rendelkezésre, ha nem végezné oklevelét Mátyás azzal, hogy ha valakinek a gyilkosok ellen még követelése volna, a székely ispán, az alispánok és Sepsiszék tizenkét esküdtje előtt keresse.¹⁸²⁾ És a hűtlenség fo-

¹⁷⁷⁾ 1437: illa pars capitali pena et non rebus puniatur iuridice. Sz. O. I. 136.

¹⁷⁸⁾ Martialis jelleg: Marczali 266.

¹⁷⁹⁾ 1459: *damna (?) capitali rerumque omnium ac bonorum suorum et possessionum ammissione, eo facto sint plectendi, ipsorumque talium heredes et posteritates exhereditati perpetue habeantur, et exilio relegati.* Sz. O. V. 17.

¹⁸⁰⁾ *Et si qui nolent surgere, extunc in capite et amissione omnium bonorum convincantur... Et si quispiam nollet venire in medio nostri ex tunc ad bona ipsorum descendere curabimus, iuxtaque obligamina procedere volumus.* Sz. O. III. 122—123.

¹⁸¹⁾ ... ipsi et eorum haereses notam infidelitatis perpetuae incurrant eo facto... Barabás 74.

¹⁸²⁾ Barabás 94—96. Hidvégre Endes 52.

galma, ami a székelység jogrendszerétől teljesen idegen, már a székely jog első bővebb összeírásába, az 1466-i rendezésbe is belekerül. Akik lázadásra szítanak, fejüket és minden jószágukat veszítik és így örökös hűtlenségbe esnek.¹⁸³⁾

Ebbe a megvilágításba kell helyezni a márkosfalvi székely örökség ügyében félszázadig folyt nagy perben többször elhangzott állítást is. 1497-ben a Szép Péter hagyatékáért pereskedő vérrokonai azt állították, hogy Nyujtódi Domokos és fia Pál jogtalanul foglalták el a per tárgyát; ezek viszont azzal védekeztek, hogy azt Mátyás király adományából bírják, aki Nyujtódi Domokosnak adta a birtokot, mert akkori tulajdonosa, Angyalosi László Domokos házáat megrohanta és két familiárisát megölte. Ezt az állítást a későbbi eljárás során azzal bővítették ki az alperesek, hogy Mátyás már előbb nekik adományozta a birtokot, mert akkori tulajdonosa a moldvai vajda ellen viselt hadjáratban a vajdához csatlakozott. A per első szakaszában, sajnos, ítélet nem hangzott el, de a felperesek 50 forint lefizetése fejében a Nyujtódiak kezén hagyták a peres birtokot.¹⁸⁴⁾ Tudjuk, hogy az alperesek nem tudták felmutatni az adománylevelet a perben, s ezért egy későbbi szakában el is veszítették a jószágot;¹⁸⁵⁾ ezért vonja kétségbe Szabó Károly a királyi adománylevél létezését.¹⁸⁶⁾ De miért mondtak le az osztályosok Márkosfalva birtokáról olyan csekély összegért? Lehetséges, hogy nem volt királyi adomány, csak a hatalmaskodást sújtó fejvesztés fejében bocsátotta át Angyalosi László a birtokot Nyujtódi Domokosnak.¹⁸⁷⁾ Feltűnőnek tartom, hogy a székely bíráskodásban 1497-ben adományra lehetett hivatkozni anélkül, hogy ez adomány jogi lehetőségét az egész perben senki se vonja kétségbe!

¹⁸³⁾ ... in amissione capitum et rerum et bonorum suorum universorum convicti sint nec non notam perpetue infidelitatis incurrant. C. S. I. 6.

¹⁸⁴⁾ 1497: per... Matthiam Regem Hungarie... pro potenciaría domus invasione ac interempcione duorum familiarium patri ipsius in causam attracti date fuissent et statuifacte... Sz. O. III. 131—133. — 1523: contra Maiestatem Suam eidem Waijuode adhesisset, unde et notam infidelitatis incidisset... (Később) tum per premissam notam infidelitatis annotati condam Ladislai de Angijalos... Sz. O. III. 218, 224.

¹⁸⁵⁾ Az adománylevél hiányát Báthory István nádor és helytartó alapította meg: Sz. O. III. 225.

¹⁸⁶⁾ Szabó 212.

¹⁸⁷⁾ Mint azt később Werbőczy a Tr. II. 55. címben szabályozta..

A Hunyadiak korában szórványosan előforduló próbálkozások mégsem rendítették meg a székelységnek ezután is érvényesülő jogi felfogását. Ilyen próbálkozásnak tekinthetjük csak — I. Károly 1324-i meghiusult adománya után először — Hunyadi János 1448-i adományát, amely egy udvarhelyszéki malomhelyre vonatkozott. De ez is olyan összefüggésben jut tudomásunkra, hogy a kormányzó esküt ítél meg az adomány ellen tiltakozó Véczeieknek és Jánosfalviaknak, hogy ezzel a malomhelyet ősi örökségüknek bizonyítsák; ekkor az adománylevél érvénytelenné válik.¹⁸⁸⁾ Egyébként a Hunyadiak korából maradtak fenn olyan oklevelek, amelyekben az adomány érvénye alól a székely területet kifejezetten kiveszi az uralkodó.¹⁸⁹⁾ 1481-ben Mátyás Medgyes Balázs hűtlensége miatt birtokait Báthory István vajdának adományozza, kivéve a székelyek közt fekvő jószágokat.¹⁹⁰⁾ Nyilvánvaló tehát, hogy a székely birtokok még hűtlenség esetén sem szállottak az uralkodóra; nem szállottak volna rá bizonyára a fent idézett 1462-i esetben sem, ha nem ad kegyelmet.

Mégis megjelenik a hűtlenség szankciója és a királyi adomány lehetősége is az 1499-i nagy privilégiumban, melyet a királyi felfogás jóidőre utolsó próbálkozásának tekinthetünk. A király a nemességgel is rendelkező (vagyis megyei jószágot bíró) székely hűtlenségéről rendelkezik. Ha az ilyen székely a maga népe körében követi el cselekményét, csak „székelységét“ veszti, de ha a tett a király és az ország ellen irányul, székelységét és nemességét is, józágaival együtt. Az ilyen jószágok a királyi fiscusra szállnak, de a király csak székelyeknek adományozza, akik körükben laknak, hogy a székelyek száma meg ne fogyatkozzék.¹⁹¹⁾ Ugyancsak örök hűtlenség a büntetése azok-

¹⁸⁸⁾ 1324: fent 9. jz. 1448: Sz. O. I. 157.

¹⁸⁹⁾ 1456: dummodo non sit possessio regalis, aut ad... terras Saxonum vel Siculorum non pertineat... (Másutt) non sint terre Saxonum vel Siculorum nostrorum... Sz. O. I. 173—174. és 1. jz.; III. 67. és 2. jz.

¹⁹⁰⁾ ... demtis duntaxat illis, que inter Siculos haberentur... Sz. O. I. 238. — Connert úgy véli, hogy még az adományozásra ill. elkobzásra irányuló kísérletek is olyan ritkák, hogy ius regiumról nem lehet beszélni. Rechte 60.

¹⁹¹⁾ Item si aliquis Siculorum habens nobilitatem aliquam notam infidelitatis incurrerit, et si nota illa inter ipsos Siculos duntaxat perpetrata fuerit, extunc talis solum siculitatem amittat, si vero contra regnum et regiam Maiestatem, talis siculitatem atque etiam nobilitatem resque et bona

nak a székelyeknek, akik ispánjuk tudta nélkül a maguk hatalmából valakinek a házáat lerombolják vagy valakit megölnék. A székely szabadság megsértői ellen meghatározott eljárást megsegregők pedig fejüket és ingó javaikat veszítik.¹⁹²⁾

Az 1499-i nagy privilégiumnak ezek a rendelkezései több következtetésre adnak alkalmat. Meg kell állapítanunk, hogy a székely jogban e kiváltságlevél értelmében a királynak módjában volt hűtlenség címén elkobozni a székely jószágait, s azokat eladományozni. De arra is fény derül, hogy kiknek a révén hatolt be a magyar jognak ez az elve a székely jogba: a magyar területen adományokat szerzett, „nemességel bíró“ székelyek révén. Ezeknek nota infidelitatis-szal járó cselekményeivel járt jószágai elvészése, s e jószágok között most már nem szándékoztak olyan különbséget tenni, mint még Mátyás 1481-i adományában. A székely jog megcsorbításával járó jelenségekkel szemben találkozunk azonban olyanokkal is, amelyek régi szokásra mutatnak, vagy azt egyenesen elismerik. Nevezetesen az önhatalmu házrombolás és kivégzés tilalma a székelység régebben követett gyakorlatát tükrözteti.¹⁹³⁾ S az ingók elvesztésének a büntetése egyenesen megerősíti a székely jogban eddig is követett eljárást, amelyet e kiváltságlevél sem akart elpusztítani.

A kiváltságlevélben megerősített székely jog fejlődése, mint fent már érintettük, 1499 után hatalmas lendületet vett. Ezért nem is meglepő, ha a XVI. század első éveiben az 1499-ben rögzített vegyes rendszerből azok az elemek érvényesültek, amelyek a székelyek régi gyakorlatának felelhetnek meg. Ennek az iratlan jogszabálynak engedelmességre a székelyek száműzték a nagyobb bűncselekmény elkövetőjét, házáat lerombolták, ingóit közpredára hányták, birtokát (örökségét) azonban törvényes utódainak kezén hagyták. Ilyen módon a magyar büntetőjogtól eltérő büntetési rendszert alkalmaztak egymás között.

amittere debeat, et in fiscum regium devolvantur, Maiestas tamen regia non conferat huiusmodi bona aliis nisi Siculis et qui inter eos mansionem faciunt, ne per hoc Siculi diminuantur. S. Ö. III. 142—143.

¹⁹²⁾ Item quod deinceps Siculi ipsi domos aliquorum distrahere non audeant nec aliquem ex ipsis poena mortis propria auctoritate absque scitu comitis condemnare possint, sub nota perpetuae infidelitatis. (A székely jog ellen vétők eljárását megsértők) capite et rebus mobilibus puniantur. Sz. O. III. 143.

¹⁹³⁾ Igy már Szabó 163. is.

Ritka egyértelműséggel tanuskodnak az adatok e sajátosan székely büntetőjog érvényesülése mellett. 1492-ben, mint mondtuk, a székelység megszállotta a felkelni nem akaró honfiktársak javait. Ugyanebben az időben panaszolják a székelyek, hogy Báthory István közölök néhányat megfélemlítve száműzötteknek kiállttatott ki velük másokat, s állítják, hogy ez nem mindnyájuk megegyezésével és akaratából történt.¹⁹⁴⁾ 1498-ban egyességről olvasunk a székely közösség és azok között, akiket lázadásért ez az „universitas“ száműzött és láthatóan örökségeik elvesztésére ítelt. Az erdélyi püspök és az országbíró, a királyi küldött bírák előtt úgy tárgyalnak egymással a székelység képviselői és a száműzöttek, mint egyenrangú peres felek. Perbeszédék és bizonyítás után egyességre lépnek, s a lázadók visszanyerik székely örökségüket, de nem mindegyik térhet vissza lakóhelyére. Azután az egyesség megtartására *mindkét fél* fejvesztés és összes jószágainak elvesztése mellett kötelezi magát.¹⁹⁵⁾

Az itt megállapított szankció alkalmazására hamarosan sor kerül. Tamási Ferenc nem tartotta meg az egyességet, s ezért Bicsak Mátyás és társai szentkirályi udvarházát és malmát fegyveresen megtámadva teljesen lerombolták. Mikor Tamási Ferenc perbefogta a székelység nevében eljáró tetteseket, de illetékes bírósága előtt (Marosszék, Udvarhelyszék, majd a görgényi várnagy, székely alispán) részben elmarasztaltatott, részben meg nem jelent, a székely ispán legfelső fokon nemcsak elutasította keresetét, hanem alkalmazta rá az 1498-i megegyezés feltételeit is. Így Tamási Ferencet fejének és az őt személyesen illető jószágoknak elvesztésében marasztalta, s e jószágok kétharmadrészét magának, egyharmadát a másik félnek ítélte, amíg osztályosai ki nem válthatják.¹⁹⁶⁾ Ebben az ítéletben az erdélyi vajda és egyben székely ispán a magyar jogot alkalmazta, míg előbb az alperesek a székely jognak szereztek érvényt. A magyar jogban ugyanis a fejvesztési ítélet a tettes makacssága esetén birtokára nehezedett, s ez éppen a most idézett arányban osz-

¹⁹⁴⁾ Szádeczky 99—100.

¹⁹⁵⁾ (Az egyezkedők) exilio et proscrizione per ipsam universitatem Siculorum condempnati fuerant... (A megállapodás megtartására) partes ipse coram nobis sub pena capitibus et amissione omnium bonorum sese obligaverunt. Sz. O. III. 133—135.

¹⁹⁶⁾ Sz. O. III. 145—149.

lott meg a bíró és a másik fél között. Az is a magyar jog rendelkezése volt, hogy az ilyen módon elnyert jószágokat a bíró és a fél csak zálogjogon, visszaváltásig birtokolhatták.¹⁹⁷⁾

A székely jog azonban Tamási esetében is, mint előtte és utána, kitartott a száműzés és a tettes házának lerombolása mellett. 1505-ben az újonnan szervezett tizenhetes bíróság hűtlen tagját örök száműzés büntetésével fenyegeti meg, amellet minden ingó és ingatlan javainak elvesztését helyezik kilátásba.¹⁹⁸⁾ Enyhébben sujtja az 1506-i gyűlés a pártütő primort, lófőt, vagy tisztviselőt. Ennek is örök száműzés a sorsa, ingóit prédára hányják, de öröksége igaz örökösire marad. Mindkét esetben becstelennek is nyilvánítják a tettet.¹⁹⁹⁾ De az országos jog hatását még ez az igazán sajátos székely jogalkotás sem kerülhette el. A pártütőket hűtlennek nevezi és a kegyelmezést „a fejedelmen kívül“ az egész székelységnek tartja fenn.²⁰⁰⁾ A királyi kegyelem kérdését most mellőzve, a hűtlenség említése csak elnevezés, mert a szankció nem felel meg a nota infidelitatis műértelmének.²⁰¹⁾ Fontosabb számunkra, hogy a száműzésnek hagyományos büntetése néhány évvel később valóban is érvényesül. 1508-ban a székely közgyűlés Szentgyörgyi Tóth Miklóst száműzte és jószágait lefoglalta, mert idézésre nem jelent meg és fia vajdai szolgálatba lépett; s ugyancsak a ház lerombolása, az ingók elvesztése és száműzés voltak az 1519-i prázsmári megállapodás szankciói is.²⁰²⁾

¹⁹⁷⁾ Hajnik 391, 404.

¹⁹⁸⁾ ... talem perpetui exilii dampnationem incurrat, quod omnia bona tam mobilia quam etiam hereditaria amittat, nec valeat amplius tanquam periurus et infamis in terra Siculiana permanere. Barabás 219. — Az egykorú fordításban: ... az olyan mingyárt örök száműzésre sententiaztassék, minden ingó-bingó marháját és örökségit is elveszesse... C. S. I. 14.

¹⁹⁹⁾ C. S. I. 17—18, ld. fent 49. jz.

²⁰⁰⁾ Mindazonáltal ha mi öröksége leszen az ő igaz örökösére maradjon és az ilyeneknek mint hűtleneknek senki az Fejedelmen kívül gratiat kegyelmet neki ne adhasson, hanem ha az egész Székelység egyenlő akarattól, és minden ingó-bingó marhája prédára kapsira hányassék és ő maga örök száműzésre üzessék... C. S. I. 18. régi helyesírással.

²⁰¹⁾ Igy helyesen a C. S. kiadói, 18, 1. jz.

²⁰²⁾ 1508: prefatum exponentem de consorcio ipsorum segregassent, et exulatum commississent, possessionesque puta Benefalwa et Kysfalwd vocatas, simulcum quattuor molendinis, ac rebus et bonis eiusdem exponentis, tam mobilibus quam immobilibus, occupassent, occupatimque tenerent

A székely jog fejlődésének hőskorában, a XVI. század első évtizedében írt Werbőczy, s így nem csodálhatjuk, ha munkájában a székelyek különszerű jogfelfogását őrizte meg az utókor számára. A velük foglalkozó címben, amelynek élére a külön székely jog gondolatát helyezte, így emlékezett meg a jószágvesztésre vonatkozó kiváltságokról:

Tr. III. 4. §. 3. Capitalis autem sententia contra Scythulum coram eorum comite lata ad viginti quatuor marcas, totidem florenos valentes, se extendit. Haereditatesque convictus et sententiatus ipse non amittit, sed ad haereses fratresque eius derivantur. Caput etiam, demptis casibus notae infidelitatis et causis criminalibus, salvum praeservabit.

Minthogy a székelyek vérdíját Werbőczy ugyanitt az 1. §-ban a fent említett összegnél alig többen, huszonöt forintban állapította meg, Hajnik helyesen vonta le e szövegből azt a következtetést, hogy az ispán hozta fejjesztési ítélet tulajdonképpen csak fejjesztési ítélet volt. A székely fejt csak hűtlenség és bűnvád alapján vették, egyébként a fejjesztési ítéletért csak vérdíjjával tartozott, székely öröksége pedig nem veszett el, hanem utódaira és rokonaira szállt.²⁰³) Hozzáfűzhetjük, hogy Werbőczy ebben a szövegben *nem szólt a hűtlenség büntetéséről*, tehát azt sem jelentette ki, hogy a székely örökség nota infidelitatis alapján nem vész el. Az ő korában már éles határvonalat kell vonni sententia capitalis és nota infidelitatis között. A székely jog további sorsát az döntötte el, hogy a királyi hatalomnak a notát alkalmazó gyakorlata tért nyerhetett-e a székelység között.

A székely jog egységesítésére vonatkozó törekvések nem pihentek a XVI. század első tizedében, a nemzetgyűlések és az

et conservarent eciam de presenti potencia mediante. Sz. O. I. 318. — 1519: confestim capite si merebitur plecti, aut iuxta exigenciam sui delicti, eversione scilicet sue domus ac ablacione rerum suarum, aut educione ad exilium puniri, debitamque sui reatus penam lugentem facere valeant atque possint... (Aki az elmarasztaltnak segít,) in amissione capitatis et omnium bonorum fideique et humanitatis, ac honorum suorum vinceretur... et is quoque instar predicti delinquentis ubique persequi, et usque ad ipsius exicium propelli fugarique valerit atque posset, idemque in medio aliorum trium generum Siculorum nullam absque gracia Wajwodali et Regni Siculicalis pro amplius facere possit residenciam... Sz. O. I. 338—339. Említi már Szabó 167—168.

²⁰³) Hajnik 345.

önálló jogalkotás fénykorában sem. 1507-ben a király a székely gyakorlatban teljesen szokatlan módon megengedi Székely Ferencnek, hogy eladja Kisfaludot minden székely örökségével, s a részletesen megjelölt három lófősséggel együtt. Az engedélyt tartalmazó oklevélben lemond a király minden királyi jogról, amellyel a székely örökségekben és a lófősségekben (!) esetleg rendelkeznek. Igaz viszont, hogy az oklevelet olyan székely számára állították ki, aki állandóan Esztergomban lakott, s így a magyar gyakorlat tükröződhetik benne.²⁰⁴⁾ Komolyabb formában támadta meg a székely különállást a XVI. század második évtizedének központi hatalma. Társadalmi okok teheték, hogy a Székelyföldön állandó volt a forrongás ebben az időben. Az egyik ilyen mozgalom leverése után Szapolyai János vajda több esetben alkalmazta a hűtlenség büntetését és az így keze-re jutott birtokokat el is adományozta.

1521. márciusában a közelmúlt székely mozgalmában részes Balaskó János, Balaskó Imre és Becz János hűtlensége címén adományozza a vajda fejmegyei birtokaikat az Apokrónak.²⁰⁵⁾ Áprilisban királyi oklevél parancsolja meg Brassó városának, hogy a két Balaskót, akiket a vajda parancsára fogságba vetett, a vajdának kiadja. Székely ispáni minőségében ugyanis a vajda az ő bírójuk, s az ő ítélete levelesítette, majd űzte ki őket.²⁰⁶⁾ Ha itt a lázadók csak megyei birtokukat veszítették is el, s ezért székely örökség adományozásáról nincs is szó,²⁰⁷⁾ a király mégis „proscripti Siculorum“ néven említi őket s kifejezetten a székely ispán hatósága alá rendeli. Tehát

²⁰⁴⁾ Totum et omne ius nostrum regium, quod in prescriptis possessione Kijfalwd, necnon domo et curia nobilitari, ac molendino et tribus primipilatibus (!), aliisque cunctis suis utilitatibus et pertinenciis quibuslibet... qualitercunque haberemus vel successu temporum habere possemus... Sz. O. II. 35—36.

²⁰⁵⁾ ... ex eo in nota perpetue infidelitatis condemnati extitissent, universa bona et quelibet iura ipsorum possessionaria in sacram regni coronam, consequenterque Maiestatem regiam et nostras, tamquam manus iudiciarias devolvi debuissent, et condescendi, riteque et legitime devolute essent et redacte... Sz. O. II. 8.

²⁰⁶⁾ Quoniam igitur ipse waijwoda noster est illorum iudex, et ab eodem sunt iure mediante proscripti, deinde eciam profligati. (Később:) Hoc autem ita fieri iussimus non ut interficiantur, sed ut in captivitate ipsius waijwode tanquam iudicis et comitis Siculorum detineantur... Sz. O. III. 213.

²⁰⁷⁾ Nyomatékkal Szabó 14—15.

székely embert is sujthatott nota infidelitatis, s még a hagyományos száműzés is, úgy látszik, az ispán ítélete alapján történt meg. A proscriptio itt a nádori közgyűléseket juttatja ismét eszünkbe. A gonosztevőket a nádor a közösség tanúsága alapján proskribálta, s ez fej- és jószágvesztést jelentett. Bárki elfoghatta, kivégezhette, vagy kiszolgáltathatta őket, birtokuk a nádoré lett. Ugyanígy szállt a vajdára, ill. székely ispánra is a proskribált székelyek megyei birtoka.²⁰⁸⁾

De adományozott a vajda székely birtokot is ebben az időben. Lázár János és Ferenc hűtlensége a bírói kezére jutott Kisfalud birtok felerészét Szentgyörgyi Tóth Jánosnak adta s abba táblai jegyzőjével ellentmondás nélkül be is vezettette. Hosszas pereskedésnek lett ez az adomány megindítója.²⁰⁹⁾ Kisfalud a következő években valahogyan ismét a Lázárok kezére került, de 1529-ben Szapolyai János, most már Magyarország királya, „a német párthoz“ való csatlakozásért, tehát hűtlenségért ismét elkobozta tőlük és újból Szentgyörgyi Tóth Jánosnak adományozta. Kétségtelen, hogy ezekben az esetekben Marosszéken fekvő, székely birtokról volt szó. S a székely birtok elkobzására és tovább adományozására való törekvés ezután is megnyilvánult.

Az 1536-i marosvásárhelyi országgyűlésen állítólag elhatározták, hogy a véres kard körülhordozása után hadba nem szállót a vajda fej- és jószágvesztéssel bünteti, s mint hűtlennek, csak az „ország“ adhat kegyelmet neki.²¹⁰⁾ 1539-ben János király Béli Pálnak adományozta a Kézdiszékben fekvő Szentlélek várát, minden nemesi és székely birtokkal együtt. Milyen feltűnő az ellentét a mult század adományleveleivel szemben!²¹¹⁾ 1540-ben Majlád István, a székelyek ispánja, megparancsolja Csík széknek, hogy az emberölés miatt feje és jószágai elvesztésében marasztalt, de távolléte miatt levelesített s most vissza-

²⁰⁸⁾ A nádori proscriptio: Istványi 11, 25. A vajda bírói kezére jutott javak: fent 205. jz.

²⁰⁹⁾ Sz. O. II. 5. A pert részletesen tárgyalja Szabó (33 és köv.), eredményét úgy magyarázza, hogy később maga János király nyilvánította törvénytelennek a saját adományát. Az ítéletben azonban erről nincs szó. A király az alsó fórum ítéletét helybenhagyta, vajda korában viszont egy már létező irányzatot képviselt.

²¹⁰⁾ Az országgyűlés végzeménye nem maradt ránk. Szádeczky 68.

²¹¹⁾ ... unacum universis possessionibus tam Siculicalibus, quam etiam nobilitaribus ... Sz. O. V. 56—57.

tért Delnei Gegő Boldizsárt büntessék meg érdeme szerint és a megölt édesanyjának szolgáltassanak elégtételt.²¹²⁾ Ismét szabályos sententia capitalis kimondásáról hallunk tehát.

Ezenközben azonban szokásossá lett a székelyek között a Hármaskönyv idézése. S ez a szokás a jószágvesztés kérdésében határozottan a régi székely jog javára billentette a mérleget. A nagy kisleludi perben figyelhetjük meg, hogy a Tr. III. 4. §. 3. kiterjesztő értelmezése nyert polgárjogot a székely bíróságokon. 1535-ben a Marossszék előtt megkezdett processus a vajda törvényszéke elé került. Itt a felperes Szentgyörgyi Tóthok ügyvéde előadta, hogy a Lázárok hatalmaskodva foglalták el Kisleludot a közelmúlt zavarai idején, s ezért kérte, hogy ne csak a székely bírságban, hanem a nagyobb hatalmaskodás vétségében s ezért fejük és minden jószágaik elvesztésében marasztalják őket. Az alperesek ügyvéde erre azt válaszolta, hogy székely ember nem veszi fejét csak hűtlenségért és közbüntettért, jószágait pedig *sobasem*. A bizonyítás során még azt is mondták az alperesek, hogy Kisleludot a király (még vajda korában, 1521-ben) az ország joga és szokása szerint nem adományozhatta el, mert székely birtok; a székely pedig, *bármilyen* ítélettel sújtják is, a decretum (Hármaskönyv!) szerint javait és örökségeit nem veszi el, hanem azok örökösire és rokonaira szállnak.²¹³⁾

A vajda bírósága úgy döntött, hogy az ügyet a király elé terjeszti, akinek adománylevele a vitát felidézte. De kifejezte azt a véleményét, amelyet a király később ítéletnek is nevezett, hogy a birtok az alpereseket illeti, mert a Decretum tartalma szerint „igaznak látszik“, hogy az elítélt székely nem veszi el javait és örökségeit. A felperesek nem kívánják az alperesek becsületét vagy fejét, fejüknek a király egyébként is megkegyelmezett, így a felperesi részről említett nota infidelitatis nem lehet ellenük érvényesíteni.²¹⁴⁾ A székely pereskedők tehát a

²¹²⁾ ...tanquam principalis homicida... in amissione capitis et bonorum suorum convictus, ex quo a facie iuris et iusticie aufugisset, proscriptus et proclamatus extitisset... Sz. O. II. 59.

²¹³⁾ Ld. fent 61. jz. V. ö. Szabó 46–49.

²¹⁴⁾ ...quia secundum continenciam pretacti generalis decreti verum esse apparebat, quod Siculus sentencionatus bona et hereditates non amitteret, ex quo vero non intelligebatur, quod actores fidem, aut honorem vel capita in causam attractorum requirerent, sed bona dumtaxat prescripta,

Hármaskönyv tételét kiterjesztően értelmezték a hűtlenségre is, a vajda bírósága pedig elfogadta ezt. A hűtlenség büntetését székelyekkel szemben csak úgy tartották e perben lehetségesnek, ha az csupán fejüket érintette.

A székelyek jogának ezt az értelmezését fogadta el az erdélyi országgyűlés egy 1551-ben hozott ítéletében, s ezt tükrözeti kiváltságaik utolsó összeírása, az 1555-i constitutio is. A 30. pont így szól: „Székely Ember örökségét semmiképpen el nem vesztheti; ha a Fejét hitetlenségért elvesztené is, hanem attyafiára marad.“²¹⁵⁾ A Hármaskönyv óta eltelt negyven esztendő diadalra vitte a székelyek értelmezését. Tehát a székely embert érheti a nota infidelitatis bélyege; de ez nem érinti jószágait, csak életét. Ugyancsak fejét veszti a székely emberölésért a 37. pont értelmében.

Ugyanebben az összeírásban más szabály is irányult a székely „örökség“ védelmére. A 68. pont szerint: „Örökös Székellyt Törvényben éretlen meg nem foghatnak; hanem ha véren találják, vagy marhát fognak kezén. Ha Törvénybe elérik, míg Marhájába tart, addig örökségéhez nem nyulhatnak; ha sem marhája, sem öröksége nem léssen, Fejéhez is hozzá nyulhatnak.“²¹⁶⁾ A bírságok és vagyonbüntetés végrehajtásának ezt az elvét a székely joggyakorlat is több esetben egyértelműen bizonyítja.²¹⁷⁾ Egyébként ugyanez a sorrend érvényesült a magyar jogban is, a vagyonvesztésre vagy egyszerű bírságra irányuló ítélet végrehajtásánál.²¹⁸⁾

A székelyek tragikus történelméhez illik, hogy két évvel

capitibus siquidem ipsorum Maiestas Vestra Sacra gratiam fecisse perhibebatur, ob hoc actores premissam infidelitatis notam in causam attractis obiciere non posse videbantur. Sz. O. II. 37.

²¹⁵⁾ C. S. I. 23. — Az 1551-i eset: E. O. E. I. 393., idézi Connert: Rechte 60.

²¹⁶⁾ C. S. I. 26.

²¹⁷⁾ 1494: de rebus et bonis prefati Petri Thompa et si necesse fuerit etiam de iuribus possessionariis eiusdem... Sz. O. III. 125. — 1548: primum de rebus et bonis suis mobilibus, si que reperiri poterint, illis autem non repertis vel non sufficientibus de hereditatibus suis Siculicalibus ipsum solum proprie et precise concernentibus... Sz. O. III. 286. — 1550: primum de rebus et bonis mobilibus eorundem convictorum, si que reperiri poterint, illis autem non repertis vel non sufficientibus, de eorundem hereditatibus Siculicis, ipsos proprie et precise concernentibus... Sz. O. II. 88.

²¹⁸⁾ Hajnik 403—404.

jogaik újabb összeírása és jószágvesztési kiváltságuk megszüve-
gezése után az országgyűlésen végképp érvényesült a központi
hatalom részéről eddig is tapasztalt törekvés e kiváltság meg-
szüntetésére. 1557-ben a fehérvári országgyűlés kimondotta,
hogy hűtlenség esetén a székelyek is elvesztik fejüket és minden
jószágukat, akárcsak a nemesek.²¹⁹⁾ 1562-ben pedig, a nagy
„székely támadás“ leverése után János Zsigmond még erősebb
nyomatékot adott e jogtételnek.

„Minthogy a székelység régi szabadságokban bízván, hogy
ők jószágokat, örökségeket el nem vesztenék, az király méltó-
sága ellen és országunknak békességes állapotja ellen sokszor
feltámadának és oly dolgokat mertének kísérteni, kiből or-
szágunkra nagy romlás következett, azért hogy minden efféle
gonoszságoknak és támadásoknak okai közülünk kivetessék vé-
geztük, hogy az után valamikor ők oly dologban vétkeznének,
kiből örök hitelenség szokott következni, ők is azonképen, mint
az nemesség és országunkbéli több hűveink örök hitelenséggel
büntetessenek és mint fejeket, jószágokat, és örökségeket el-
veszessék, miképen az dologról articulusaink között országunk-
béli hűveinknek közönséges végezéséről articulusa van“.²²⁰⁾ A fe-
jedelem tehát a székelyek kiváltságos helyzetét, bizonyára nem
ok nélkül, összefüggésbe hozta a gyakran megismétlődött fel-
kelésekkel s ezért nem látott más lehetőséget, mint e különle-
ges jogállás megszüntetését.

János Zsigmond az 1562-i határozat után számos adományt
is tett a Székelyföldön.²²¹⁾ Ezért számítjuk általában a székely
jog és szabadság romlását az ő rendelkezésétől. Már csak meg-
ismételte a szabályt és betetőzte a művet az 1571-i országgyűlés
határozata, amelyet ugyancsak egy székely megmozdulás hívott
életre. „Tetszik ez is országúl, hogy az mely emberek, akar-
mely rendbeliek legyenek a székelyek közzül, kik az elmúlt se-
ditiót támasztották, autori voltak, mindazok kik fogva vannak,
mindazok, kik búdosnak, megbüntetessenek az ő bűnök sze-

²¹⁹⁾ In nota infidelitatis Siculi quoque perdunt caput et bona ac hereditates suas universas, instar nobilium iuxta deliberacionem in Zazsebes et Coloswar in comitiis generalibus habitam. E. O. E. II. 75.

²²⁰⁾ E. O. E. II. 253.

²²¹⁾ Endes Miklós: Donatio a Székelyföldön. (Genealogiai füzetek, I. évf. 1903.) — Lóránd Lajos: A székely jobbágyság kialakulása, Buda-
pest 1906, 45–46.

...rét...“ A közemberek pedig a váradi váron dolgozzanak s így tartsanak penitenciát. „Az kik penig ez dolgot bé teljesitenék és az után afféle seditiót támadást tennének, azok mind fejenként jószágokat elveszessék és örök hitlenségben maradjanak. Ennek utánna ha valakik közzülök, vagy fő nemes, ló fő avagy paraszt ember contra statum publicum et principis erigálná magát, tehát az hitlenségnek penájával büntetessék.“²²²⁾

Ezzel a régi székely jogon győzött a már régebben is megnyilvánult egységesítő törekvés. Kétségtelen az elmondottakból, hogy a székelyek a legsúlyosabb bűncselekményekre valamilyen ősi, népítélet-szerű büntetést alkalmaztak: ingóságait közprédára vetették, házát földig rombolták, a tettest magát pedig, ha kézre kerítették, megölték.²²³⁾ Minthogy az ilyen ember a népharag elől többnyire elmenekült, azért helyettesítette a fejevételt a székely oklevelekben gyakran szereplő proscriptio, a száműzés. Helyesebben talán levelesítésnek mondhatnók, s a magyar jogban a nádori közgyűlések előtti népítélettel hozhatjuk párhuzamba.²²⁴⁾ A székelyek tehát itt is kezdetleges állapotokat őriztek meg a késői századok számára. Azonban a hűbéri gondolatkörből származó nota infidelitatis egyre szélesedő alkalmazása a Székelyföldet sem kerülte el.²²⁵⁾ A XV. század közepe óta, amikor a királyi hatalom fokozottabb figyelmére méltatta a székelységet, egyuttal jogszolgáltatásának eszközeit, büntetéseit is kiterjeszteni törekedett az addig külön jogterületre. Ennek a két jogfelfogásnak a küzdelme tölti ki az 1448 és 1562 közt eltelt évszázadot. A harcban a székely jog tételei (nem kis mértékben Werbőczy segítségével) kialakultak, de a fejedelmi hatalommal szemben érvényesülni nem tudtak. Így 1557, de még inkább 1562 óta a székely hűtlenség esetén fejét és jószágait is elveszthette.

A királyi jog érvényesülése elleni küzdelemben megpróbálta

²²²⁾ E. O. E. II. 504. — Az 1557, 1562 és 1571 évi határozatokat említi már a C. S. kiadói is (I. 11, 1. jz.) és megjegyzik, hogy a székelyek hűtlenségét nem 1562-ben sújtották először jószágvesztéssel. Ugyanígy Lóránd id. m. 42.

²²³⁾ Ez derül ki a XVI. középre nézve is Oláh Miklós és Verancsics Antal h iradásaiból, Szabó 168—169. Legújabb kiadás: Erdély öröksége I. (Budapest 1941) 7, 9.

²²⁴⁾ Éppen ezt kívánta megszüntetni a generalis congregatio, Istványi 25.

²²⁵⁾ Ld. erre Gábor Gyula cikkét: Nota infidelitatis. Magyar Jogi Lexikon V. 629—631.

a székelység, hogy a király kegyelmezési jogát is kizárja területéről. Az általános felfogással szemben állítjuk, hogy az adatok túlnyomó része tanusítja e jog fennállását és gyakorlását a Székelyföldön. 1462-ben Mátyás székely ember megöléséért székelyeknek ad kegyelmet. 1499-ben a király a székely közgyűlés nélkül is kegyelmet adhat a régi szabadság megrontóinak, de kéri, hogy súlyosabb esetben ne éljen ezzel a jogával. 1506-ban a pártütökről úgy határoznak, hogy csak a király vagy az egész székelység adjon nekik kegyelmet. 1519-ben a vajda és a székelység, 1536-ban a király vagy a vajda és a székelység a kegyelmi jog gyakorlója.²²⁶⁾

A kegyelmezés kizárására csak az 1499-i privilégiumnak abból a mondatából következtetünk, hogy „nem volna tisztességes dolog, hogy a királyi tekintély útja el legyen zárva, és a király senkinek kegyelmet ne adhasson, hacsak őket előbb meg nem kereste“.²²⁷⁾ Hogy a XVI. században a király vagy a vajda *mellett* a székelység is szerepel kegyelmezőként, az természetes következménye a sajátos büntetési rendszernek. Ha lehetett az 1499-i privilégium szerint a nemességet és a székelységet külön-külön elveszteni, akkor volt mód arra is, hogy az ilyen kettős szabadsággal rendelkező székely a királytól és a székely közgyűléstől is külön-külön kegyelmet nyerjen. A kegyelemnek fontos szerep jutott a székely terület épségének megőrzésében. Ha ugyanis a központi hatalom a hűtlenség büntetését érvényesítette volna, ezzel nagyobb székely birtokok juthattak volna idegen kézre. Így azonban, kegyelem útján, teljesült a székelységnek 1499-ben kifejezett óhajtása, „hogy a székelyek meg ne fogyatkozzanak.“²²⁸⁾

A régi székely jog korszakán áttekintve megállapíthatjuk, hogy a hűtlenségi ítéleteknek és a királyi adományoknak a száma elenyésző az esetek túlnyomó többségéhez képest, amelyekben a székelység maga intézte el a jószágok feldulását és lefoglalását.

²²⁶⁾ 1462: Barabás 94—96; 1499: Sz. O. III. 143—144; 1506: C. S. I. 18; 1519: Sz. O. I. 337; 1536: Szádeczky 68. Természetesen megjelenik a kegyelmezési jog az 1562-i határozatban is: „Értettük azt is azon közönséges panaszokdásból, hogy mikor mű valami büne miatt elesett embernek ő közölök királyi méltóságunk szerint fejeknek jószágoknak, marhájoknak megkegyelmeznénk...“ Sz. O. II. 166.

²²⁷⁾ ...quia non esset honestum, quod auctoritas regia precluderetur, et quod nemini gratiam facere posset nisi illis prius requisitis. Sz. O. III. 144.

²²⁸⁾ Ld. fent 191. jz.

Tartósan a Székelyföldön sohasem volt *ius regium*, s ezzel a székelyek a szállásbirtok jogi természetét tartották fenn.²²⁹⁾ Ez az 1562-i események után is élénken megmaradt a székelység köztudatában. 1569-ben így folyamodtak a székely főemberek a fejedelemhez: „Az mi eleink sem mi, felséged előtt való fejedelmek donációjával nem birtuk örökségünket, jószágunkat,“ most pedig a bíróságon oklevelet követelnek róla!²³⁰⁾ De elismerte ezt a különös jogállást a fejedelem is. Báthory István 1572-ben megtiltotta a székely támadás előtt Vásárhelyre költözött jobbágyok visszahurcolását, mert akkor még nem voltak közöttük adományosok, és mindenki szabadon mehetett bárhova.²³¹⁾

Magyarföldön a királyi jognak két titulusa volt: a magszakadás és a hűtlenség. Eddig csak a hűtlenségről szólottunk és kimutattuk, hogy a régi székely jog korában a Székelyföldön szabályként nem veszett el a székely jószág hűtlenség esetében sem. A magszakadásról pedig itt egyáltalában nem hallunk. Éppen az oklevelek általános hallgatása tanuskodik amellet, hogy Székelyföldön a birtok defectus esetén sohasem szállt a királyra. Néhány oklevelet találunk, amelyben a király adományt tesz (vagy kegyelmet ad s így meghagyja a birtokot) *nota infidelitatis* címén, de sohasem adományoz defectus címén. A magszakadás beállta a magyar jogban szoros kapcsolatban állott az adománylevél záradékaival. A Székelyföldön nem létezett adományrendszer s így az urafogyott ingatlant ismét a közösség vette hatalmába. Talán a középkori gyakorlat is az lehetett, amit az aranyosszéki Bogát pusztá XIX. századi „szokásos törvényében“ olvasunk: hogy az első foglaló szerezte meg a kihalt székely család örökségét, vagy még inkább a szomszéd örökölt a régi nemzetségi kapcsolat emlékének ereje folytán.²³²⁾ De az sem lehetetlen, hogy a magánbirtok visszatért a közösbe, ahonnan vétetett.

²²⁹⁾ Kiss 99—100.

²³⁰⁾ Sz. O. II. 238.

²³¹⁾ ... *dum scilicet nulli adhuc in medio eorum donatarii forent, priscaque libertatis eorum prerogativa utentes, liber cuilibet ipsorum ad quaecunque loca pateret exitus et introitus*... Sz. O. IV. 21—22.

²³²⁾ A bogáti statutum Lócsey munkájával együtt jelent meg; ld. 1, 9. pontjait. Ennek kiterjesztése Szabó Károlytól származik (183.) — A szomszédjogra ld. Elekes 117, a magyarságnál Illés: Öröklés 58.

Mindenesetre hátráltatta a megszakadás beálltát a székely birtok sajátos öröklési rendje és a székely fiuleányság intézménye. Erre az összefüggésre utal II. Rákóczy Györgynek 1636-ban kelt hires rendelkezése, amellyel megszüntette a székely megszakadásnak 1562 óta gyakorlatba jött kihirdetését és a jószágoknak a fiscus részére való lefoglalását. Ehelyett a magvaszakadt javai nemzetségük mindkét nembeli tagjaira szálljanak, „legrégebbi szokásuknak megtartásával.“²³³⁾ Valóban a két nem részesítése volt a székely öröklési jog sajátossága, s ezt az öröklési jogot a magyarral összevetni lesz legközelebbi feladatunk.

* * *

A székely öröklési jog sajátossága a leányok részesítése az ősi ingatlanban, vagyis a „székely örökségben“. Ennek a sajátosságnak a közelebbi megvizsgálásánál fel kell vetnünk a kérdést: csak fiúutódok hiányában, vagy férfiak mellett is részesednek a leányok? és a leányágnak mely tagja veszi át a férfiág helyett vagy mellett az örökséget? Természetesen e vizsgálódás során mindig csak az öröklés első lépcsőjéről, az utódok örökléséről lesz szó, amelyet Frank Ignác „leszálló örökségnek“ nevezett.

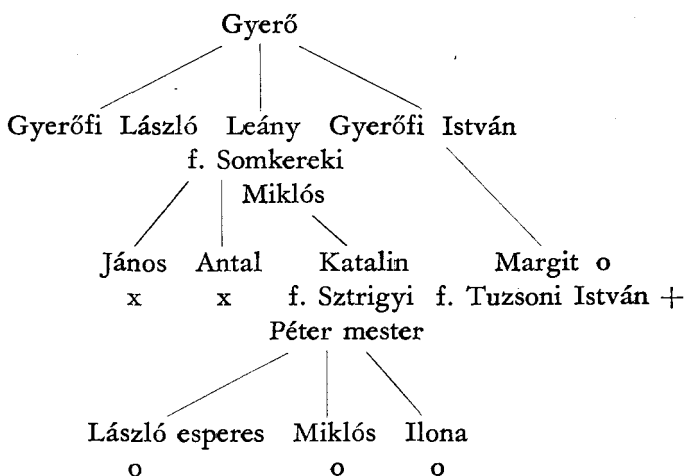
A székely öröklési jog első emlékei gondolkozóba ejtik a kutatót. Ezek az oklevelek ugyanis látszólag ellentétben állanak a későbbi adatokkal. 1408-ban a tordai vajdai közgyűlésen fassiót tettek a gyulafejevári káptalan kiküldöttjei előtt Somkerek János és Antal, másrészt Tuzsoni István, hogy a megyei és maroszéki jószágokért folyt perben Marosszék tisztjei közbenjárására kiegyeztek. A birtokok valamikor Gyerő és László fiáié voltak; most Gyerő fiának, Istvánnak leánya és Gyerő leányának két fia pereskednek fölötte, az utóbbiak leánytestvérük leszármazói nevében is. (I. ábra). Feltűnő, hogy a két fitestvér unokaöccseik és unokahuguk terhére, az alperes férj pedig felesége terhére vállalja. Ugy látszik, hogy az örökség „communitar“, tehát még osztatlanul szállt a két ágra, a székelyek szokása szerint öröklési jogon, mint mondják. Az egyességben Somkerek János és Antal elengedik a birság fejében elzálogosított peres jószágok

²³³⁾ ... sed eorum sine semine deficientium bona in suae generationis utriusque sexus homines, more tamen et consuetudine ipsorum antiquissimo observato, condescendant atque devolvantur... Barabás 375.

kiváltására fordított 566 és a perköltség fejében felmerült 1000 forintot Istvánnak és feleségének, ezután pedig a reájuk szállt örökséget elfelezik.²³⁴⁾

Az egyesség és a megelőző pereskedés tanulsága, hogy a székely örökség látszólag egyenlő jogon illette a leányt a fiúval. Gyerő fia és leánya ága közt egyenlően oszlik meg a birtok, a három Somkerek-i gyermek ugyancsak együtt nyeri el a fele-részt, pedig egy leány is van köztük. A későbbi székely jog szerint e leányok örököseinek anyjuk megfelelő kiházasítása ese-tén meg kellett volna várniok a fiág kihalását. De az eltérést megmagyarázza a zálogváltásra kiadott pénzösszeg. A magyar jog mintájára úgy képzelhetjük, hogyha a birtokot pénzen sze-

1. ábra.

(Magyarázat: x felperesek, + alperes, o ezeknek terhét vállalták.)

rezték, vagy szerezték vissza, akkor abban a fiági jelleg elmo-sódott és mindkét ág egyenlően részesedett. Hogy a székelyek köztudatában ebben az ügyben is a fiági örökösödés volt a szabály, azt a per folytatása tanúsítja. Tuzsoni István és felesége az egyességet megszegve pert indítottak az egész örökség bir-tokáért, állítva, hogy az csak az asszonyt (t. i. Gyerő fiági leszármazottját!) illeti. Ez a keresetük a szék bírósága előtt

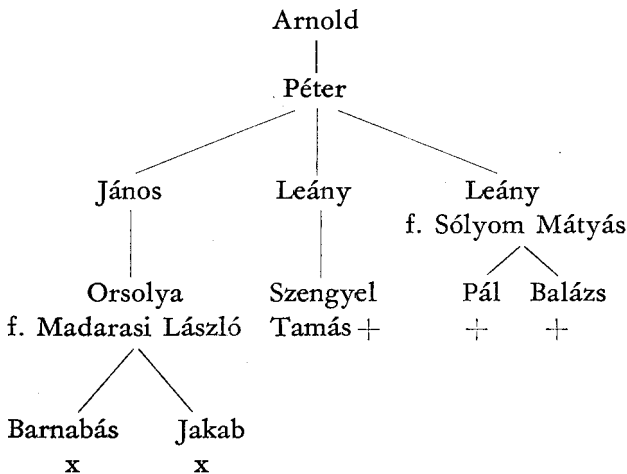
²³⁴⁾ Sz. O. III. 23—26. Az oklevél nem szól még székely örökségről, a felperesek csak „hereditates in terra Siculorum habitas“ követelnek.

rezték, vagy szerezték vissza, akkor abban a fiági jelleg elmosikerral is járt, mert az örökséget elnyerték s oda őket be is vezették. A Somkerekiek panaszára azonban Zsigmond király az egyesség érvényesítését parancsolta meg a széknek.²³⁵⁾

Ha a fiág *mellett* való részesedés kérdését nem is dönti el, a fiú *hiányában* való örökösödést, vagyis a fiúleányság legegyszerűbb alakját tiszta fénybe helyezi a tárgyalt jogeset. Gyerőfi István leánya nemcsak a birtok felerészét, hanem egyidőre az egész örökséget is elnyeri, mint atyjának egyetlen leszármazója. Súlyosan téved tehát Karácsonyi, mikor a fiúleányság első említését 1555-re teszi.²³⁶⁾ Az intézmény a székely öröklési jog első adatával együtt jelenik meg.

1409-ben már nagyobb világosság derül a leányág öröklésére. A székely ispán Marosszék számára tartott közgyűlésén Madarasi Barnabás és Jakab pert folytatnak egy bizonyos Péter nyárádtői és lukafalvi örökségeiért, mint fiági leszármazók, e Péter két leányának gyermekei, Szengyel Tamás és a Sólyomtestvérek ellen. (2. ábra). A felperesek ügyvédje azt állítja, hogy az alperesek jogtalanul foglalták el megbízói székelyföldi birto-

2. ábra.

²³⁵⁾ Sz. O. III. 31—33. Tuzsoni István és felesége: hereditates dumtaxat ad iuris proprietatem ipsius nobilis domine filie Stephani adscribi vendicando... indították meg az új pert; érdekes a tulajdonjog ilyen erős hangsúlyozása! — A Somkerekfi-fivérek mellett birtokba jutnak ebben a szakaszban is Katalin leszármazói.

²³⁶⁾ Karácsonyi 23.

kainak felerészét, mert az alperesek anyái az atyai örökségből kiházasítást nyertek. Az alperesek ezzel szemben úgy védekeztek, hogy a felerészt jogosan bírják, mert az anyáikat nem az atyai vagyonból házasították ki. Sőt azt is állították, hogy a fél örökséget törvény útján kapták meg Jakabtól és Barnabástól, sőt a jogtalan használatért ezek 1000 forinttal is tartoznak nekik. A bizonyítás során kiviláglott, hogy Szengyel Tamás anyját nem az atyai házból házasították ki, „ezért neki a fenti örökségekben és javakban törvényesen jár a pontos és egyenlő felerész“.²³⁷) Mielőtt az alperesek az általuk említett ítéletet az eljárt bírósággal bizonyíthatták volna, a felek kiegyeztek: Tamás elengedte Jakabnak és Barnabásnak az 1000 forintot, átengedte nekik nyárádtői házát, ők viszont meghagyták Tamást az örökség felerészének birtokában. Súlyom Pál és Balázs láthatóan kiestek az egyezkedésből, talán mert az ő anyjuk az atyaiból kapta a kiházasítást.

Ebből a sajnálatunkra ismét egyességgel végződött perből mindenekelőtt világos, hogy fiú nemlétében a leány teljes joggal örököl és közvetíti is az örökséget leszármazóinak. Jánosnak Orsolya egyetlen gyermeke volt, az ő fiai János jogán foglalták el az egész örökséget, majd tartották meg annak felerészét. De megismerünk egy másik jogtételt is, amelyet körülbelül így lehetne megfogalmazni: A székely örökségből a leányt kiházasítás illeti meg, de ha ezt a kiházasítást nem az atyai javakból kapja, az atyaiban a férfiakkal egyenlően osztozik. Ebből a székely örökség, az ősi ingatlan fiági természete is kiviláglík.

Ezután néhány évtizeden keresztül nem olvasunk székely örökségi perről. 1451 elején azonban érdekes ítéletet találunk, amelyben a székely szokásjog ismét tisztán jelenik meg. 1597-ből származó kivonatos átiratából tudjuk meg, hogy Hunyadi János kormányzó a fiágon magvaszakadt Szentkirályi Semjén székely

²³⁷) (Az alperesek elfoglalták a felét) hereditatum et bonorum omnium ... eosdem Barnabam et Jacobum per prefatum Petrum filium Arnoldi avitico iure integraliter concernencium ... (pedig) genitricis eiusdem Thomae Pauli et Blasi per prefatum Petrum filium Arnoldi tunc de paternis bonis nuptui tradite fuissent et ideo ipsis in predictis hereditatibus nulla portio deberet provenire... (Mivel azonban a bizonyítás során kiderült, hogy Tamás anyját nem az atyaiból házasították ki), ideo eidem ... recte et equales medietates partes inpremissis hereditatibus et bonis legitime deberent provenire. Sz. O. III. 28—31, részlet I. 105—107.

javait leánytestvére és leányai között egyenlően osztotta fel. Ha Semjénnek fiúutóda maradt volna, mondja a kivonat, javai és örökségei minden más nő előtt a férfinemre szállottak volna. Minthogy azonban fiágon magva szakadt, az említett javak és örökségek „a női jogra“ szállottak és ezért leánytestvére és három leánya között egyenlően fel kell osztani azokat. Míg ezeknek utódai mindkét nemen élnek, másnak a birtokokhoz jogigénye nincsen.²³⁸⁾ Nem részletezi sajnos az ítélet, hogy az „egyenlő“ felosztást fejenként vagy törzsenként értelmezi-e, azaz hogy Semjén leányai együtt vagy fejenként kapnak-e annyit, mint leánytestvére. De a *nővér öröklése* így is kitűnik belőle.

Hunyadi János ítélete némileg ellentétben áll a XV. század elejének gyakorlatával. Most már nem jut egyenlő rész a leányoknak akkor, ha kiházásításuk elmaradt. Nyilván kijelenti a kormányzó, hogy a székely örökségben a fiág kizárja a leányágot. Ezt az elvet bizonyára a négy leányörökös leszármazóinál is meg kell tartani, s mindkét nem említése nem jelenti azt, hogy fiúk és leányok egyszerre osztoznának az örökségben. Erre ugyanennek az évnek Marosszéken hozott elvi határozatai vetnek világot.

Vizaknai Miklós és Vingárti Geréb János, mint a kormányzó küldött bírái, éppen az öröklés kérdését rendezték a székely jogalkotás első megnyilvánulásakor. A szék tiszttjeinek és esküdtjeinek közreműködésével úgy foglalták írásba a székelyek régi szokásjogát, hogy egy adott esetet képzeltek maguk elé. Két testvér valamikor megosztott a székely örökségben.²³⁹⁾ Leszármazóinak kölcsönös öröklési joguk van, mégpedig a következő sorrendben. (3. ábra.) Az egyik ág fiági leszármazói után ennek az ágnak leányága következik; amíg ezek is ki nem halnak, a másik ág nem lép be az örökösödés folyamatába. Az első ág mindkét nembeli kihalása után következik a másik ág, bizonyára hasonló módon. (Az ábra szerint a sorrend: A örökségé-

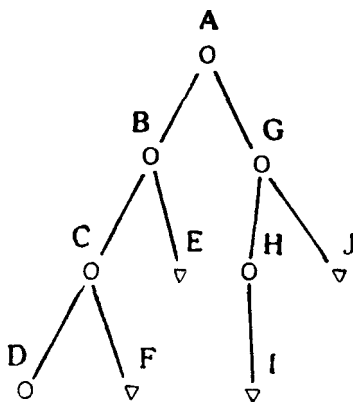
²³⁸⁾ ...si idem Semyen semen masculinum post se reliquisset, extunc bona et haereditates eiusdem Semyen ante alias feminas in sexum virilem devolvi debuissent. Verum ex quo in virili sexu et semine defecisset, igitur iuxta consuetudinem siculorum huiusmodi bona et haereditates ad ius femineum, in praefatam scilicet dominam Annam sororem carnalem et tres filias ipsus Semyen devolute essent, atque redactae, inter easdem equaliter dividendae... Barabás 80.

²³⁹⁾ Tudtommal itt fordul elő először a „hereditas Siculica“ kifejezés.

ben osztozott B és G; B után örököl C ága, majd E, ezután H, majd J ága.)²⁴⁰⁾

Tiszta parantéla-rendszer ez: a közelebbi ős leszármazói kizárják a távolabbiakat, a lemenők az oldalágot.²⁴¹⁾ Ugy gondolnánk, hogy a leányok öröklésében is ez történik, tehát H után leánya, I örököl egyedül, s az ő kihalása után következik J. Pedig a fent idézett egykorú jogeset szerint a leányok között más az öröklés sorrendje: a leszármazók és a nőtestvér egyenlően részesülnek. Mégis úgy gondoljuk, hogy ahol több fiági leszármazónak maradt nőtestvére, mint E és F, ott a parantéla-rendszer szerint előbb az utolsó birtokoshoz közelebb álló, majd a távolabb álló nőág következett, tehát előbb F, azután E ága.

3. ábra.

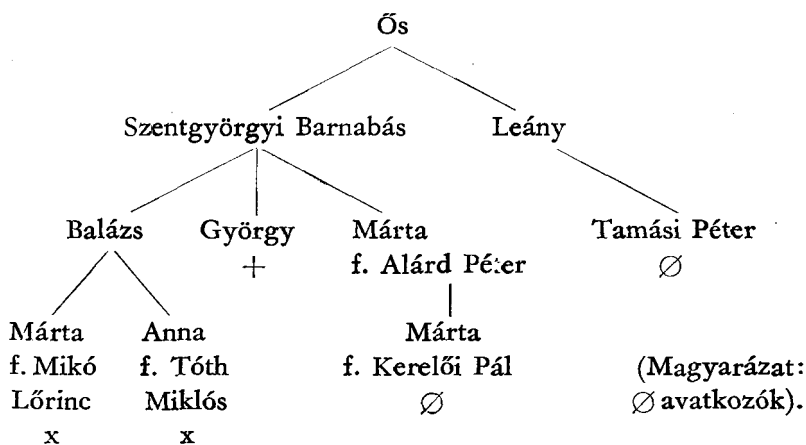
²⁴⁰⁾ Quandoquidem etiam duo fratres olim antiquis temporibus in eorum hereditatibus Siculicalibus ab invicem fuerunt divisi et sequestrati, tam eorum successores easdem hereditates Siculicales sibi invicem succedentes taliter possidere et tenere debeant; quod quamdiu in aliqua eorum proximitatis linea haeres masculini sexus supervixerint, haeres foeminei sexus in praeiudicium haereditatis masculini sexus, eisdem haereditatibus masculinis superviventibus, in dominium huiusmodi hereditatum se intromittere non valeant; deficientibusque huiusmodi haereditatibus masculinis, et aliquibus foeminei sexus haereditatibus superviventibus, de praescripta alia linea proximitatis haeres masculini sexus quamdiu supervixerint (sc. haeres sexus foeminei), in huiusmodi hereditatibus (sic) partes in illam partem successas se inungere non valeant, deficientibusque utriusque sexus haereditatibus (sic), tandem in aliam lineam proximitatis naturalem succedere debeant hereditates antedictae. C. S. I. 1—2.

²⁴¹⁾ Illés: Öröklés 62—64.

Az 1451-i elvi határozatból kitűnik a székely örökségnek eddig is hangsúlyozott fiági természetete. Ezen még a leányág közbeiktatása sem változtat. A székely örökségben jussoló leányok valóban „fiú-leányok“, mint fiúk közvetítik az ingatlant a másik ág fiaira. Mint Cserei Farkas mondotta: „Léány hát a Székely Léány a Nemzésben, de fiú az Örökségben.“²⁴²⁾ Ezért olvassuk nem sokkal Hunyadi János ítéletei után, hogy két leányt „tamquam filios“ illet meg atyjuk öröksége.²⁴³⁾

Hogy az 1451-i szabályok valóban a székelyek régi szokásának feleltek meg, azt Báthory István vajda és székely ispán 1486-ban hozott ítélete is tanúsítja. Szentgyörgyi Balázs örökségei és tisztségei fölött pereskednek leányai, Márta és Anna, fivérével, Györggyel. (4. ábra). Az asszonyok nevében férjeik

4. ábra.

jelennek meg a bíróság előtt és állítják, hogy Szentgyörgyi György az örökségeket és tisztségeket egymaga akarta megtartani és a tisztség jövedelmét egymaga szedte az elmúlt esztendőben; György azzal védekezik, hogy ő fiági örökös. Ezenközben beavatkozik a perbe Tamási Péter, s a rokonság címén Szentgyörgyi Balázs leányaival és Györggyel egyenlő részt követel a peres jószágokból. De így jár el Kerelői Pál is, akinek felesége Mártának és Annának unokatestvére. Ő az ország tör-

²⁴²⁾ Cserei 80.

²⁴³⁾ 1463: possessiones... easdem dominas tanquam filios tangentes et concernentes... Barabás 103.

vénye alapján követel részt. A vajda és a székelyek véleményét meghallgatva régi szokásuk szerint úgy ítél, hogy a valamikor Szentgyörgyi Barnabást illető örökségek és tisztségek fia, György és másik fiának leszármazói, Márta és Anna asszonyok között egyenlően osztassanak meg; Tamási Pétert és Kerelői Pálnét pedig semmi se illesse belőlük addig, amíg az említett két ág ki nem halt.

Nem hiába mondja a székelyek ispánja, hogy a bírótársak kijelentették előtte „a székelyek törvényét“: ez az ítélet kristálytiszta tükrözteti az 1451-i határozat alkalmazását. Barnabás leánytestvérét bizonyára kiházásította, s így járhattak el a Szentgyörgyi-fiúk Mártával, nővérükkel is. E kiházásított leányok utódai, Tamási Péter és Kerelői Pálné a régi, de már gyakorlatban nem élő jogszokás alapján léptek fel igényükkel. Ők azt vallották, hogy a leányt fiúörökös *mellett* is rész illeti meg a székely örökségből, de talán maguk sem hittek már benne. Mindenesetre a székely bírótársak elvetették ezt az elvet. Ítéletükben az 1451-i jogszabályt alkalmazták. Szentgyörgyi Balázs leányai fiúleányok; velük Balázs ága már a leányutódokhoz jutott; utána Szentgyörgyi György ága következne. Ezek együtt teszik Barnabás fiágát, amelynek ki kell halnia, hogy a leányág következze (Kerelői Pálné). Majd Márta ágának kihalása után jöhetnek Barnabás leánytestvéreinek leszármazói (Tamási Péter). Az egész konstrukció megfelel az 1555-i összeírás 20. és 21. pontjainak is, amelyeket alább tárgyalunk.

Ebben a korszakban egyre több esetből ismerjük meg a fiúleányság intézményét, vagyis a leányág öröklését férfileszármazó hiányában. Többször előfordul, hogy jogügyleteknél a leányok terhét vállalják; a teher felvétele pedig (oneris assumptio) a jogutód biztosítását jelentette, hogy az öröklésre jogosultak nem fogják megtámadni a fassiót.²⁴⁴ Hogy Werbőczy a fiúk és fitestvérek terhének felvételéről beszél, s a székely jogban sokszor a leányok (sőt 1487-ben a nővér) terhét is vállalják, az éppen e jogrendszer sajátja.²⁴⁵ A székelyeknek Báthory István vajda

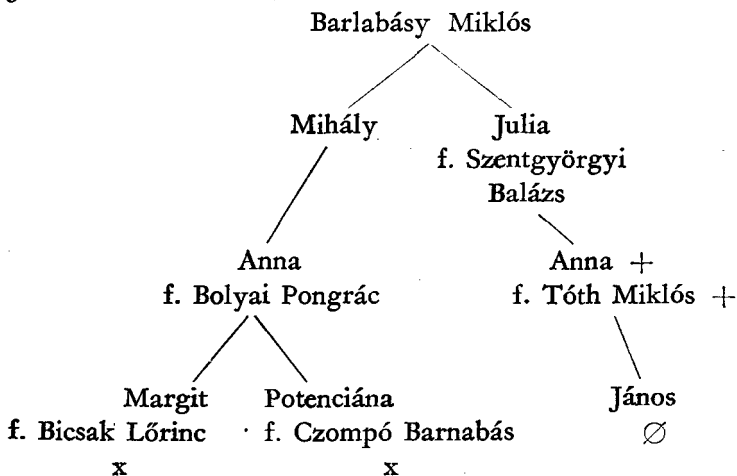
²⁴⁴) Tr. I. 58.

²⁴⁵) 1487: Sz. O. V. 28; 1507: onera et quelibet gravamina nobilium puellarum Catharine, Margarethe et Cristine filiarum aliorumque cunctorum fratrum et consanguineorum suorum, quos infrascriptum tangeret negocium, in se et cunctas hereditates suas assumptendo... Sz. O. II. 34; 1517: Barabás 254.

elleni panaszai között olvassuk, hogy a deficiens székelyek leányait familiárisaihoz adta nőül s így jutott székely örökségükhöz.²⁴⁶⁾ Ugyancsak ez az erőszakos főúr kérte fel Medgyes Balázs birtokait minden jog ellenére, mert ezek „halála által örökjogon“ leányára szállottak. A birtokok Zsófiának is jutottak, mert néhány évvel később tőle perli azoknak felerészét Tél Balázs, de sikertelenül.²⁴⁷⁾ Kaáli János magtalan halála miatt megyei jószágai, lófőiségei és székely örökségei „öröklés jogán“ leányára szállottak.²⁴⁸⁾

1502-ben újabb rendkívül tanulságos per kapcsán Magyi Péter alvajda a nagy székely jogösszeírásokhoz hasonlóan fogalmazta meg a székely öröklési jog elveit. Szentpáli Barlabásy Miklós fiának leszármazói, Margit és Potenciána panaszolják az alvajda és alországbíró előtt, hogy Barlabásy Miklós leányának leánya, Anna férjével együtt elfoglalta az őket illető lófőiséget. (5. ábra.) Az alpereseket a bíróság el is marasztalta.

5. ábra.

hatalmaskodásban, néhány nap mulva azonban fiuk, Tóth János beavatkozott és perújítást kért azon a címen, hogy a peres

²⁴⁶⁾ 1493: Sz. O. I. 277.

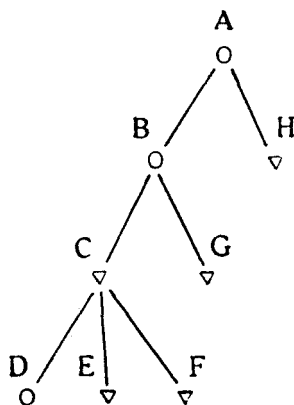
²⁴⁷⁾ 1495: possessiones... per mortem et decessum eiusdem in eandem dominam Sophiam iure successorio condescensas... Sz. O. I. 283, a másik ügy Barabás 187.

²⁴⁸⁾ 1498: iure hereditario... Barabás 179.

birtokok őt illetik. Bicsak Lőrinc, az egyik felperes asszony férje és mindkettőjük prókátora azt állította, hogy a felpereseket „mintegy fiukat ősi joron“ két lófőség illeti meg, ezek egyikét pedig az alperesek hatalmasul elfoglalták. Ezek viszont arra hivatkoztak, hogy őzüket, Julia asszonyt az atyai birtokból, a székely örökségből nem házasították ki s azért ez az örökség a két ágat: Mihály és Julia ágát egyenlő joron illeti. Ezért az egyik lófőség Julia ágáé, tehát az övék; abban Julia „mintegy fiúörökös“ volt. A bizonyítás során a felperesek igazsága derült ki.

Ezért az alvajda az erdélyi nemes és előkelő székely bírótársak tanácsával a következő elveket mondotta ki: Ha a székelynek lófősége van az ebből következő hivatalokkal együtt, s halála után fia és leánya marad, a fiú kiházasítja és hozományryal látja el nővérét abból a lófőségből, a birtokban pedig ő marad. (6. ábra.) A leálynak ezentúl semmi része nem lesz a

6. ábra.

lófőségből. Ha a birtokban maradt fiúnak csak leánya születik, vagy leányai maradnak, ezek a leányok férfiak módjára öröklik a lófőséget, mindaddig, míg fiúörökös nem születik. Mihelyt azonban a fiúleálynak fiúörököse lesz, ennek joga van összes nővéreit ismét kiházasítani a lófőségből. — A kimondott szabályok és a tanúk vallomása alapján a felpereseket a bíróság mindkét lófőség birtokában meghagyta, az alpereseket pedig három hatalmaskodásukért egyenként 50 márkában marasztalta. A fellebbezés folytán eléje került ügyet a nádor a székely szo-

kásjogot illető részében helybenhagyta, a birságra nézve azonban visszaküldte a vajdai törvénytörvényhez.²⁴⁹⁾

Magyi Péter ítéletének indokolásában a székely öröklési jog elvei tisztán állanak előttünk. Az 1502-i kijelentések logikusan kapcsolódnak az 1451-i elvekhez és már majdnem az 1555-i összeírás szavait használják. Feltűnő, hogy itt újra megjelenik az 1409-ben folyt Madarasi—Szengyel pert eldöntő jogelv: ha a leány nem nyert kiházasítást az atyai birtokból (vagy itt: lófősegből), akkor egyenlő részesedésre van joga a fiúkkal. Julia leszármazói nemcsak a fent kijelentett elvek alapján estek el az egyik lófőség birtokától, hanem azért is, mert a tanúk nagy többsége bizonyította, hogy ősüket az atyai jószágból házasították ki. Ebből az is következik, hogy a kiházasítás nem lehetett szerény összeg, illetve, hogy értéke sokszor arányban állt a fiúnak maradt székely örökséggel. 1496-ban például arról értesülünk, hogy Gyalakutai Miklós az anyja kiházasításakor kapott 1000 forintért 29 helységben, köztük székely falvakban fekvő birtokrészeket válthatott vissza.²⁵⁰⁾ Később azt is megtudjuk, hogy a kiházasítás valamelyik atyai házhoz tartozó ingóságokból történt és az atyafiakat egyenlően terhelte; az így átadott ingókat valószínűen „nemrész“-nek nevezték.²⁵¹⁾

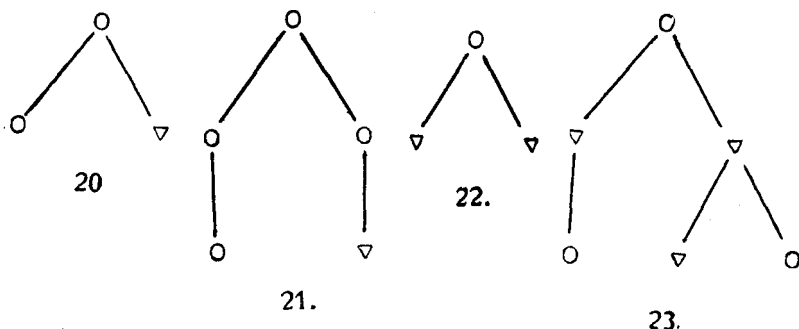
²⁴⁹⁾ Bicsak Lőrinc szerint a két asszonyt illeti a két lófőség) tamquam filios iure avitico... (Az alperesek szerint viszont az egyikben) domina Juliana tanquam successor masculinus... exstitisset... (A döntés:) Consuetudinaria lege universitatis trium generum siculorum ab antiquo observare s(olita re)quirente, dum unus siculus habeat primipulatum seu officia exinde provenientia, ipso tandem defuncto ab eodem in ipso primipulatu remaneant unus filius et una puella filia eiusdem, tunc idem filius (eandem) puellam sororem suam carnalem de ipso primipulatu extra maritare et dotare tenetur, (in) dominioque eiusdem idem filius remanebit, ipsa vero puella de cetero in ipso primipulatu seu officio nullam por(tionem habebi)t. Ite(m) posito casu, quod ab eodem filio in ipso primipulatu remaneant una (aut) (due?) puelle filie eiusdem, tunc cedem puelle, atque universe alie puelle successores eiusdem vel earundem (interim quous)que habuerint successorem masculinum, semper eedem puelle seu successores fem(elle ta)nquam masculini in dominio eiusdem primipulatus permanebunt. Tamen tandem huiusmodi successore masculino nato, (idem) modo antelato cunctas sorores suas de ipso primipulatu et officio extra maritandas (et) dotandas habebit potestatis facultatem. Barabás 198. Az egész ügy u. o. 191—200, a nádori ítélet u. o. 200—203.

²⁵⁰⁾ 1496: Sz. O. I. 284.

²⁵¹⁾ 1549: Minden ruhát anyjától maradtat hagyok az én leányomnak, hagyom is, hogy mikor az Ur Isten szerencsét parancsol nekie, házasítsák

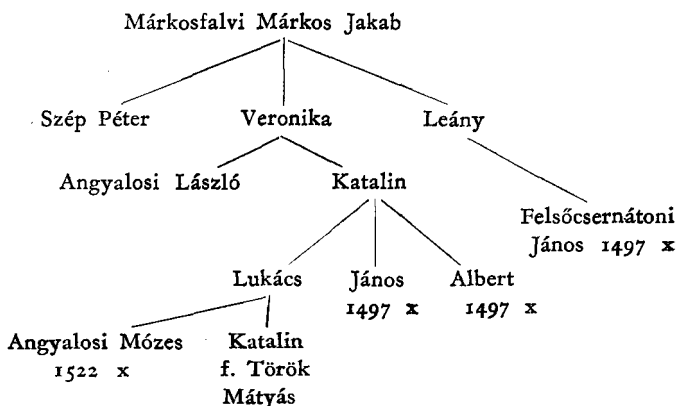
A XVI. század első éveiben láthatóan megállapodott a székely öröklési jog, kialakultak az egyes részletszabályok is.²⁵²⁾ 1555-ben csak a fennálló és zavartalanul érvényesülő jogot foglalta össze az udvarhelyi gyülekezet. Az idevonatkozó cikkek, amelyeket általában a fiúleányság jellemzésére ismertetni szoktak, így hangzanak (7. ábra):

7. ábra.

főképpen ki az gyergyai lakó háztól és a szentannai háztól való marhából, ennek utánna az atyafiak mindnyájon egyenlőképpen, mint az ő tisztességek adja. Sz. O. II. 85. — A kiházásítás Magyarországon is az atyai ingótságot terhelte, ld. Illés: Ház. vagyonjog 85. — A „nemrész“ szót a házasságkötéskor átadandó ökrökre alkalmazzák 1485-ben: Sz. O. III. 108.

²⁵²⁾ A Márkosfalva birtokáért éppen félszázadon keresztül folyt nagy per nem illik bele az így kialakult rendszerbe és csak úgy érthető meg, ha a leányágot a fiággal egyenlően jogosultnak tekintjük a fiúleány utáni örökösödésben. A pereskedő családfája (pusztán a magunk szempontjából összeállítva) a következő:

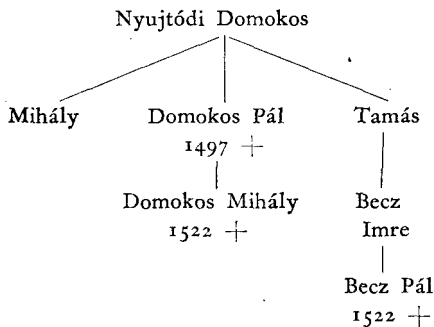

„20. Valamely Embernek Fia, Leánya vagyon, az örökség a Fiait illeti, de úgy, hogy a Fiu a Leányt, kiki a maga Székének Törvénye szerint kiházasítsa.

21. Ha két Férfiu egy Ember gyermeke, egyiknek Fia, a másiknak leánya vagyon, a Leány olyan örökös az Attya örökségében mint a Fiu.

22. Valamely Embernek két Leánya vagyon, Fia nintsen, Attyokról maradott örökségek egyaránt illetik őket; de úgy, hogy a kisebbik választhasson a lakó helyben, de úgy; hogy a másiknak hozzá hasonló legyen, egyaránt örökösödhessenek benne; ha pedig a kisebbik a nagyobbiknak hasonlot nem adhatna, tehát az örökség kétféle osztassék.

23. Valamely Embernek két leánya vagyon, edgyik leányának Fia, a másiknak leánya vagyon, a leány is olyan örö-

Az ügy első szakában, 1497-ben a felperesek (1497 x) azt vitatták, hogy Márkos Jakab és Szép Péter birtokai örökjogon Angyalosi Lászlóra, majd reájuk szállottak. Az alperes Domokos Pál (1497 +) szerint a jószágokat atyja kapta Mátyás királytól, mert Angyalosi László megrohanta házát és két familiárisát megölte. (Ld. fent 184. jz.) Ebben a perben egyesség jött létre: 50 forint fejében az alperes kezén maradt a birtok.

1522-ben azonban Angyalosi Mózes jelentkezett, mint jogosult és perbefogta a Márkosfalvát ekkor birtokló Domokos Mihályt és Becz Pált. Az eljárás végén János vajda nem a felhozott hűtlenség, hanem az 1497-i egyesség alapján ítélkezett: kimondotta, hogy az egyességre lépők közül Felsőcsernátoni János jogosan rendelkezett a peres jószággal, mert reá „directa medietas iuxta viam generacionis spectabat“, tehát Szép Péter örökségének fele illette meg. Angyalosi Lászlóra azonban csak az örökség **egynegyede** szállhatott volna, a másik negyede pedig (gondoljuk) az Angyalosi Sebestyén testvérekre. Az 1497-i felperesek összesen csak három negyedrésztől rendelkezhettek Angyalosi László hatalmaskodásának jóvátételére; az egynegyedtet a két Angyalosi Sebestyén testvér Lukács kárára el nem idegeníthette. Ezért a vajda azt a negyedtet az alperesektől elvéve Angyalosi Mózesnek ítélte.

kös, az Attya jószágában, mint a Fiu; de ha a leánynak Fia és leánya léssen, a Fiu a leányt kiházasította belőlle.“²⁵³⁾

Az 1555-i összeírás ismét tiszta kazuisztika. Egyes eseteket szabályoz, az általános elvek kijelentése helyett, s ezért számos más esetet megoldatlanul hagy. A 20—23. pontok alap gondolata mindenesetre a székely örökség fiági jellege. A székely ingatlant mindaddig csak a fiúk öröklik, amíg a fiág ki nem hal; ekkor a leányokra száll át, azonban ők is csak közvetítik a birtokot a legközelebbi fiúörökösre. Hogy mennyire férfiaknak számítanak itt a leányok, arra a lakóhely választásának az 1555 előtti gyakorlatban nem ismert szabálya a példa. Az ősi ház számos primitív nép szokása szerint az ősi magyar jog napjaitól kezdve a legkisebb fiút illette meg.²⁵⁴⁾ A székely fiúleányok közül ugyancsak a kisebbik választhatja meg lakóhelyét, tehát tarthatja meg az ősi házat, mintha fiú volna. Érdekes, hogy a legkisebb leánynak ez a joga élt az erdélyi szászok öröklési jogában is.²⁵⁵⁾

Nem teljes az 1555-i jogösszeírás elsősorban a nővér jogának mellőzése miatt. Ezt a jogot már Hunyadi János 1451-ben

Ugyancsak erre az alapra helyezkedett Báthory István nádor 1523-ban hozott ítéletében. Ő azonban az egységet figyelmen kívül hagyva úgy döntött, hogy mind a Felsőcsernátoni Jánost és az Angyalosi Sebestyén testvéreket megillető fél, illetve negyedrészt, mind az Angyalosi Lászlóra szállt negyedrészt Angyalosi Mózcst illeti, mert az alperesek a hivatkozott királyi adományt nem bizonyították. Ezért a háromnegyed birtok mindenesetre Angyalosi Mózesé, s csak a László-féle negyed perelhetik az alperesek birtokon kívül, még ha adománylevelüket előmutatni képesek lesznek is! 1537-ben János király megsemmisítette a vajda ítéletét, 1547-ben Fráter György ismét a felpereseknek ítélte a vitás jószágot, míg végre Angyalosi Katalin (Margit) névhiba miatt a pert letette. (Sz. O. III. 131—133. az első egység, 219—220. a vajdai ítélet indokolása, 225—227. a nádor döntése, 263. a király, 282. Fráter György ítélete. V. ö. Szabó 206—212.)

A jogelvek szempontjából Felsőcsernátoni János részesedését megértjük, mert Szép Péter halála után Veronika és János anyja egyenlően osztozhattak, mint fiúleányok. De érthetetlen Angyalosi László negyedrésze, hiszen neki a székely jog szerint anyjának egész öröksége (tehát Szép Péterének fele) járt, a Sebestyén gyermekeknek pedig semmi. Az egynegyed-egynegyed arányból azt következtetjük, hogy a fiúleány után fia és leánya egyenlően kellett volna osztozzanak! Sajnos, mindkét érdembe menő ítélet olyan tömör, hogy a problémát egyelőre nem oldhatjuk meg kielégítően.

²⁵³⁾ C. S. I. 22.

²⁵⁴⁾ Tr. I. 41. §. 3. V. ö. Murarik 57—60.

²⁵⁵⁾ Mattyasovszky Miklós: Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás. (Budapest 1904), 390.

hozott ítélete világosan kimondotta: a leánytestvér öröklése a leánygyermekkel konkurál. Ezért vállalták fel 1487-ben a három leánygyermek és a nővér terhét elidegenítésnél.²⁵⁶⁾ De még 1597-ben is érvényesült a leánytestvér joga, éppen Hunyadi ítéletének felmutatása alapján. Báthory Zsigmond a mindkét ágon magvaszakadt Bernáld János székely örökségeit a fejedelmi kincstárral szemben leánytestvéreinek, Bernáld Klárának ítélete. Megállapította ugyanis a fejedelem, hogy a magvaszakadt jószágokban a székelyek szokása szerint nem a kincstár, hanem a női nem örökölt, és pedig leányai; ha voltak, nővérei; ezek hiányában pedig távolabbi örökösei. Minthogy pedig az előkelő székelyek nem vesztették el a szabadságukat, hanem csak a község: azért Bernáld Klára igényének adott helyt, a peres birtokokra nyert új adomány ellenére is.²⁵⁷⁾

Egyébként a székely jognak újabkori auktorai is tanúsítják, hogy a fiúleányság és maga a név is megilleti nemcsak a fiágon magvaszakadt atya leányát, hanem az utódok nélkül elhalt székely leánytestvérét, sőt távolabbi leányatyafiát is. Vargyasi Szolga János a székely törvényből tett ötven kérdéseiben többször úgy érvel, hogy abból a nővér fiúleányságára lehet csak következtetni.²⁵⁸⁾ Cserei Farkas pedig a magyar és székely asszonyok törvényéről írt bájós értekezésében egyenesen kimondja: „Ha

²⁵⁶⁾ Ld. fent 238, 245. jz.

²⁵⁷⁾ (Hunyadi ítéletéből kiviláglik,) *antiquam consuetudinem dominorum siculorum super devolutione bonorum et haereditatum eorundem in semine virilis sexus deficientium semper eam fuisse, quod videlicet nobili siculo in virili sexu deficientes haereditates eiusdem deficientis non (in) fiscum nostrum, verum in sexum foemineum, filias videlicet et si habuerit aliasque sorores carnales, et illis etiam per omnia deficientibus in alios legitimos successores remotiores eiusdem deficientis devolvi deberent... quam consuetudinem licet iuxta contenta decreti a legibus et consuetudinibus regnorum Hungariae et Transsilvaniae penitus dissimilem, tamen accedente praemissa iudiciaria auctoritate dicti domini gubernatoris deinceps quoque firmiter et inviolabiliter observandam esse... Barabás 335. Az egész per u. o. 324—337.*

²⁵⁸⁾ A 15. kérdés arról szól, hogy a kiházásított székely leány osztozik-e Magyarországra származott, magvaszakadt fivére magyar ingatlanában életben levő fitestvéreivel. A 47. kérdésnek pedig az a feltevése, hogy a magvaszakadó székely fivér még életében kiadja leánytestvéreinek székely örökségét „a jövődő Fiu Leányság reménysége alatt.“ (107, 117.) Sajnos, vargyasi Szolga János nem válaszolt a feltett 50 kérdésnek, s ma már (vagy még) nem ismerjük annyira a régi székely jogot, hogy bizonyos választ adhatnánk rájuk.

meg-hal a Székely gyermek nélkül, 's férjfi testvérei, vagy más közel való Rokoni nem lévén Léány Attyafiára marad öröksége, fiu helyett léssen ez-is abban, 's leg-ottan annak Fiuleányává válik, kinek Ága Fiaiból ki-fogyván, közelebbről benne akadott-meg.²⁵⁹⁾ Báthory fejedelem ítéletéből és az idézett művekből azonban azt is megállapíthatjuk, hogy a nővér öröklése a régi gyakorlattal szemben csak leányok nemlétében érvényesült.

Kiegészítésre szorul az 1555-i kodifikáció az özvegyi jog szempontjából is. Kétségtelen, hogy az özvegyet Székelyföldön is megillette az elhunyt férj javainak használata, tehát az özvegyi jog.²⁶⁰⁾ Azonban a székely joggyakorlat szerint sem rendelkezhetett az özvegy az állagról, vagy mint 1453-ban mondták, „semmit sem veszthetett el az örökségekből.“²⁶¹⁾ Az özvegyi jogon bírt jószágokat általában a leány házasságkötésekor szolgáltatták ki: ez vonatkozott megyei jószágokra, székely örökségekre és lófőségekre egyaránt.²⁶²⁾ Ugyancsak a házasságkötés idejére ígérte a jószágok kiadását egy másik esetben a leányok ángya, maga is özvegyasszony.²⁶³⁾ Mindkét alkalommal kijelentették, hogy a birtokok nem az özvegyet, hanem a leányokat illetik meg örökjogon. De megtehetette a férj, hogy végrendeletben feleségére hagyta 'birtokát, s csak utána (post ipsam) szállott az leányaira.²⁶⁴⁾ A házasságkötés megfelelt a magyar jogban a leányok „felszabadulásának“, ill. a fiúk örökrésze kiadásának.²⁶⁵⁾ Ebben is fiúval volt egyenértékű a székely leány.

Nem értesülünk az 1555-i összeírásból arról sem, hogy mennyiben illette a székely örökség a fiuleányt, és mennyiben került férjének rendelkezése alá. Pedig ez a szabály megadhatná nekünk a defectus esetén való átszállás megoldását is. Számos esetben képviseli a férj feleségét a bíróság előtt, azonban ez csak tör-

²⁵⁹⁾ Cserei 80.

²⁶⁰⁾ Tr. I. 98.

²⁶¹⁾ ...nichil de bonis ac hereditibus suis... amittere et perdere nequivit. Sz. O. I. 166.

²⁶²⁾ 1498: Barabás 178—181.

²⁶³⁾ 1463: Barabás 102—103.

²⁶⁴⁾ 1539: Ergo Sedis Chijk eandem dominam Margaretam, iure testamentarie legacionis condam Benedicti Czako, et post ipsam predictosque filium et filiam suam, in dominio eiusdem hereditatis pacifice permisisset. Sz. O. II. 57.

²⁶⁵⁾ Tr. I. 51. §. 1, I. 54. Pr.

vényes képviselő, nem jelenti a férj jogát a peres jószágokra vonatkozóan.²⁶⁶⁾ Már többet mond az a jogügylet, amelyben Kerelői Pál felesége, leányai és sógornője terhét vállalva, de a maga nevében is elcseréli székely birtokrészeit Marosvásárhely városával egy halászhelyért. A tehervállalás mutatja, hogy itt Kerelői Pálné birtokairól volt szó, férje mégis a maga nevében is köti a jogügyletet.²⁶⁷⁾ Máskor viszont élesen megkülönböztetik a férj és a feleség vagyonát: így Apafi Lénátrné 1496-ban elzálogosítja férjének a saját megyei birtokait és lófősegeit, majd 1000 forint zálogösszegért félév múlva el is adja neki.²⁶⁸⁾ Ugy gondoljuk, hogy a férjet felesége után öröklési jog illette meg, ha nem voltak osztályosok: így olvassuk a madarasi Horvát Mártonról 1562 után, hogy „felesége után öröködött ott Madarason, mint szinte Bernáld Balázs.”²⁶⁹⁾ Ez lehetett az oka, hogy a fiúleány férje az asszony nevét vette fel, vagy utódai az anyjuk nevét viselték.²⁷⁰⁾

A székely örökségben való rendelkezés kérdésében már többet mond az 1555-i kódex. A székely birtokban mind élők között, mind halál esetére csak az osztályosok hozzájárulásával, illetve azok terhének vállalásával történhetett rendelkezés. Ezt a tehervállalást látjuk Kerelői Pál most említett, 1487-i csereügyleténél és későbbi elidegenítésekénél.²⁷¹⁾ Egy rendkívül kezdetleges fogalmazású oklevélben Sepszi szék bírái tanúsítják, hogy „Benkő bíró” Zoltánfalván fekvő örökségét két fia jelenlétében leányára és annak fiára hagyta.²⁷²⁾ A maroszéki tisztségek váltakozásáról beszámoló lajstrom székely forrása is azt mondotta 1538-ban, hogy a hivatalokhoz való jogot tulajdon gyanánt szokták az ingatlanokkal adni és venni.²⁷³⁾ 1554-ben olvassuk,

²⁶⁶⁾ Hajnik 174.

²⁶⁷⁾ 1487: Sz. O. V. 28—30.

²⁶⁸⁾ Barabás 170—171, Sz. O. III. 126—127.

²⁶⁹⁾ Sz. O. II. 285.

²⁷⁰⁾ Ld. alább 292. jz. 1674-ben Apor Ilona fiúleány törvényes gyermekci Apor István, László és Mihály. Sz. O. VI. 345, idézi Kiss 133.

²⁷¹⁾ Ld. 245. jz. 1554-ben leányok terhét is vállalják megyei és székely birtokok megosztásánál: Sz. O. II. 110.

²⁷²⁾ 1500: Sz. O. V. 33—34.

²⁷³⁾ *Haec nobis quidam Siculus in sede Marus pro se taliter describeret, (hogy tudja mindig a következő nemet és ágat), et ius officia gerendi, velut proprietarium solebant cum bonis immobilibus vendere ac emere.* Sz. O. V. 68.

hogy Drakulya László és felesége leányuktól kaptak egy bándi házat és székely örökséget.²⁷⁴⁾ Végül Bernáld Balázs árváinak prókátora 1570 táján kelt fellebbezésében azt írta, hogy Werbőczy szerint a székelység megmaradt régi szabadságában, „ergo szabadságok volt mind szegénynek, gazdagnak mind eladni míg nem deficiált s mind venni.“²⁷⁵⁾

1555-ben részletesen is szabályozzák a székely örökség elidegenítésének feltételeit. „27. Atyafi attyafia ellen idegennek semmijét el nem adhassa, sem el nem vallhattya; ha elvallotta volna is, ha 32 Esztendő közben tilalom lett volna benne, a Vérgyökér visszaveheti, hanem ha öröksége helyébe ismét örökséget adtanak volna.

28. Ha valamely örököt eladnak, és a kit illetve, meg nem kínálnák vélle, ha ellene mond 15-öd napig várják meg vélle, ha megveheti az örökséget adják neki: ha pedig meg nem veheti, vagy kínáláskor ellene nem mond, adják annak a ki az árrát letészi, s azután az atyafi ne perelhessen érette.“²⁷⁶⁾

Ennek a két pontnak nyilvánvaló tendenciája a családi vagyon védelme az idegen kézre jutás ellen. A kezdetleges jogok mély képletes jelentésű formái szerint eladni, illetve venni csak úgy lehetett, ha előbb megkínáltak „minden vért vele, az csonka jigenyivel...“²⁷⁷⁾ A letört ág a család kihalásának, egy székely ág letörésének a jelképe.²⁷⁸⁾ A megkínálásnak és a megkínálás elmulasztásának ugyanazok a következményei, mint a magyar ősi birtoknál. Ugyancsak a családi vagyon védelmét szolgálják az elévülésre és a zálogbirtokra vonatkozó szabályok is.

„24. Valamely Székely örökségben 32 Esztendő eltellik, indulatlan volt benne az Ember a más Fél nem tartozik rá felelni,

25. A Zállagos Jóságban időmulás nem tartatik.

26. Valamely Ember Vérgyökér valamely örökségben abban időmulás nintsen; mivel a vératyafiak között a Decretum szerint időmulás nem lehet.“²⁷⁹⁾

Már 1451-ben kimondották Hunyadi küldött bíráinak érdek-

²⁷⁴⁾ Sz. O. II. 118.

²⁷⁵⁾ Sz. O. II. 285.

²⁷⁶⁾ C. S. I. 23.

²⁷⁷⁾ 1560: Sz. O. V. 76.

²⁷⁸⁾ Kiss 133.

²⁷⁹⁾ C. S. I. 22—23.

lődésére a székelyek, hogyha valaki 32 évig nem perelt valamely birtokot, vagy legalább is nem tiltakozott más birtoklása ellen, akkor már azt többé nem keresheti.²⁸⁰⁾ Vagyis a 32 éven túl pereskedő ellen érvényesült az elévülés kifogása, a 32 évig birtokló pedig jogot szerzett elbirtoklás révén.²⁸¹⁾ Ezt a jelenséget foglalta össze a magyar jog a „praescriptio“ néven, amelyet a székely jogszabály időmulásnak nevez. És ezt az időmulást zárta ki a székely jog, akárcsak a magyar, a zálogos birtokban, valamint az atyafiak között, hogy ezáltal is biztosítsa a család ősi ingatlanának megmaradását. Erre a tilalomra szükség volt, mert a hosszas birtoklással elhomályosodhatott a székely birtok eredeti természete. Így 1519-ben Benedekfi László visszakövetelte őseinek elzálogosított örökségét Nyujtódi Páltól, a zálogösszeg megfizetése fejében. Az alperes ügyvéd arra hivatkozott, hogy az elzálogosító utóda örökjogon is átadta jószágát a Nyujtódiaknak, de egyébként is 32 évet meghaladó idő óta van birtokukban. A székely jogérzet nyilatkozott meg a felperesnek abban a kijelentésében, hogy még az örökös átruházás ellenére is inkább illeti meg őt a jószág örökjogon, mint másokat. A bíróság azonban a 32 év leteltének kivizsgálását rendelte el.²⁸²⁾ Ugyancsak az elévülést és elbirtoklást vitatják és vizsgálják meg 1548-ban székely örökségek és tisztségek felett folytatott perekben.²⁸³⁾

A székely örökség jogi természetét még jobban megismerjük a XVI. század közepének magyarnyelvű végrendeleteiből és fassióiból. Nézzük tehát, mi a székely örökség? Az 1505-i udvarhelyi határozatoknak bizonyára nem sokkal későbbi fordítása szerint az igazságtalan tizenhetes bíró „minden ingó-bingó mar-

²⁸⁰⁾ Ut nullus omnino hominum quascunq; haereditates, quas ante triginta duorum annorum spatio (sic) per aliquas iuridicas motiones et prohibitiones non adquisivit, pro amplius aquirere et suscitare non valeat, sed perpetuo silere debeat... C. S. I. 1.

²⁸¹⁾ Bár Frank szerint a „hosszas birtok“ nálunk nem tulajdonszerzési mód, mint a római jogban: I. 239.

²⁸²⁾ ...hereditas prescripta eundem Ladislaum Benedekffi iure hereditario et successorio magis quam alios concerneret... Sz. O. I. 335.

²⁸³⁾ Sz. O. III. 285, 289. — 1562-ben is úgy rendelkezik a fejedelem, hogy a zálogos örökséget az összeg lefizetése fejében vissza kell adni, különben a bíróság anélkül adja vissza a tulajdonosnak, és még a Hk.-ben megszabott bírságot is kirója. Sz. O. II. 165.

²⁸⁴⁾ C. S. I. 14. Az eredetiben: omnia bona tam mobilia, quam etiam hereditaria amittat... Barabás 219.

háját és örökségét is elveszesse“, amiben az „örökség“ fogalma az ingósággal áll szemben. 1549-ben Szentannai Lázár János így végrendelkezett: „...hagyom a gyergyai házamat minden örökségével és hozzá tartozandóságával egyetemben Lázár Istvánnak és Lázár Mihálynak... de úgy, hogy az ide ki való örökökből és jószágokból kivegyék kezeket és a többi atyafiaknak engedjék.“ Később azt írja: „...mind az kislaludi örökséggel és malommal egyetembe...“²⁸⁵⁾ Tehát az örökség Székelyföldön is az ingatlanal egyértelmű, mint Magyarföldön már első törvényeink óta.²⁸⁶⁾ Az örökség eleinte csak a szállásbirtokot jelenti, mondja Frank Ignác, mert az adománybirtok kezdetben ideigtartó, nem „örökös“ birtok.²⁸⁷⁾ A székelyek tehát az ingatlanak legősibb nevét tartották fenn a „székely örökség“ elnevezésében.

Néhány további adat még többet mond a székely örökségről. 1560-ban Geréb János cserébe odaadja, „valami őstől maradt öröke... vagyon, ki ő része volna“, Hestfalvi Gergelynének, Zsófi asszonynak, s ez is átadja neki „az ő része örökét.“ Így „az vitélő János Geréb ősfivá tette az megmondott Zsófi asszonyt az ő fiával Pállal, az megmondott nagy-galambfalvi örökségben fiuról-fiura.“ Ugyanígy tette Zsófi asszony Geréb Jánost ősfivé az ő birtokában.²⁸⁸⁾ Ugyanebben az évben kelt Bekes Adorján végrendelete is unokája, Jankó Ferenc javára. A végrendelet így kezdődik: „Én Bekes Adorján, mint megvagyom irva, az én szabad akaratom szerint minden leleményemet, ki nem őstől maradt volna, hanem tulajdonom, én hagyom mindenütt az én unokámnak Janco Ferencnek, Zalánból.“ Ezután felsorolja birtokait és elmondja, hogyan szerezte azokat.²⁸⁹⁾ 1561-ben adásvételnél írják, hogy „a mely örökségben lakik Kondorát István, az Luka Antal leányival oszló volt mind falun, mezőn...“²⁹⁰⁾ A székely örökség ezek szerint *ősi* ingatlan, örököse az ősi, még ha a női nemhez tartozik is. Az ősi örökséget az különbözteti meg a szerzeménytől, székely kifejezéssel leleménytől, hogy valamikor osztály történt benne az atyafiak ősei között. De nem

²⁸⁵⁾ Sz. O. II. 83, 84.

²⁸⁶⁾ Illés: Öröklés 14; példák ugyanott 10, 11. jz.

²⁸⁷⁾ Frank I. 203—204.

²⁸⁸⁾ Sz. O. V. 77.

²⁸⁹⁾ Sz. O. V. 75.

²⁹⁰⁾ Sz. O. V. 81.

is érzi tulajdonának a székely az ősi ingatlant, csak azt, amit maga szerzett. Tudja, hogy amabban rendelkezése nem korlátlan.

A székely örökségben szigorúan számontartják a leszármazást, mert ez dönti el a jószág átszállását is. 1564-ben Czirják Bálint első feleségének fia perli a második asszony négy fiát. A felperes azt állítja, hogy az alperesek csak az ő és bátyja engedelmével birták zoltáni örökségüket: „mert az mi más anyánk vére, minket illet.“ Az alperesek azzal védekeznek, hogy anyjuk haláláig békésen birta a jószágot s azt el is birtokolta, de egyébként is Mihálcz György adta neki fejeváltság gyanánt férje haláláért. A felperes szerint azonban Mihálcz „nem adhatóját adta volna, mert semmi birodalma nem volt rajta, mert mi nekünk más anyánkról maradt, és te néked ez idegen volt.“²⁹¹⁾ Máskor meg a Bors Barnabás örökségébe való beiktatás ellen tiltakozik egy névtelen azon a címen, hogy azt ő előbb kapta adományként (1562 után!) s abba, „mint ő felsége porciójában“, beiktatták. Ugy látszik, hogy a névtelen csak egyharmadra tart igényt, s így fordul az újabb adományosokhoz: A birtok „mindenestől fogva paraszt örökség, ennek két részét ti bírjátok, anyátok után, az Bors Barnabás leánya után... Az ti lófőségekhez járó örökséget nem kívánok. Mert azt ti is tudjátok, mely volt az ti atyátoké, István Mihályé, ki annakutána feleségéről az Bors Barabás leányáról nevezette magát Bors Mihálynak.“²⁹²⁾ 1586-ban írja Bernáld Miklós, hogy „Bernáld Balázssal az én édes atyám... egy volt, vér-gyökér ebben az jószágban és őse is.“²⁹³⁾ A székely örökség tehát járhat lófőséghez és közszékely örökséghez, s csak a „vért“, a rokont illeti. Az adományrendszer már idegen elemeket visz bele.

Hasonlítsuk össze most már a székely örökséget a magyar jog hasonló intézményeivel! Minden jellemvonása arra utal, hogy a székely ember „öröksége“ azonos a magyar nemes „ősi jószágával“. Még a székely jogi műnyelv szépségei is megvoltak a régi magyar nyelvben, melyet olyan hirtelen váltottunk át idegenre, fogalmaiban és kifejezéseiben egyaránt.²⁹⁴⁾ „Az ősi jószág

²⁹¹⁾ Sz. O. II. 174.

²⁹²⁾ Sz. O. IV. 15. Feltűnő, hogy a lófő veszi fel a „paraszt“ asszony nevét.

²⁹³⁾ Sz. O. V. 140.

²⁹⁴⁾ Még ma is élő jogot fejeznek ki Erdélyben a „dologhozi“ és „dologbani“ jogok szörnyűségei!

nem azé egyedül a ki bírja, hanem az egész nemzetségé, értvén mind azokat, kik a szerzőlevélnél vagy más törvényes oknál fogva az örökségre számot tarthatnak, nem csak a most élőket, hanem egyetemben a jövődébéli maradékot is.“²⁹⁵⁾ A magyar nemes ősi birtoka sem egészen az övé, mert benne van „a vérség rejő igazsága“ (iura sanguinis in alienis bonis latentia). Az atyfiakat a jogközösségen kívül a „vér egysége“ foglalja össze (communio sanguinis); a viszonos és kölcsönös öröklést „a vérség ereje“ műveli; a hűtlenségbe esett és gyermekei „a vérségtől elesnek“; az örökbefogadás is a természetes kapcsot utánozza, ezért „vérfogadás“.²⁹⁶⁾

Az ősi birtok elidegenítésének is ugyanazok a szabályai, mint a székely örökségé. Az atyfiak hozzájárulása nélkül nem szabad az ősi ingatlantól megválni; ha a megkínálás elmaradt, az osztályosok 32 éven belül megtámadhatják az ügyletet. Ha a megkínálás megtörtént, az osztályosok magukhoz válthatják a birtokot.²⁹⁷⁾ A magyar jognak is szabálya, hogy 32 éves elbirtoklással jószágot lehet szerezni; de sem a záloghitelező nem birtokolhat el, sem az atyfiak között nem érvényesül az időmulás joghatása.²⁹⁸⁾ Mindezeknek az elveknek közös az alapgondolatuk: a nemes család védelme, vagy mint Grosschmid mondotta, „a vérség ótalma“. Nemcsak az 1555. évi 26. pontnak a hivatkozása utal a Hármaskönyvre, hanem az intézmény minden jellemvonása is. A székely örökség ősi ingatlan; a székely birtok elidegenítési korlátozásainak az összessége az *ősiség*.²⁹⁹⁾

²⁹⁵⁾ Frank I. 502.

²⁹⁶⁾ Frank I. 256, 258, 464, 467.

²⁹⁷⁾ Tr. I. 60, Frank I. 360—361.

²⁹⁸⁾ Tr. I. 82, I. 46. §. 6, Frank I. 242, 246.

²⁹⁹⁾ A székely örökséget már Balogh István azonosította az ősi ingatlannal (40.) — Ha az elnevezések nem is döntenek el a lényegbevágó kérdéseket, tanuságukat nem szabad elhanyagolnunk. A székely örökséggel kapcsolatban is számos esetben emlegetnek „ősi jogot“. 1409: eosdem... avitico iure integraliter concernencium... Sz. O. III. 29. — 1484: ex partem quarundam hereditatum Siculicalium in prefata villa Zarazaytha habitarum, ipsam prefatam dominam Agatham, ut dicitur, avito iure concernentium... Sz. O. I. 253. — 1496: totale siculiatum suum maius et aliud siculiatum in vulgari Lofew nominatum in sede Maros existentia, tam aviticum quam acquisitum... Barabás 170. — 1502: ad unum illorum duorum primipulatum... ipsas dominas actrices tamquam filios iure avitico concernentium... U. o. 194. — 1548: quedam hereditas Siculicalis... ipsum actorem iure sanguinis et avitico concerneret... Sz. O. III. 284—285. — 1548: hereditatem, ... que ipsam dominam actricem iure avitico concerneret... Sz. O. III. 289.

A székely örökség csak a fiágon öröklődött tovább. Ezt a megszorítást a székely bíróságok gyakorlata éppen úgy indokolta, mint Werbőczy a magyar ősi ingatlannak a fiágra való korlátozását: hogy megszerzésük alapja hadi szolgálat volt, s a leányok ilyet nem teljesítenek.³⁰⁰⁾ eltérés azonban a magyar jogtól, hogy a fiág kihalása után a leányok „mintegy férfiak“ vették át a birtokot. A magyar jogterületen fiági birtoknak a leányágra szállásához királyi kegyelem, fiúsítás (praefectio) kellett. Ez adománynak számított, mert különben a nemes birtoka magszakadás címén a királyra szállt volna. Viszont a székely fiúleányhoz hasonlóan a fiúsított leány is átvette a férfiág jogi velejáróit: utódai ismét csak fiágon örökölték ősi jószágát. Tehát a leány nem vitte át nemét a birtok leszállási rendjére, a sequelára.³⁰¹⁾ A magyar nemes leányokat viszont megillette az ősi birtokból a leánynegyed joga, amelyet Székelyföldön nem ismertek.³⁰²⁾

Honnan eredt a székely öröklési jognak ez az igazán kiemelkedő sajátossága? Erre nézve két megoldást képzelhetünk el. A magyar jogban talán volt egy olyan korszak is, amikor (legalább helyenként) fiúk hiányában, vagy mellett a leányok is örököltek. Egyes privilégiumok megengedik a leány öröklését a XII—XIII. században, a leánynegyed elterjedése előtt. Ilyen a kereszturiak, vagy a győri várnépek örökjoga.³⁰³⁾ Nem lehetetlen, hogy ezt a kezdetleges állapotot tartották fenn a székelyek később is.³⁰⁴⁾ Azonban a legtöbb adat, amiből a XII. század magyar jogának ez a sajátossága kiderülne, a szepesi nemesekre vonatkozik. Ezeknek örökjoga pedig nem tekinthető általános érvényűnek, de a székelyek szempontjából igen jelentős.

A szepesi lándzsások öröklési jogára vonatkozóan Fekete Nagy munkájában felhozott oklevelekből két tanulságot szür-

³⁰⁰⁾ Elekes 114.

³⁰¹⁾ Frank I. 310.

³⁰²⁾ Leánynegyedről olvasunk 1404-ben árapataki, 1462-ben hidvégi, 1503-ban kifejezetten megyei jószágokkal kapcsolatban. Sz. O. V. 3, Barabás 97, 203. De tudvalevő, hogy sem Árapatak, sem Hidvég nem tartozott jogi szempontból a Székelyföldre, hanem a megyei területhez: Sz. O. V. 54, Kiss 87, Endes 52. — A leánynegyed hiányát Cserei is kiemeli, 101. A leánynegyed római-kánonjogi eredetére ld. Murarik 174.

³⁰³⁾ Illés: Öröklés 27—31, 68.

³⁰⁴⁾ Igy Murarik 161.

hetünk le. Néhány esetben úgy látszik, hogy a fiúörökös mellett is részesül a leány, de ilyenkor vagy az atyai rendelkezés, vagy rokoni egyesség e részesítés forrása. Viszont kétségtelen, hogy az egész középkoron keresztül örökül a leány fiúgyermek hiányában. Már a lándzsások 1243 évi szabadságlevele is elismeri a leány vagy az özvegy öröklését akkor, ha férjük viseli a birtokra háruló katonai terheket. Tehát nem is a leány vagy az özvegy az örökös, hanem inkább a katonáskodó férj.³⁰⁵⁾ Mivel a privilégium a birtok nagyságához méri a régi határőrnép katonai szolgálatát, „a katonai kötelezettség alapja a serviciummal terhelt föld lesz.“³⁰⁶⁾ A jászoknál is egy 1442-ben tartott tudományvétel tanúsága szerint a fiág kihalásakor a deficiens leányaira és unokáira szállott a kapitányság.³⁰⁷⁾

E törökfajú lovasnomád népek analógiáit figyelembe véve, a fiúleányság eredetét a „lófőség“ fogalmán keresztül iparkodunk megmagyarázni. Már 1427-ben olvassuk, hogy Szentpétery László elfoglalta Szentgyörgyi Barnabástól „valamely örökös tisztségét vagy hivatalát, amely őt a székelyeknek szokása szerint minden jogcímen megilleti.“³⁰⁸⁾ Ezt a tisztséget kezdik a század végén siculiatumnak nevezni az oklevelek, többnyire olyan esetben, amikor az ilyen székely birtokot megyei jószágoktól kell megkülönböztetni. A jogosultak rendszerint „bármely széken létező siculiatumukat“ adják el; ennek a kifejezésnek a

³⁰⁵⁾ Fekete Nagy 279—282.

³⁰⁶⁾ U. o. 265—266.

³⁰⁷⁾ Mátyás 1484-i oklevelében olvassuk, hogy a borsóhalmi jász kapitányság ügyében kiküldött három ítélőmester előtt bemutatták Berzevici Pohárnok István és Detre ispánok 1442-i oklevelét. Ezek az ispánok a kapitányság öröklése ügyében megkérdézték a jászkapitányokat és az összes jászokat: qui unanimiter et concorditer retulissent, quod ab antiquo in medio eorum consuetudo fuisset, quod si unus Capitaneus philisteorum modo prenotato absque haeredibus masculinis ab hoc seculo migrare contingeret, tunc Capitaneatus eiusdem in nepotes et filias eiusdem descendendi deberet. Gyárfás István: A jászok története (Kecskemét—Budapest 1870—1875.) III. 688. Még Mátyás küldött bírái is eszerint ítélnék olyan értelemben, hogy ha vannak fiági leszármazók, a jászkapitányság nem száll a leányagra. U. o. 692.

³⁰⁸⁾ ...quendam honorem seu officiolatum suum hereditarium, ipsum iuxta morem siculorum omnis iuris titulo concernentem... Szentgyörgyi Barnabástól elfoglalta Szentpétery László. Zsigmond megparancsolja a székely ispánoknak, hogy idézzék maguk elé a foglalót.

magyar megfelelője lófőség.³⁰⁹⁾ A magyar szó együtt jelenik meg a siculiatummal, s ezt kezdik a kilencvenes években már „primipilatusnak“ is mondani. A primipilatus is „köznyelven lófőség“.³¹⁰⁾ A következő évek adataiból látjuk, hogy a lófőséget el lehet adni teljesen, vagy egy részben; hogy a lófőség jelenti a hivatalt, de megjelöli magát a hivatalra jogosító birtokot is.³¹¹⁾ Lófőség birtokáról szól az 1502 évi nagy per is, s ez nem vonatkozhatik egyedül hivatalra.³¹²⁾ Majd a XVI. század elején elválík a lófőség elnevezése a birtoktól: cserében „két lófőség hivatalát és minden székely örökségét“ adja leányainak Was Gergely.³¹³⁾ A „lófőnyíl“ területét egy másik jogügyletben megtartják, amikor a lófőséget magát el is adják.³¹⁴⁾

³⁰⁹⁾ 1484: Siculatus possessionis Band vocate. Barabás 149. — 1495: nec non siculiatu, (törölve), u. o. 162; item similiter totale siculiatum suum in terra Siculia ubilibet et in qualibet sede existens... u. o. 164; ugyanígy u. o. 166. — 1496: fent 299. jz. és: totale siculiatum Maius et aliud siculiatum in vulgari lofew nominatum in sede Maros existens. Sz. O. III. 126.

³¹⁰⁾ 1480. körül: Officialia vulgo lofewseg; 1496: Legaverat primipolatum vulgo lofesyg; 1497: Quoddam totale officium suum primipulatum in vulgari lofewseg appellatum. Dl. 36, 336, 37,310, 37,031. Idézi Szamota—Zolnai 591. hasáb, a „lófőség“ szónál. A harmadik adat közölve is: Sz. O. III. 130.

³¹¹⁾ 1497: item etiam alias totales portiones ipsorum possessionarias et hereditates siculicales, sed et primipilatum in possessionibus... in sede Marus existentibus... Barabás 172. — 1497: portiones suas possessionarias seu (primi)pulatum... Barabás 176. — 1498: primipolatum vulgo Lofesygh... Barabás 177. — 1498: universa officia primipulatum in quibuslibet generibus, in quibusvis lineis arborum genelogie siculorum dependentia habita... aliasque quasvis heredi(ta)tes et iura siculicalia... Barabás 179. — 1498: quoddam totale officium suum primipilatus... in Sede Marus existens... simul cum cunctis suis hereditatibus et iuribus Siculicalibus... Sz. O. I. 288. — 1499: Sz. O. I. 291.

³¹²⁾ Ld. fent 219. jz.

³¹³⁾ 1505: officia primipilatus sua... Barabás 221; vallatás super primipilatu: u. o. 223. — 1507: de et super universis portionibus, que de omnibus hereditatibus tam siculicalibus quam nobilitaribus... dicti quondam Gregorii litterati eidem Paulo litterato provenire debuissent... Barabás 226. — 1509: officia duorum primipilatum... item universas hereditates siculicales suas... Barabás 230. — 1517: simul cum primipulatu... Barabás 254. — 1529: portionem ipsorum ad unum integrum primipilaratum pertinentem et cessam in possessione Thofalwa vocata... habitam... (a pálosoké!) Barabás 272.

³¹⁴⁾ 1518: Barabás 260.

A lófőtségnek kialakul minimális területe és általános forgalmi értéke is.³¹⁵⁾

Igaz, hogy a székelység hadi kötelezettségét sohasem kapcsolták földbirtokhoz. De mint tudjuk, a székelyt személyesen terhelte a katonaság. Amint a tisztségek viselése a birtokhoz fűződött, úgy kapcsolódhatott a lovas szolgálat is hozzá. Székelynek lenni nehéz kötelességet jelentett; ezért a „székelység“, vagy „lófőtség“, nemcsak privilégium, hanem teher is. Ki tudja mikor vált köztudattá, hogy a székely hadviselés terhe elsősorban azokra nehezedik, akiknek magánbirtokuk van; hogy lovas szolgálatra nem lehet szegény embert kötelezni, a lótartással, lótenyésztéssel járó terhek miatt sem? Mindenesetre előbb alakult ki ez a felfogás, mint maga a név. Talán „örökségnek“ nevezték legrégebben a birtokot, s ezért feltétele a székely esküjének hogy „örökséget bíró“ ember legyen.³¹⁶⁾ Ezt a székely örökséget a XIV. század végére már lovas szolgálat kötelezettsége terhelhette. S mint a lándzsásoknál, talán itt is átszállt a „serviciummal terhelt föld“ a leányra, illetve férjére, aki az elárvult birtokkal járó szolgálatot vállalta.

Ehhez járult a lófősséggel járó társadalmi állás megbecsülése is. A székelyek letelepedése a XIII—XIV. századra fejeződött be. A XV. század közepén már hangos volt országunk a rendi küzdelmek zajától. A két esemény közt eltelt időben alakulhatott ki a birtoklason alapuló társadalmi különbség a régi nemzetségbírák vérszerinti és jogutódai s a közrendűek nagy tömege között. Fájdalmas lehetett elveszíteni a már kivívott társadalmi állást pusztán a család fiágának kihalása miatt. A nemesnek segítségére volt a fiúsítás; a székelyek azonban nem ismerték a királyi adományt. Ezért iparkodtak valahogyan a leányágot is örökléshez juttatni az ősi vagyonban. Láthatóan ingadozott ez az elv az 1400-as években, majd a század közepére kialakult; amint a jász „kapitányságot“, úgy a székely „lófősséget“ is örökölte fiág nemlétében a leány.

Ez a feltevés azonban már elvezet tanulmányunk eredeti kérdésétől. A székely jogforrások, a közigazgatási szervezet és a magánjog jellegzetes intézményeinek kifejlődését áttekintettük.

³¹⁵⁾ Kiss 139.

³¹⁶⁾ 1448: idem coniuator homo esset hereditatem tenens... Sz. O. I. 159.

Vizsgálódásunk eredményeként megállapíthatjuk, hogy a székely jog nem idegen test a magyar jog területén, nem bontja meg azt az egységet, amellyel jogunk számos nyugati államot is felülmutat. A székely jognak alap gondolatai a magyarral közösek, mert a székely nép a magyar nép testvére. A fajközösség és a közös múlt hasonló intézményeket is hozott létre. Azonban az új hazában ezek az intézmények a két nemzetnél eltérően fejlődtek. A magyarság befogadta Nyugat hatásait és a maga képére alakította át azokat, a székelység határszéli helyzetében tovább őrizte egyre inkább avuló hagyományait. De az újkori királyi hatalom megjelenésének korától, a XV. századtól kezdve nem zárkozhatott el az egyetemes magyar jog formáló benyomásai elől. A magyar jog közvetítette a székelységhez a nagy nyugati rendszerekből átvett és átalakított intézményeket. A régi székely jog tehát az ősi intézmények és a magyar hatások ötvözete. Fejlődésében végül is a magyar hatás győzött, de a székelység egészen a XIX. századig megőrizte ősi különállásának, legendás eredetének emlékeit.

Ungarisches Recht — Székler Recht

Ein Vergleich von GEORG v. BONIS

Der Zweck dieser Abhandlung ist der Vergleich der wichtigsten Institutionen der Székler- und ungarischen Rechtes, um festzustellen, was zwischen ihnen übereinstimmend und was verschieden ist. Um dieses Ziel zu erreichen, untersuchen wir zuerst die Gestaltung des Székler Sonderrechtes, sodann die Székler Verfassung und zuletzt die Entstehung des Székler Privatrechtes.

I. Im Jahre 1279 ist zu lesen dass ein Adelige und sein Sohn den König baten sie nach dem Recht der in ihrer Nachbarschaft wohnender Székler von Telegd leben zu lassen. Das Széklerland war also schon damals ein, von den königlichen Komitaten und Burgen getrenntes Rechtsgebiet in welchem auch verschiedene Vorschriften herrschten. Diese Rechtsprinzipien wurden oft in den Diplomen als „Székler Sitten“, „Székler Freiheit“ sogar auch als „Gesetz“ bezeichnet. Das Recht der Székler wurde zuerst im Jahre 1451., dann im Jahre 1466. durch den vom Rechtsverweser, bezüglich durch den vom König gesandten Richter in einigen Beziehungen zusammengefasst. Diese Zusammenfassungen entstanden als der Erfolg einer der primitiven fränkischen jury ähnlichen Erkundigung. Was den Inhalt betrifft entstanden sie aus den Székler — was die Geltung betrifft aus den königlichen Behörden. Unter dem König Matthias wurde das Székler Recht schon als ein aus königlichen Privilegien entsprungenes Rechts erwähnt; im Jahre 1499. ordnet König Wladislaus II. in einem Privileg wirklich das Székler Recht. Aber im Zeitalter der Entwicklung der Stände und der Erhebung des Adels schafften die Székler auch selbst Vorschriften in den 1505 und 1506 abgehaltenen National-Versammlungen. In dieser Blütezeit der Székler Rechts entstand das Tripartitum von Werbóczy, in welchem sich der Verfasser mit dem eigentümlichen Széklerrecht unter gesondertem Titel verfasst.

In der nächsten Epoche, welche mit den durch die Mohács-er Katastrophe entstandenen Verwirrungen belastet war, haben sich die Székler auf das Tripartitum berufen zum Schutze ihres Rechtes. Weder der Kodex noch die grosse Konskription von 1555 konnte sie davor retten, dass ihnen der siebenbürgische Fürst nach der grossen Revolution von 1562 ihre Privilegien zum grössten Teil entzog. Diese stürmische Zeit bewies am besten, dass zwischen dem Székler- und dem ungarischen Recht ein Unterschied besteht. An der Gerichtstafel wandte man übereinstimmend auf Jedermann das ungarische Recht an und die Székler konnten sich darüber nicht genug beklagen. Aber vergebens: im Jahre 1562 schliesst die Zeit des speziellen Székler Rechtes ab; darnach folgte bis zum XIX. Jahrhundert eine Anpassung an das ungarische Recht.

Aber die zwei Systeme zeigen nicht nur Abweichungen. Es gab auch Faktoren, die sie einander näher brachten. In erster Linie die Rassenverwandschaft, die Identität der Denkungsweise der Ungarn und Székler, dann auch die Person des Comes der Székler, der am Ende des Mittelalters zugleich Siebenbürgens Woiwod war, ebenso wie seine Stellvertreter immer Ungarn waren. Aber die Székler selbst fühlten immer die Zugehörigkeit zum Ungarntum und im Jahre 1506 ihrer Treue an das ungarische Reich in ergreifenden Worten Ausdruck gebend, nannten sie sich Glieder dieses Reiches. Dazu kam noch, dass der König im Gebiet der ungarischen Komitate den ihrer würdigen Székler Schenkungen machte. Viele Urkunden blieben uns, in welchen man ohne Unterschied über ungarische und Székler Besitze verfügt. All das musste schon vor dem Jahre 1562 zur Assimilierung führen.

II. Das Gepräge der Székler Konstitution und Verwaltung bestimmte den Ursprung und Beruf der Székler Nation. Das Széklerthum ist mit den Ungarn und Türken verwandt; die Székler kämpften schon vor der Landeseroberung gemeinsam mit ihren ungarischen Brüdern. Zugleich mit ihnen, ja sogar noch vor ihnen breiteten sie sich bis an die Grenzlinien aus, in der Richtung den damals unbesiedelten oder von wenig Slawen bewohnten Siebenbürgens. Darum hat sich die Besiedlung des ganzen Széklergebietes erst im XIV. Jahrhundert vollzogen. Aus diesem Volk stammten die besten Krieger Ungarns; deshalb konnte es seine uralte Sippenorganisation so lange

bewahren. Von altersher waren ihre Vorgesetzten die Stuhlhauptmänner, neben welchen die Stuhlrichter, die *iudices terrestres* die strittigen Rechtsangelegenheiten erledigten. Die Umwandlung der Székler Organisation vollzog sich ebenso wie die der verwandten Ungarn, Kumanen, Kabaren. Nach der Besiedlung verschafften sich einige ursprünglich freie Krieger kleinere oder grössere Besitze. Sie begannen ihr Amt nicht unter dem Titel der Blutsverwandtschaft auszuüben, sondern unter dem Titel des uralten Besitzrechtes einer Sippe. Aus diesen Ämtern wurde der dritte Stand immer mehr verdrängt und nur die Haupteute — Primoren, — seit König Matthias auch die „lófó“ — Primpili — konnten sie erlangen.

Der Titel *lófó* gebührte ursprünglich nur den Stuhlauptmännern. Der Name des Familienbesitzes, welcher zur Bekleidung des Amtes berechtigte, wurde „*lófóség*“ — *primipilatus* — genannt. Aber im Laufe der Kämpfe des XV. Jahrhunderts nannte König Matthias die zu Pferd kämpfenden Gemeinszékler *lófó*. Seitdem lebten die Székler in drei Ständen. Ihre Verwaltungsbezirke waren schon im XV. Jahrhundert die Stühle. Schon seit dem XIII. Jahrhundert ist von Székler Territorien und Komitaten zu lesen, doch entwickelten sich die Stühle später aus dem Gerichtshof. Die Entwicklung der sächsischen Stühle hat mit den Székler Stühlen gar nichts zu tun. Diese Analogie finden wir vielmehr bei den ungarländischen, mit Türken verwandten Völkern: Kumanen, Kabaren. Aber während in Ungarn die Stühle den Ort der Wirksamkeit des Stellvertreters der Reichsbeamten bildeten, verrichteten unter den Székclern der Stuhlhauptmann und Stuhlrichter (die Stellvertreter des Comes der Székler, die sich später als Königsrichter entwickelten, kassierten nur die Gerichtssporteln ein.) Gemeinsame richterliche Ursprung verband den Székler Stuhl mit dem ungarischen Komitat, welcher ebenso auf dem Weg der Autonomie begann.

Das XV. Jahrhundert brachte den Székclern die Autonomie. Zu dieser Zeit gelangten auch die Nationalitäten zur selbständigen Organisation. Die Székler erwählten neben den ursprünglichen Beamten Geschworene, als ständige Beisitzer. Die Gerichtssitzungen verwandelten sich zu Beginn des XVI. Jahrhunderts in statuierende Versammlungen. Bei den Székclern — als autokratisches Nomadenvolk — wurden niemals die bei den Germanen bekannten Landtage abgehalten. Nur die Entwicklung der

Stände brachte ihnen gesetzgebende Versammlungen. Die Entwicklung ihrer Konstitution zeigt tiefgehende Ähnlichkeiten mit der ungarischen und den in Ungarn besiedelten verwandten Völkern. Die abweichenden uralten Eigenschaften kannten durch ihren bis zu Ende bewahrten militärischen Beruf und durch ihren Grenzdienst erklärt werden.

III. Im Székler Privatrecht war die Schenkung des ungarischen Rechtes bis 1562 unbekannt. Die Gutsschenkungen geschahen in Ungarn und im siebenbürgischen Ungarn-Gebiet in zwei Fällen: nämlich im Falle des Aussterbens eines Geschlechts und im Falle des Hochverrats. Die Székler Immobilien fielen auch im Falle des Hochverrats nie dem König zu. Bereits im XV. und XVI. Jahrhundert wurden zugleich mit dem zunehmenden Interesse des Königtums Bestrebungen laut, welche diese Vorrechte der Székler im Falle Hochverrats angriffen; aber immer vergebens. Nur die königliche Gnade gelangte zur Geltung die die Unversehrtheit des Széklergutes aufrecht erhielt. Die Székler verhängten untereinander andere Strafen über die grössten Verbrecher: wenn sie den Verbrecher einfingen, töteten sie ihn, sein Haus wurde der Erde gleich gemacht, seine Güter wurden verschleudert. Auf dieser Strafe und auf dem Ausschliesen des *ius regium* bestanden sie fest. Darum betonte Werbőczy das Prinzip, dass die Székler Erbgüter durch Todesurteil niemals verloren gehen, sondern den Erben zufallen.

Im Laufe des XVI. Jahrhunderts beriefen sich die Székler öfters auf Werbőczys Tripartitum und seine Prinzipien wurden ausführlich erklärt. So gelangte in die Konstitution von 1555 das Prinzip, dass der Székler seine Erbgüter niemals verlieren kann, sondern, dass sie auch bei Hochverrat den Anverwandten zufallen. Aber dieses Vorrecht wurde auf den Diäten von 1557 und 1562 aufgehoben und dadurch zog der Verlust der Güter wegen Hochverrat und das *Jus Regium* auch in das Széklerland ein. Bis 1636 gewann auch der andere Rechtstitel Raum, das Aussterben der Familie betreffend, der bisher unter ihnen völlig unbekannt war. Der Rechtstitel des Aussterbens wurde ausgeschlossen durch die Institution „*fiú-leányság*“ (das heisst die Mädchen wurden mit dem Erbrecht des Sohnes ausgestattet.) Der Besitz der gänzlich ausgestorbenen Familie ging auf den Nachbarn über.

Die hervorragendste Eigentümlichkeit des Székler Erbrechts

war die Beteiligung der Töchter an dem durch militärische Verdienste erworbenem Gut. Die ersten Urkunden vom Anfang des XV. Jahrhunderts stellen die Mädchen noch so dar, dass sie dieselben Erbrechte haben wie die Söhne. Wenn sie nicht ausgeheiratet wurden, konnten sie mit Recht den Besitz beanspruchen und zwar zu gleichen Teilen. Aber um die Mitte des Jahrhunderts erheben die Vorschriften von 1451 nur das zum Rechtsprinzip, dass die Töchter nur wenn Söhne mangeln, erben können. Ein solches Mädchen heisst „fiú-leány“; sie erbt den Besitz so wie der Sohn. Wenn sie stirbt und männliche Nachkommen hat, erben diese den Besitz und heiraten ihre Schwestern aus. Gegebenenfalls kann auch die Schwester „fiú-leány“ sein im Besitze ihres verstorbenen Bruders.

Zu Beginn des XVI. Jahrhunderts werden auch die Einzelsvorschriften des Erbrechts festgestellt, aber nur im Jahre 1555 wurden sie auch schriftlich abgefasst. Die Hauptprinzipien dieser Konstriktion sind dieselben, welche wir schon erwähnten: das Székler Erbe ist männlich, solange es überhaupt männliche Erben gibt. Darnach geht es auf die Mädchen über; sie besitzen aber die Güter nur so lange bis wieder ein männlicher Erbe folgt. Über die Frage der Verfügung des Székler Erben spricht deutlich die Konstriktion von 1555: zum Schaden der Anverwandten kann Niemand seinen Besitz verkaufen; man muss das Erbgut seinen Blutsverwandten zum Verkauf anbieten, sonst können die Anverwandten dasselbe im Verlaufe von 32 Jahren zurückkaufen. Damit hängt die Vorschrift zusammen, dass es unter Blutverwandten keine Verjährung gibt.

Aus den ungarisch geschriebenen Diplomen dieser Epoche erkennen wir noch besser die Natur des Székler Erbrechtes. Das Wort „Erbe“ — örökség — bezeichnet den ältesten Namen des Allodiums und bedeutet Immobilien. Die Székler Erben sind „uralte“ — ősi —, nicht verkaufbare Immobilien, darum gehören sie niemals nur dem Besitzer, sondern darin ist auch das Recht der Anverwandten inbegriffen; die freie Disposition gilt nur für das Erworbene. Auf das Széklergut haben nur Blutsverwandte ein Anrecht. Diese Charakterzüge entsprechen dem ungarischen Erbgesetz und die Rechtsinstitution dem „ösiség“ (der Vätersitte). Der Zweck beider Systeme ist die Erhaltung des unverminderten Erbgutes, der Schutz der adeligen Familie.

Im ungarischen Rechte fehlt aber die eigentümliche Insti-

tution der „fiúleányág“. Zum Erbe der Töchter benötigte man in Ungarn besondere königliche Gnade („fiúsítás“). Die Ursache des Unterschieds besteht darin, dass das Donationssystem unter den Székeln unbekannt war; „fiúsítás“ aber selbst als eine Gabe galt. Darum mussten die Székler selbst für die Bewahrung der Erbgüter der männlich ausgestorbenen Familien Sorge tragen. Der Begriff „lófőség“ erklärt uns dieses Verfahren: zum militärischen Dienst benötigtes grösseres Gut konnte man im Besitze der Familie nur so halten, wenn der Mann der einzigen Tochter oder Schwester die damit verbundene grössere Last auf sich nahm. Dafür genossen die Töchter, bezüglich ihre Männer das Recht der „lófőség“.

Das Resultat unserer Forschungen besteht darin, dass das Székler Recht die stolz verkündigte rechtliche Einheit Ungarns nicht beeinträchtigt. Die Grundgedanken des Székler Rechtes sind mit den ungarischen gemeinsam, denn das Székler Volk ist ja der Bruder des ungarischen Volkes. Die gemeinsamen nomadischen Institutionen entwickelten sich abweichend bei den beiden Völkern. Die Ungarn nahmen früher die abendländischen Einflüsse in sich auf und vermittelten diese dem an der östlichen Grenze angesiedelten Stamme. Das alte Székler Recht ist folglich die Legierung der uralten Institutionen und der westlich-ungarischen Einflüsse.

TARTALOM:

Bevezetés	— — — — —	3—7.
	<i>A tanulmány célja 3. Forrásmunkák 5.</i>	
I.	<i>A külön székely jog kialakulása — — — — —</i>	8—33.
	<i>A székelyek joga Werböczynél 8. Az 1279-i eset 9. Adományok a XIV. században 10. A székely jog elnevezései 10. Az 1451. és 1466. évi szabályozások 11. Jogi természetük 12. A congregatio, inquisitio és requisitio 12. Mátyás biztosítja a székely jogot 15. Összeírta a székely rendeket 16. Báthory elnyomó politikája 16. Az 1499-i kiváltságlevél 17. Az 1505. és 1506. évi végzések 19. A székely jog védelme 21. A Hármaskönyv szerepe a székely jog fenntartásában 23. Idézése 24. Az 1555-i összeírás 26. A székely lázadás és jogvesztés 27. A magyar és székely jog ellentéte 28. A két rendszer hasonlóságára ható tényezők 31. A székely ispán 31. A székelyek az ország tagjai 32. Nemességgel bíró székelyek 33.</i>	
II.	<i>A székely alkotmány kifejlődése — — — — —</i>	34—55.
	<i>A székelyek eredete 34. Letelepedésük 35. Az adatok értékelése, az összehasonlító módszer 36. Nemzeti szervezete 37. Analógiái a magyarságnál 39. Megtartásának oka, a katonai hivatás 40. Atalakulása a húnoknál 41. A székely birtoklás 42. Rendi küzdelmek 43. A tisztségviselés új alapjai 43. „Lőfőség” és lőfők 44. A szék kialakulása 46. Magyar analógiák 47. A királybírák szerepe 48. A fiúszékek kiválása 49. Hasonlóság a megyével 51. A bírságok fontossága 52. Autonómia, esküdtek 52. A székely közgyűlés 53. Nemzetgyűléssé lesz 54. A székely szervezet nem teljesen eltérő 55.</i>	
III.	<i>A székely magánjog intézményei — — — — —</i>	56—98.
	<i>Az adományrendszer hiánya 56. Királyi és népi felfogás harca a jószágvesztés kérdésében 56. Hűtlenség a székelyföldön 57. A székely gyakorlat érvényesülése 60. Werböczi kizárja a székely jószágvesztést 63. Adományok a XVI. szd. elején 64. A Hármaskönyv idézése fenntartja a régi jogot 66. A székely örökség védelme 1555-ben 67. A jószágvesztés</i>	

tési kiváltság eltörlése, adomány a Székelyföldön 68. Eredmények 69. A királyi kegyelmi jog 70. A mag-
szakadás hiánya 71. A székely öröklési jog első em-
lékei: 1408, 1409 72. Határozottabb elvek 1451-
ben 75. Alkalmazásuk 78. Tehervállalás 79. A jog-
elvek 1502-ben 80. Kiházasítás 82. Az 1555-i sza-
bályozás 83. Hiányai: a nővér joga 85.; az özvegyi
jog 87.; a férj rendelkezése 87. Rendelkezési jog
a székely örökségben 88. A családi vagyon vé-
delme 89. Nincs elévülés 90. A székely örökség
jogi természete 90. A székely örökség azonos a
magyar nemes ősi jószágával 92. Székely ősiség
93. Fiúleányság és fiúsítás 94. A fiúleányság eredete
94. A „lófőség“ 95. Tanulságok 97.

Ungarisches Recht — Székler Recht — — — — 99—104

